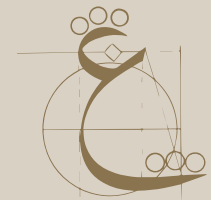
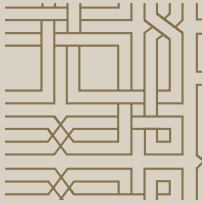

kadim

SAYI / ISSUE 3 • NİSAN / APRIL 2022

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

Double-blind peer-reviewed open-access academic journal published semiannually (April and October) in the fields of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 3 • NİSAN | APRIL 2022

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Ofis: 113,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu/Fatih/İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • NİSAN | APRIL 2022

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında Libre açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate Libre open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

Dergi Park

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

MİSAFİR EDİTÖR
GUEST EDITOR

Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Kerim İlker BULUNUR | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Kenan YILDIZ | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Mehmet KERİM | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
TURKISH LANGUAGE EDITOR

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi
Büşranur KOCAER | Sakarya Üniversitesi
Muhammed Emir TULUM | Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

Didar Ayşe AKBULUT | Marmara Üniversitesi
İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

Hasan Hüseyin CAN | İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

Büşranur BEKMAN | Sakarya Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Süleyman Şah'ı 'Osmanlıların Atası' Yapan Rivayetin Tarihi Menşei: Ca'ber Kalesi Önündeki Mezar Süleyman Şah'a mı Aitti?

HAKAN YILMAZ*

ÖZ ABSTRACT

Bu makale Osmanlı hânedanının ilk temsilcisi olarak bilinen "Süleyman Şah" rivayetini ele almaktadır. Literatürdeki benzer yazınlarda bu efsanevi ismin başka büyük tarihî isimlerle karıştırılmış olabileceğine dair hipotezler mevcuttur. Araştırmamız, ilk safhada bu hipotezleri de irdeleyerek birincil kaynaklar ışığında Osmanlı atalar düğümünü çözmeye ve yanlış eklentilerden ayırma amacını gütmektedir. Sonraki aşamada sorunun literatürel kökenine inilmekte ve "Süleyman Şah" rivayetinin içerdiği tüm bilgilerin aslı kaynakları, kökeni, hangi tarihî şahıs ve olayların karıştırılması sonucu kroniklere girdiği ve arka plandaki meçhul ataların aslı kimlikleri ortaya konulmaktadır. Bu merhalede makalenin amacı, olayların daha sağlam tarihî delillere dayanan düzgün bir anlatısını inşa etmektir. Bu hedef doğrultusunda çağdaş kaynaklar, etnografik kanıtlar ve arşiv kayıtları rehberliğinde, ona atfedilen Ca'ber Kalesi önündeki mezarın da onunla herhangi bir ilgisi olup-olmadığı ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Şah, Osmanlıların Atası, Anadolu'ya Göç, Mezar-ı Türk, Ca'ber Kalesi.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 1 Mart 2022 | Date Received: 1 March 2022
Kabul Tarihi: 15 Nisan 2022 | Date Accepted: 15 April 2022

ATIF | CITATION

Yılmaz, Hakan. "Süleyman Şah'ı 'Osmanlıların Atası' Yapan Rivayetin Tarihi Menşei: Ca'ber Kalesi Önündeki Mezar Süleyman Şah'a mı Aitti?". *Kadim* 3 (Nisan 2022), 133-182.
doi.org/10.54462/kadim.1080974

THE HISTORICAL ORIGIN OF THE NARRATION MAKING SULEYMAN SHAH THE 'ANCESTOR OF THE OTTOMANS': DOES THE TRUMP IN FRONT OF CA'BER CASTLE BELONG TO SULEYMAN SHAH?

This study aims to investigate the narratives of Suleyman Shah, who was a central figure in the migration and settlement processes of the Ottomans' ancestors. The narrative will be deconstructed in consideration of the contemporary sources, the ethnographical evidence, and the archival resources and accordingly, it will be figured out on what grounds it has emerged and incorporated into the main corpus of the Ottoman narrative sources. Moreover, it is attempted to identify to whom the tomb in the Qalat Jabar actually belongs, which is commonly attributed to Suleyman Shah. Contextualizing and problematizing the narrative of Suleyman Shah in the Ottoman sources and in the related literature, it seeks to shed more light on the issue of the origins of the Ottomans, which is one of the most important and yet obscure topics regarding the debates on the ancestors of the Ottomans. The intricate accounts and the narratives dispersed in the different chronicles has rendered the issue further complicated. The study aims to provide a suggestive step towards overcoming the inadequacy of the comparative and critical studies on the fundamental narratives concerning the founders of the state and in doing so, it is hoped to contribute to the discussions about the foundation of the Ottoman state.

Keywords: Suleyman Shah, the Ancestors of the Ottomans, Turkic Migration to Anatolia, Mezar-ı Türk, Caber Castle (Qalat Jabar).

* Uzman, Marmara Üniversitesi, Mehmet Genç Külliyesi Kütüphanesi, hakan.yilmaz@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8591-3869.

GİRİŞ

Kuruluş devri kısa kronikleri, *Oğuznâme* zeylleri ve muhtasar menâkıbnâmelerin sentezlenmesiyle ortaya çıkan ilk Osmanlı kroniklerinde, Osmanlıların Anadolu'ya ayak basan ilk atalarının kimliği konusunda birkaç farklı rivayet yer almaktadır.¹ Bunların arasında kuşkusuz diğerlerinden daha malûm ve meşhur olanı “Cengiz istilâsı sırasında Mâhân padişahı ve elli bin kişilik konar-göçer Oğuz topluluğunun lideri olan ‘Süleymân-Şâh” rivayetidir. İlk olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısı gibi erken bir tarihte ortaya çıktığını tespit ettiğimiz bu rivayet, Yıldırım Bayezid’le Fâtih dönemleri arasında kaleme alınmış çok daha eski rivayetlere dayanan kaynaklarda, yaygın ve ortak birkaç rivayet ekseninde “Kaya/Kayığ Alp” ve “Gündüz Alp” olduğu belirtilen ataların varlığını gölgede bırakacak bir çizgiye kaydırılmış ve II. Bayezid döneminde yazılmış ilk mufassal kroniklerde sıklıkla tekrar edilmesinden dolayı, daha sonraları -tarihî gerçekliğinden en küçük bir şüphe duyulmaksızın- alternatif tüm rivayetlerin yerini almıştır.

Modern tarihçiliğin ortaya çıkışını takiben, Osmanlıların atasının Süleyman Şah olduğu bilgisinin Kutalmışoğlu Süleyman Şah’la alâkalı olduğu, Fırat’ta boğulma vak’asının ise oğlu Kılıcarşan’la ilgili bulunduğu yönünde bazı tahminler yürütülmüşse de kroniklerdeki Süleyman Şah’ın hikâyesinde Kutalmışoğlu’nun biyografisi ile uyuşmayan ilginç başka bilgilerin de yer alması; ayrıca şimdiki kadar bu rivayetleri dönemin kaynaklarıyla derli-toplu ve ayrıntılı bir şekilde karşılaştıracak hiçbir bilimsel araştırmanın yapılmamış olması; Osmanlıların Süleyman Şah adlı bir atasının gerçekte var olup-olmadığı sorusunu yine çözümsüz bir hâlde bırakmış, sonuç itibarıyla onun Kutalmışoğlu’nun biyografisi ile bağdaşmayan faaliyetlerine ve Ca’ber Kalesi yanında kendisine atfedilen bir mezar/türbenin mevcudiyetine tutunan kimi araştırmacılar, Süleyman Şah’ın Osmanlıların atası olduğu bilgisini hâlâ olası bir ihtimâl olarak görüp tekrarlamışlardır.

Bu çalışmamız, Osmanlı ensab literatüründe Süleyman Şah’a atfedilen bilgileri ayrıntılı olarak masaya yatırarak, çağdaş kaynaklardaki gerçek Süleyman Şah’ın faaliyetleri ile karşılaştırmayı; zaman, mekân ve şahıslar bağlamında Osmanlıların gerçek ataları ile Süleyman Şah arasında kurulan bağlantı, sapma ve karışıklık noktalarını sebepleriyle birlikte gün yüzüne çıkarıp, gerçek atalarla ilgili bilgileri net bir biçimde onlardan ayırtırmayı; bu sûrette adı geçen Süleyman Şah’ın Kutalmışoğlu Süleyman Şah’tan başka bir şahıs olmayıp, Ca’ber Kalesi çevresinde yaşanan olayların Osmanlıların ataları ile bağlantılı bambaşka bir şahısla ilgili olduğunu göstererek bu konudaki tartışmaları kalıcı bir şekilde sonuçlandırmayı amaçlamaktadır.

1. Modern Tarihçilerin “Süleyman Şah” Rivayetine İlişkin Görüşleri ve Çözüm Önerileri:

Modern tarihçiler arasında *Anonim Tevârih-i Âl-i ‘Osman* adıyla tanınan *Hamzâvî Târîhi*, Âşıkpaşazâde ve Oruç Beg gibi müverrihlerin eserlerinde “Osmanlıların Anadolu’ya

1 Bu farklı ata isimleri arasında bir unvan olduğu âşikâr olan شهملك “Şah-Melik” / ملك شاه “Melik-Şâh” istisnâ edilirse; diğerlerinin çoğunun گندز الب “Gündüz Alp” ve طغرل “Tuğrul” / ارطغرل “Er-Tuğrul” isimlerinin bozulmuş şekliyle ortaya çıktığını peşinen söylemek mümkündür. Bu konu, ileride özel bir makalede tarafımızdan ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

ayak basan ilk atası” olarak gösterilen Süleyman Şah’ın “kimliği meçhul bir ata” olduğuna dikkati çeken ilk isim ünlü Amerikalı tarihçi Herbert Adam Gibbons olmuştur. Bu kroniklerde Celâleddin Harzemşah devrinde “Mâhân padişahı” olarak gösterilen Süleyman Şah isimli atanın o asrın kaynaklarında kesinlikle yer almadığına dikkat çeken Gibbons,² onun maiyetinde “elli-bin konar-göçer Türkmen ve Tatar bulunduğu” bilgisine de şüpheyle yaklaşmış ve sonuç itibarıyla bu rivayetin de sonraki müverrihlerin eklediği bir efsaneden ibaret olup uydurma olduğunu savunmuştur.³ Osmanlı “ata” rivayetlerine şüpheyle yaklaşan ilk isim olan Gibbons’un, bilimsel ve metodolojik anlamda en büyük hatası; “Süleyman Şah” rivayetinin belirsizliğini vurgularken, onun gölgede bıraktığı “gerçek ata”ya ait tarihî bilgilerin arka planını sorgulayarak problemi çözmek yerine, rivayetlere doğrudan “asılsız” damgası vurarak büsbütün yok sayması olmuştur.

Gibbons’ın Süleyman Şah diye birinin hiç mevcut olmayıp, müverrihler tarafından sonradan uydurulduğu şeklindeki önyargılı yaklaşımına karşın, bilimsel anlamda konuyu aydınlatabilecek türden ilk ve yegâne tespit ünlü Avusturyalı tarihçi Paul Wittek’ten gelmiştir. Wittek 4-6 Mayıs 1937’de Londra Üniversitesi’nde verdiği ve Osmanlıların kuruluşu ile ilgili can alıcı meselelere değindiği konferanslar dizisinde, Osmanlı kroniklerinde Osman Gazi’nin atası olarak gösterilen Süleyman Şah’ın aslında Anadolu Selçuklularının atası Kutalmışoğlu Süleyman’dan başka biri olmayıp, hikâyesinin bir karıştırma eseri Osmanlı kaynaklarına girdiğini isabetle belirtmiş; ona atfedilen “Fırat’ı geçerken boğulma” hadisesinin ise gerçekte oğlu II. Kılıcarşan’la alakalı olup, bu kısmın da rivayete sonradan eklenmiş olabileceğini tahmin etmiştir. Kılıcarşan’ın boğulduğu yer aslında Habûr nehridir ki; bu noktada Wittek, Süleyman Şah’ın *Ca’ber* Kalesi’ne defni ile ilgili kısımda حبور “Habûr”u جعبر “Ca’ber”e dönüştürmek gibi, anlatım ya da yazım kaynaklı başka bir hatanın daha yapılmış olabileceğine dikkat çekmiştir.⁴

Çağdaş kaynaklar hakkında yeterince doğru bilgi vermeyen Gibbons’ın, bu kaynaklarda Mâhân’da Süleyman Şah adlı bir kimseyi bulamamış olması bir dereceye kadar Osmanlı kay-

- 2 “Mahan Emiri ve 50.000 çadır halkının reisi olup 1224 ve 1232 seneleri arasında Erzurum civarında iskân ve hükümet etmiş olan Süleyman Şah hikâyesinin aslı olmadığını isbat etmek de kolaydır. ...1229’da Sultan Celaleddin Mogan’da Moğollar tarafından mağlup edildikten sonra, kışı Mahan Ovası’nda geçirmişti. İzzeddin isminde biri oradaki kalenin beyi idi. Birkaç sene evvel asi olmuştu. Fakat şimdi Celaleddin’e sâdikane hizmet ediyordu. Celaleddin tarihinde Mahan ile veya bu havalide kâin bir yerle alakası olan Süleyman Şah hakkında katien bir kayd bulamıyorum. 50.000 çadır halkı ile Süleyman Şah’ın 1224 ile 1232 arasında Ermenistan’da bir rol oynadığı söyleniyor. Halbuki tam bu zamanda Harezim Sultanı Celaleddin, onun tabii hükümdarı veya düşmanı sıfatıyla, aynı mıntıkada Konya Selçukluları’yla harp etmekte idi! ...Daha başka Arap müverrihleri ve bu devrin Selçuklu müverrihi, Muhammed en-Nesevi tarihini esas noktalarda teyid etmektedirler. Fakat bunlar da Celaleddin’in tarihini yazarken, müellif gibi ne Süleyman Şah ve ne de Ertuğrul’u hiç zikretmiyorlardı. Kezalik, XVII. asırdan evvel, o kadar çok miktarda mevcut Arapça ensab kitaplarında da ne Süleyman Şah ve ne de ailesinin zikri geçiyor.” Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi Özden (Ankara: Altınordu Yayınları, 2017), 221.
- 3 “Horasan, Ermenistan ve Celaleddin le Ermenistan arasındaki çatışmayı tasvir ederken Süleyman Şah veya Ertuğrul ismini veya her halde nazara alınması lazım gelen 50.000 çadır halkı gibi müdhiş bir istila hakkında hiçbir kayd yoktur. O devrin Selçuk müverrihi İbn Bibi’de de 50.000 kişi ve reisi hakkında bir söz yoktur.” Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 221, dipnot: 21.
- 4 “On birinci yüzyılda Küçük Asya’nın Türkler tarafından işgali Süleyman’ın adı ile, 1097’de İznik şehri Haçlılar tarafından fetholununcaya kadar orada birkaç yıl hüküm süren Selçuklu prensi Kutalmışoğlu Süleyman ile, yakından ilgilidir. Suriye’ye yönelmiş Halep yakınında zafer kazandı, boğularak değilse de hemen muharebe esnasında telef oldu. Fakat oğlu Kılıcarşan hemen hemen aynı memlekette, Habur çayında hayatını kaybetti; bu ırmağın adı -şifahi ya da tahriri rivayetle- kolaylıkla büyük Fırat kenarındaki, hâlâ Türk efsanesinde meşhur olan kaleye, Caber’e tahvil edilebilir. Çok muhtemeldir ki halk destanı, oğlunun ölümünü, ilk Türk istilâsı esnasında üstün bir şahsiyet olarak Küçük Asya Türkleri arasındaki efsanevi halk masalları kahramanı olmuş olan, babasına isnad etmiştir. Böyle bir hikâye, Süleyman’ı Osman’a büyük baba yaparak, Osmanlıların tarihine geçmiştir.” Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*, Türkçeye çeviren ve Oğuz Boyları ve Osman Oğulları Şeceresi’ni ekleyen: Fahriye Arık (İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Basımevi, 1947), 20.

naklarında ona atfedilen hikâyenin aslında başka bir “ata” ile alâkalı olmasıyla açıklanabilirse de, birazdan görüleceği üzere; bu bölgede o tarihte elli bini Mâhânlı, yirmi bini Cendli olmak üzere, sayıları yetmiş bini bulan bir Türkmen kitlesinin yer aldığı; üstelik kroniklerde belirtildiği gibi, Hulâgu zamanında bu bölge ile doğrudan bağlantılı Süleyman Şah adlı bir Türkmen liderinin gerçekten yaşadığını gösteren tarihî kayıtları görmezden gelmesi, bu konudaki ilmî yetersizliğinden çok, ancak taraflı bir yaklaşım sergilemesiyle izah edilebilir.

Gibbons’ın bu isâbetsiz yaklaşımını bir kenara bırakıp, kuşkusuz ondan daha bilimsel ve daha nitelikli olan Wittek’in görüşü üzerine yoğunlaşacak olursak, onun kuvvetli bir sezgi ve analitik bir yaklaşımla, Süleyman Şahla ilgili bu düğümü çözmeye yarayacak önemli bir ipucu yakaladığı kesinlikle söylenilebilir. Şu kadar var ki, mevcut durumu sadece zayıf bir vurgu ile teşhis etmiş olan Wittek, karışan bilgileri ayırıştırıp çözümlene ve aslî niteliğini tespit etme noktasında ne yazık ki bir adım dahi ilerleyememiş; bu isâbetli tezi tarihî çerçeveye oturtacak sağlam ve belirleyici tek bir tarihî delil serdedemediği gibi, rivayetin aslî kaynağı, sapma noktaları ve hikâyenin odak noktasında bulunan asıl “ata”nın varlığı gibi ana problemleri de bilimsel kıstaslar doğrultusunda değerlendirip çözümlememiştir.

Osmanlıların atalarının Anadolu’ya göçünün Selçukluların ilk fethi zamanında gerçekleştiğini ispata çalışan M. Fuad Köprülü, kroniklerdeki Süleyman Şah’ın gerçekte Anadolu Selçuklularının atası olduğu görüşünden yola çıkıp, çağdaş İslâm ve Bizans kaynaklarıyla sabit olan ikinci Harzem göçüne yönelttiği isabetsiz itiraza bu konudaki rivayetleri gerekçe göstererek: “Büyük Selçuklular devrinin ilk muhaceret an’anelerini ve ayrıca Anadolu Selçuklularının cediti Süleyman’ın hâtırasını açıkça saklayan bu Kayı muhacereti rivayetleri, en basit bir filolojik ve tarihî tenkite tâbi tutulunca, bu netice kendiliğinden meydana çıkıyor” demiştir.⁵ Oysa bu rivayetin Osmanlı kroniklerine girmesi, çağdaş kaynaklardaki göç yollarının, şahıs adlarının ve vak’alar örüntüsünün benzerliğine dayanan bilgi sapma ve karışıklıklarından ileri gelmiştir ki, bunların tümü birazdan delilleriyle ayrıntılı olarak gösterilecektir.

Merhum Osman Turan ise, Osmanlıların Süleyman Şah’ının Kutalmışoğlu Süleyman Şah’la aynı kişi olduğunu sağlam ve güçlü bir kaynak tenkidiyle ortaya koyduğu tespitinde, rivayetdeki sapma ve karışıklık noktaları kısmen çözümleyerek şöyle demiştir:

“Türkiye Selçuklu devletinin kurucusu ve ilk sultanı sıfatıyla Süleyman-şah Anadolu Türkleri arasında ‘gâzî’lik pâyesini kazanmış (İbn Bibî, s. 18) ve efsanevî bir hüviyet almıştır. Filhakika, ilk Osmanlı tarihçilerine göre Ertuğrul’un babası olarak gösterilen Süleyman-şah Osmanlıların da cediti sayılmış, Urfâ taraflarında bulunduktan sonra Fırat nehrini geçerken boğulmuştur. Enverî de bu Süleyman’ı Kutalmışoğlu saymakla Selçuk sultanının nasıl Osmanlı şeceresine intikal ettiğini gösterir (*Düstûrnâme*, nşr. M. Halil, s. 6, 78) Tarih, Selçuklu Süleyman-şah’ın Tutuş ile muharebede şehit olup Halep kapısında defnedildiğini bildirdiği halde, efsane Osmanlı Süleyman-şah’ın Fırat’ta boğulup Ca’ber Kalesi’nde gömüldüğünü söyler. İhtimal ki efsanenin bu şekli alması Kılıcarşan I’in Habûr nehrinde boğulmasıyla karıştırılmıştır. Kılıcarşan’ın ölümünün Türkler arasında meşhur olduğuna dair İbn al Asîr’in rivayeti, burada çok mânalı bir hâdise olarak kayda şâyandır ki, bu iki Süleyman-şah ve Kılıcarşan’a ait hikâyelerin Türkler arasında nasıl akisler bıraktığını ve ne şekilde birbirine karışarak Osmanlılara intikal ettiğini ifade eder.”⁶

5 Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 181.

6 Osman Turan, “Süleyman-Şah I. (b. Kutalmış)”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1993), 11/218.

Bu konuda yapılmış erken modern araştırmaların sonuçlarını özetleyen İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Süleyman Şah” rivayetinin tarihî hiçbir dayanağı bulunmadığını fark etmekle birlikte, konuya ışık tutabilecek kuruluş dönemine dair kaynaklar ve ciddi herhangi bir tarihî kanıt ele geçmediği için, ona alternatif sayılan Gündüz Alp’in varlığını ve kimliğini tespit için de yeni buluşların ortaya çıkmasını beklemek gerektiğini belirtmiştir:

“Osmanlı hanedanına aid meçhul noktalardan birini de Ertuğrul Bey’in babası ve nesebi meselesi teşkil etmektedir; elimizde en eski vekâyinâmeler bulunmadığı için uzun yıllardan beri yapılan tetkikler henüz müspet bir netice vermemiştir; bununla beraber Ertuğrul Bey’in babasının şimdide kadar tarihlerimizin kaydettikleri gibi Süleymanşah olduğu şüpheli olup yeni araştırmalar neticesinde bunun Gündüz Alp olması ihtimal dâhilinde görülüyor.”⁷

Kroniklere sentez bir rivayet şeklinde girmiş olan efsanevi ata Süleyman-Şah’ı gerçek tarihî bir şahsiyet zannetme yanlışlığına düşen merhum Faruk Sümer de, bu rivayetin o dönemde çok yaygın oluşuna aldanan Neşri’nin “Cedd-i Osmân Süleymân Şâh’duğı mütevatirdür.” şeklindeki yanlış hükmünden⁸ hareketle, problemi “Osman Beg’in babası Er Tuğrul Gazi” dışında “Bir de Gündüz Beğ’in oğlu Er Tuğrul olduğu”nu öne sürerek⁹ çözümlenemeyen problemi daha da içinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir.

Merhum Halil İnalçık ise “Osman Gâzi’nin İznik Kuşatması ve Bapheus Savaşı” başlığı altında kaleme aldığı araştırmasında Turan’ın yukarıdaki tespitlerinden hareketle sadece, Süleyman Şah’ın Osman Gazi’nin atası olduğuna yönelik iddiaların, onun İznik fethinin bölge uç Türkmenleri arasında nihaî bir arzu ve ideale dönüşmesinden kaynaklanmış olabileceğini, Enveri’nin *Düstürnâme*’sinde Süleyman’ı doğrudan “Kutalmış” oğlu olarak göstererek bu hatayı düzelttiğini ifade etmekle yetinir.¹⁰ Bir başka yerde ise bu eserde adı geçen Mir

7 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: TTK Yayınları, 2003), 1/100.

8 Mehmed Neşri, *Ğihânnümâ: Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehmed Neschrî* (T. Menzel), nşr. F. Taeschner (Leipzig: 1951), 1/22, st. 2-3.

9 Faruk Sümer, “Er Tuğrul, Er Toñrul”, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999), 2/759. Sümer’in, Neşri’nin dışarıdan analitik gibi gözükten tavırna aldamp güvenmesi bir dereceye kadar makûl gibi gözükse de, sonraki tarihçiler arasında Neşri’nin kullandığı *tevatür* kelimesinin anlamı üzerinde yeterince durulmadığı gibi, onun *Süleyman Şâh*’ı daha sahil kabul etmesini tam tersi şekilde anlayanlar da olmuştur. Nitekim şu isabetsiz çıkarım bunun ilginç bir örneğini teşkil eder: “Hatta Neşri ilginç bir şekilde... buradaki Er-Tuğrul’un Osman’ın atası olmadığı, hatta ‘cedd-i Osman Süleyman Şah dahi tevatürdür’ diyerek bu rivayetin de asılsız olduğu kanaatini izhar eder.” (Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 11; Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 29). Halbuki “tevatür” kelimesi bilindiği üzere; bir bilgi ya da görüşün asılsız olduğunu değil, aksine herkesçe kabul gördüğünü, yaygın ve genel-geçer bir nitelik taşıdığını ifade eden bir tâbîrdir. Neşri’nin kendisi bu rivayeti eğer “asılsız” kabul etseydi, ikinci tertip nüshalarda Gündüz Alp’le ilgili rivayeti tamamen ortadan kaldırıp Süleyman Şah’la ilgili olanı tercih etmezdi. Emecen’in ilgili eserinin sonraki baskılarında da tekrar edilen bu yanlış çıkarımına ilişkin görüş ve tespitimizi kendisiyle paylaşmıştık. Nitekim eserin son baskısında bu kısmı düzelterek, ifadesi: “... bu rivayetin de kavretli bulunduğuna kanaatini izhar eder” şeklinde değiştirmiştir (Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021), 42).

10 Merhum İnalçık’ın Osman Turan’ın yukarıdaki tespit ve görüşlerinin bir tekrarı niteliğindeki bu tezi şöyledir: “Turan (age, s. 217-218), Süleymanşah’ın [İznik’te] kurduğu devletin Anadolu’nun bu kesiminde yaşayan Türkmenler arasında “gazilerin uç devleti” geleneğinin doğmasına yol açtığı ileri sürer. Erken dönem Osmanlı geleneklerindeki Süleymanşah’ın Osman Gazi’nin atası olduğuna ilişkin iddiaya, böyle yüzyıllarca süren bir geleneğin kanıtı olarak bakılabilir. Ne ki, Enveri, (*Düsturname*, haz. M. H. Yinaç, İstanbul, 1928, s. 6-8, 78) Osman’ın soyağacına ilişkin hatayı düzelterek, Süleymanşah’ı Kutalmış’ın oğlu olarak tanımlar ve Osman’ın ataları için farklı bir soyağacı verir. Burada önemli olan, İznik’in yeniden fethinin ve İznik Türk-Müslüman devletine yeniden hayat vermenin, yörede yerleşik Türkmenler arasında nihai bir arzuya dönüşmüş olmasıdır.” Halil İnalçık, “Osman Gazi’nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 78.

Süleyman Alp'in diğer kroniklerde sonradan Süleyman Şah'a dönüştüğünü söyleyerek, bu kaynağın "diğerlerinden daha güvenilir" olduğunu isâbetli bir tespitle dile getirir.¹¹

2. Süleyman Şah'ın Rum Diyarına Geliş Hikâyesinin Kökenini Teşkil Eden İlk Rivayet ve Onu İzleyen Genişletilmiş Klasik Rivayetler

Daha önce başka bir makalemizde çeşitli delillerle gösterdiğimiz üzere, Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihine ilişkin ilk bilgiler XIII.-XIV. yüzyıllar arasında yazılmış eski *Oğuznâme* nüshalarından derlenmiş; gerek Osmanlıların, gerekse diğer Anadolu beyliklerinin soylarını Oğuz Han'a ve ondan Yâfes bin Nûh'a kadar çıkaran silsileler bu *Oğuznâmelerin* sonuna ayrıntılı zeyiller şeklinde eklenmiştir.¹²

Süleyman Şah'ı Osmanlıların atası olarak sunan *Oğuznâme* kökenli en eski rivayet, tespitlerimize göre Orhan Gazi'nin ölümüne birkaç yıl kala, Şehzade Murad'ın 760/1359 Keşan-İpsala fetihleri sırasında kaleme alınmış olan ilk muhtasar *Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i 'Osman* nüshası¹³ içine dercedilmiş; onu ise Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlılar adına kısa bir silsilenâme yazmış olan Baba Ahmed bin Şeyh Sinan'ın geliştirdiği daha da ayrıntılı bir çizgiye taşıdığı rivayeti takip etmiştir.

Tayyarzâde Atâ Beg'in ilk kez Orhan Gazi döneminde yazıldığını haber verdiği, *Oruç Beg Târihi*'nin bilinmeyen kaynaklarından biri olan ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osman*'ın başında Süleyman Şah'ın diyar-ı Rûm'a göç hikâyesi kısaca şu ifadelerle özetlenmiştir:

"Mâhân şehri kim, Cingîz Hân'dan hârâb olmuşıdı, ol zamân Mâhân şehrinün pâdişâhı Süleymân Şâh idi, dahı Mâhân Şehriden | kopup Rûm vilâyetine gelmege niyyet itdi ve hem işitdi kim, Rûm vilâyetinde gâzâlar olur. Süleymân Şâh dahı 'Acem memleketinden ve Arz-ı Rûm vilâyetinden kopup Erzincân'a geldi, Erzincân'dan Rûm vilâyetine girdiler. Amâsiyye tarafı kim Rûmiler'dür, ol tarafından çok gâzâlar itdiler. Rûm vilâyetinden hayli yirler aldılar. 'Âkıbet andan göçüp Haleb'e çıktılar; Ca'ber kal'ası dirler, bir kal'a

11 Bk. H. İnalçık, "Osman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/445.

12 Bk. Hakan Yılmaz, "Kuruluş Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığında 'Oğuz-nâme'lerin Etkisi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunu Anlatan En Eski Osmanlı Kroniği/1-2", *Hakikat AID* 20/230-231 (Kasım-Aralık 2012), 43-45, 44-46.

13 Eserin nüsha sayısı ve Osmanlı tarih yazımı açısından önemi hakkında, şimdilik bk. Hakan Yılmaz, "Osmanlı Tarih Yazımında Çelebi Sultan Mehmed Devri", *Bursa Günlüğü* 13 (Haziran-Temmuz-Ağustos 2021), 9-11. Tayyarzâde 'Atâ'nın "*Lisân-ı Türkî-yi kadîm ile Sultân 'Osman ve Sultân Orhân 'aşrı vukû'âtını mübeyyin*" olduğunu (*Târih-i 'Atâ / Enderün Târihi* (İstanbul: Matba'a'-i 'Amire, 1293/1876), 3/324), Şehrizâde Mehmed Said'in ise ilk zeylinin "*Yıldırım Sultân Bâyezîd Hân Gâzî-î fâbe şerâhu- hîdmetleri (doğrusu: 'hâzretleri')nüñ cülûs-ı ma 'delet-me' nûslarına gelince vâkı' olan vekâyi'i*" kapsadığını belirtmekle birlikte (Şehrizâde, *Târih-i Nev-Peydâ* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, 3291), 10b, st. 5-14), XV. yüzyıl sonlarında mukaddimesini değiştirmeden kullanan Oruç Beg'e affettikleri bu kroniğin, Kanûni zamanına kadar gelen bir "zeyl"i de içeren Edirne Selimiye Yazma Eserler Ktp., 1189/2091'de kayıtlı nüshası daha önce yüksek lisans tezi olarak çalışılmışsa da (bk. Alper İğci, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), literatürel önemi hakkında hiçbir ön bilgiye yer verilmemiş; neyse ki nüsha kısa bir süre önce H. Yüksel, H. İbrahim Delice ve D. Karagülle tarafından *İlk Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Edirne Nüshası)* adıyla tahkikli olarak yeniden neşredilmiştir (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2021). Kroniğin meçhul müellifi, "Mukaddime"de: "İmdi ma'lûm ola, Tevârih-i Âl-i 'Osman hiç kimse mufaşşal ve muhtasar dimemişdür" diyerek (*Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i 'Osman* (Edirne: Selimiye Yzm. Ktp., 1189/2091), 1a, st. 1-2), kitabının bu sahada yazılmış ilk eser olduğunu açıkça belirtmektedir. Bunun böyle olduğu, kroniğin özgün ilk metninden elimizde kalan bazı cümlelerinden de tespit edilebilir. Nitekim eserini Yıldırım Bayezid ve Emir Süleyman dönemlerinde tâdil edilmiş ikinci ve üçüncül revizyonlarını temsil eden yazmalardan Dresden nüshasında: "Râvî Süleymân Paşa Hâyra-bolı ve çevre vilâyetini akın idüp târâc ve talân iderdi, girü Bolâyı'ra gelürdi." ifadesi yer alır ki (*Âl-i 'Osman İbtidâsı / Türkîdür* (Dresden: Dresden Saaatsbibliothek, MS Ea.111), 13b, st. 6-8), bu cümle Rumeli fütûhâtı ile ilgili rivayetlerin bizzat Süleyman Paşa'ya kadar indiğini, dolayısıyla kroniğin ilk özgün metninin de -Semerkandî kroniğine eşdeğer şekilde- Orhan devrinin önde gelen ricâlinin şifâhî anlatılarını içerecek bir formatta inşa edildiğini gösterir.

vardur, gelüp öhine kındılar. Furât ırmağı şuyı öhlerine geldi, Furât ırmağı şuyın geçmek istediler. Yol iz bilmez göçmel yörükler idi. Gâfilin Furât ırmağına uğradılar. Süleymân Şâh at depdi, Furât'a girdi. Öñi yâr imiş, Süleymân Şâh atıyla Furât ırmağına boğıldı, Furât ırmağında şehid oldı. Eceli andan imiş. Çün Süleymân Şâh merhûmı Furât ırmağın-dan çıkardılar, Ca'ber kal'asınıñ öñinde defn itdiler. Şimdi aña 'Mezâr-ı | Türk' dirler. Süleymân Şâh'uñ üç oğlu kaldı; birinüñ adı 'Sunğür-Tigîn', birinüñ adı 'Gün-doğdı', birinüñ adı 'Er-Duñrul' idi kim, 'Oşmân'uñ atasıdır. Bu üç kardaşlar dağı göçdiler, geldükleri yola gitdiler. Furât ırmağından, başından Pasîn-ovası'na ve Sürmelü-çukür'a vardılar. Sunğür-Tigîn ve Gün-doğdı, bu iki kardaşlar girü 'Acem vilâyetine gitdiler. Er-Duñrul bir niçe zamân anda kaldı, qarâr itdi."¹⁴

Rivayetin bu ilk şeklinin ortaya çıktığı aynı asrın sonlarında Baba Ahmed, daha sonraki silsilenâmelerde muhtasar şekillerini gördüğümüz; Osmanlıların ilk atalarının Mâhân'dan göç etmesi, Sultan Alâeddin'in İstanbul tekfuru ve Kefe'den gelen Tatar'la gazâlarına Ertuğrul'un da iştirâk etmesi, Söğüt-Domaniç çevresine yerleşmesi... gibi bilgileri daha mufassal hâle getirdiği kayıp *Silsilenâme*'sinin, *Bağrû'l-Ensâb* adlı eserden Bayburtlu Za'im Osman tarafından bize aktarılan metninin ilk satırlarında Süleyman Şah'ın Horasan'dan Ahlat taraflarına göç ve ölüm hikâyesi hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Tevârih-i Bağrû'l-Ensâb kavliyle, Baba Ahmed bin Şeyh Sinân rivâyet ider ki:

“Oşmân Gâzî'nüñ babası Er-Tuğrul ve dedesi Süleymân Şâh'dur ki, Cengiz Hân fetretin-den soñra diyâr-ı Türkistân'dan hüruc idüp, gelüp Horasân'a, İrak diyârın alup, kendülere musahhar idüp, andan Ahlat'a, Âdil-cevâz'a gelüp kendülere mesken idinüp, bu fetâret-den anda qarâr itmeyüp dört yüz ev ve elli biñ askerle kalğup Rüm diyârına 'azîmet itdi. Erzincân'a, Kemâh'a, Malâtiyye'ye uğrayup gâret iderek; Haleb'e varup, Haleb'i ve etrâfında olan kaşabâtı ve kurrâyı yağma ve talân idüp, geri dönüp Tebrîz'e 'azîmet eyle-düklerinde Süleymân Şâh, Murâd şuyından geçerken atı sürçüp şuda boğuldu. Meyyitin iledüp Hayber ka'lası öninde defn itdiler. Şimdi aña 'Türk Şadı' dirler. Süleymân Şâh'uñ dört oğlu kaldı: Birinüñ adı 'Er-Tuğrul', ikincisinüñ adı Sunğür', üçüncisinüñ adı 'Gün-Doğdı', dördüncisinüñ adı 'Dündâr' idi. Gün-Doğdı, Sunğür' askerinin alup vilâyetlerine gitdiler; Er-Tuğrul, Dündâr anlardan ayrılıp, Rüm'a 'azîmet idüp..."¹⁵

Ahîlîğin kurucusu Ahî Evrân-ı Velî Nâsîrüddin/Tacüddin Mahmûd el-Höyî Hazretleri'nin Alâeddin Keykubad döneminin Kırşehir valisi Emîr Seyfeddin Tuğrul adına yazdığı *Kitâbu'l-Menâhicü's-Seyfiyye* ya da *Menâhic-i Seyfî* adlı Farsça eserinin 10 Receb 660/31 Mayıs 1262'de istinsah edilmiş en eski tarihli nüshasının¹⁶ unvan yaprağında, eserin sunulduğu Emîr طغرل “Tuğrul”un Osmanlıların cediti ارطغرل “Er-Tuğrul”dan başka biri olmadığına,¹⁷ bizzat onun emri ve isteği üzerine yazılan bu kitabın عصرش تأليف “Eski zamanın ülemâsından birinin te'lif-kerdesi olduğuna”; onun babasının سليمان شاه از “Süleyman Şah'ın”

14 *Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i 'Oşmân* (Selimiye Yzm. Ktp., 1189/2091), 3b, st. 11 / 4b, st. 7.

15 Bayburtlu Za'im Osman, *Tevârih-i Cedid-i Mir'ât-ı Cihân* (İstanbul: Süleymaniye Ktp. Fotokopi Arşivi, 88), 246; H. Nihal Atsız neşri (İstanbul, Küçükkaydın Matbaası, 1961), 32-35.

16 Ahî Evrân Hâce Nâsîrüddin Mahmud el-Höyî, *Kitâbu'l-Menâhicü's-Seyfiyye/Menâhic-i Seyfî* (İstanbul: Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi Eki, 92/1), 1a-32b.

17 Alâeddin Keykubad'ın Kırşehir emîri Seyfeddin Tuğrul'un Osmanlıların büyük atası “Er-Tuğrul” olduğu notunun yer aldığı bu nüshanın başında, Ahî Evrân Nâsîreddin Mahmud onu siyasi ve askerî yeteneğinin üstünlüğü kadar, velilere ve siddiklara duyduğu büyük sevgi ve ilgi nedeniyle de överek: مختار عظاماء المتلاطين ، سعد الاسلام والمسلمين ، سيف الدولة والدين ، امير اجل ، سيد الخواص ، سيف الدولة والدين ، محب الاوليا والصديقين طغرل . اطال الله بقاءه وسلك به سبيل رضاه . اسلام ve'l-müslimîn, Muhtâr-ı 'uzemâ 'i's-selâfîn, Muhibbü'l-evliyâ' ve's-siddîkîn Tuğrul -e'tâle'llâhu beğâhü ve seleke bi-hî sebîl-i rızâhü-” yüksek emâret vasıflarıyla anmıştır. Ahî Evrân, *Kitâbu'l-Menâhicü's-Seyfiyye* (Hâlet Efendi Eki, 92/1), 1a, st. 15-17.

طآیفه اغوزست وپادشاه شهر ماهان بودی “Oğüz tã’ifesinden, Mähân şehrinin pâdişâhı Süleymân Şâh” olup, Cengiz istilâsı sırasında در آب عاصی غرق شد “atf-ı ‘inân” edip: “بملازمت و بملازمت Selçuqlular’a mülâzemet ile hizmetin himmet kemerini beline doladıgına” işaret eden Farsça bir kaydın¹⁸ yer aldığı dikkat çeker.¹⁹ “Fırat”ı عاصی “Āşî” göstermesi dışında, efsanevî “Süleyman Şah” rivayetini aynen özetleyen ve “Tuğrul/ Er-Tuğrul”un Selçuklu hizmetine girdikten sonraki ilk önemli görevinin “Kırşehir emirliği” olduğuna dikkati çeken²⁰ bu mühim kayıt, yukarıdaki tespitlerimize göre rivayetin ilk kez ortaya çıktığı Murad Hudâvendigâr’ın şehzadelik dönemi ya da rivayetin literatüre yaygın şekilde yerleştiği Yıldırım Bayezid devrinden daha eskiye ait olamaz.

İlk şeklinin Ahmedî’nin kardeşi Hamzavî tarafından 816/1413’te, Çelebi Sultan Mehmed’in rakipsiz olarak tahta çıkması ve Karamanoğlu’nu yenilgiye uğratmasından sonra yazıldığını tespit ettiğimiz *Anonim* adlı meşhur kroniklerde ve aşağı-yukarı aynı kapsama giren Āşıkpaşa Zeyli-Oruç Beg-Şâir Şevkî grubu derlemelerinde de Süleyman Şah, ilk kroniği takiben yine Osmanlıların “Anadolu’ya gelen ilk atası” olarak gösterilmiş; çağdaş kaynaklarla menâkıbnâmelerden yapılan alıntılar gerçek atalara ait rivayetlerle birleştirilerek rivayetin hacmi daha da genişletilmiştir.

Bu rivayet grubunu temsil eden Oruç Beg-Şevkî grubunun mufassal kaynağı niteliğindeki bir *Târîh-i Āşık Paşa Zeyli*’nde, Osmanlıların atasına dönüşen efsanevî Süleyman Şah karakteri ve Anadolu’daki faaliyetleri Hülâgu’nun Bağdat istilâsı zamanına ertelenerek şöyle denilmiştir:

“Cengîz Hân Belh şehrini harâba virüp, ol hînde helâk olup -fî’n-nâri ft’s-sakar-, oğlı Hulâgû Hân beg olup, oğulları üreyüp ‘Acem vilâyetini Cengîz Hân’lı tutmuşıdı. ‘Âlem fetrât olduğı, karış-murış olduğı cihetden Oğüz tã’ifesi kim, i’tikâdlu tã’ifeyidi, göçmel yürüklür idi; Mähân şehriniñ ol vaktın pâdişâhı ‘Süleymân Şâh’ dirlerdi kim, aşıl ‘Osmân Ğâzî’nüñ desedirid, Mähân şehri harâba varduğa Süleymân Şah dağı Mähân

18 Eserin kalın harflerle yazılan adının ve müellifin orijinal hattıyla kaydedilen unvanlarının üst kısmına, kırmızı mürekkeple beş satır halinde yazılmış olan bu Farsça kayıt aynen şöyledir: برای ارطغرل بن سلیمان شاه که ، جد عثمانیان است ، یکی از علمای عصرش تالیف کرده بودی و سلیمان شاه از طایفه اغوزست و پادشاه شهر ماهان بودی در استیلاء چنگیز از سخت بر خواستی و در آب عاصی غرق شد ؛ فرزندش ارطغرل تألیف کرده بودی . بجانب روم عطف عنان کردی و بملازمت خدمت سلجوقیان کمر همت می بندی “Er-Tuğrul bin Süleymân Şâh ki, ‘Osmânlılar’ın ceddidir, onun ‘aşrının’ ulemâsından biri te’lif etmiş idi. Süleymân Şâh Oğüz tã’ifesinde ve Cengîz istilâ’ı sırasında Mähân şehrinin pâdişâhı idi. Çok dolaşip durdu ve ‘Āşî suyunda boğuldu. Oğlu Er-Tuğrul ise Rüm (Anadolu) tarafına ‘atf-ı ‘inân eyleyip, Selçuqlular’a mülâzemet ile hizmetin himmet kemerini beline dolamıştı.” Ahî Evrân, *Kütübü l-Menâhicü’s-Seyfiyye* (Hâlet Efendi Eki, 92/1), 1a.

19 Batı Anadolu beylik yöneticilerinin menşei üzerinde çalışan Vedat Turgut, daha önce Menteşâ, Aydın ve Germiyan... gibi beyliklerin atalarını Kır Beg/Kayır Beg’e bağlayan vakıf kayıtları üzerinde dururken, Kırşehir valisi emir Seyfeddin Tuğrul’un Ertuğrul Gazi olmasının muhtemel bulunduğunu tahmin etmiştir. Krş. Vedat Turgut, “Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)* 2/3 (Bahar 2016), 74-75. Nüshanın unvan yapığında rastladığımız bu ilginç kayıt onun bu hipotezini sarıh olarak te’yid etmekte, Ahî Evrân’ın eserini sunduğı Emir Seyfeddin Tuğrul’un Ahiler’e yakınlığı ile meşhur olan Ertuğrul Gazi’den başka biri olmadığını kuvvetli bir şekilde belirginleştirmektedir. Osmanlı silsilenâme ve kroniklerinde tam anlamıyla karşılığını bulan bu bilgilerin ilginç literatürel kanıtları, varlığı ilim câmiâsınca meçhul yeni Osmanlı rivayetleri ve çağdaş kaynakların tenkidine dayalı olarak, kısa bir süre önce yayımlanmış olan “Göç, Fetih ve Yerleşim Yollarının Kesiştiğı En Stratejik Nokta: ‘Sultan-önü’ ” başlıklı makalemizde yer almakta olup, ayrıntılı şekli ise “Yeni Tarihi Bulgularda Osmanlı Ataları” yazı dizimizin Ertuğrul Gazi ile ilgili bölümlerinde nesredilecektir. Bu konuda, ayrıca bk. Vedat Turgut, “Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu’sunun Tasavvuf Dünyası’na Prosopografik Bir Yaklaşım”, *Osmanlı Araştırmaları* 57 (2021) / 35-80; Turgut, “Cemalüddin Musa Savi/Zili ve Şeyh Osman-i Veli ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)”, *Vakanivis* 5/2 (Güz 2020), 1070.

20 Ertuğrul’un Söğüt ve Domanic taraflarına yerleşmeden önce “büyük şehir yöneticiliğini” yaptığını gösteren Türkçe ve Arapça silsilenâme kayıtları için, bk. Hakan Yılmaz, “Göç, Fetih ve Yerleşim Yollarının Kesiştiğı En Stratejik Nokta: ‘Sultan-önü’”, *Fetih ve Medeniyet Dergisi* 1/4 (Ekim 2021), 224-226.

şehrinden kopup, 'Acem vilâyetinden Rûm vilâyetine gelmege niyyet itdi. Süleymân Şâh Erzurûm vilâyetine geldi, Erzurûm vilâyetinden Erzincân'a geldi, Erzincân'dan kopup berû Rûm vilâyetine gelüp, Amâsiyye vilâyetine gelüp ğazâz niyyetine diyü çok ğazâlar itdiler. Rûm vilâyetinden Amâsiyye | tarafından çok yirleri açdılar. 'Âkıbet andan göçüp Haleb'e geldiler, Haleb nâhiyyesinde 'Ca'ber kal'ası' dirler, bir kal'a vardır, ol kal'anuñ öñine kondılar. Furât ırmağı önlerine geldi, Furât ırmağını geçmek istediler. Göçmel bön yürükler-idi, yol-iz bilmezler-idi; 'âkıbet Süleymân Şâh at depdi Furât ırmağın geçmege, öñi yârmış; Süleymân Şâh atıyla Furât ırmağı'na boğuldu, şehîd oldı. Süleymân Şâh'ı Furât ırmağından çıkardılar, Ca'ber kal'asının önünde defn itdiler. Şimdi aña 'Mezâr-ı Türk' dirler. Süleymân Şâh'ın üç oğlu kaldı; birinüñ adı 'Sunķur-Tigîn', birinüñ adı 'Gün-Toğdı', birinüñ adı 'Er-Tuñrül' kim, 'Oşmân'ın atasıdır. Bu üç karındaşlar Furât ırmağı başından Pasîn-ovası'na geldiler, andan göçüp Sürmelü-çuķur'a geldiler. Sunķur-Tigîn ve Gün-Toğdı, ol iki karındaşlar girü 'Acem vilâyetine gittiler, Er-Tuñrül ol arada kaldı."²¹

II. Murad ve Fâtih dönemi müverrihlerinden Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-Tevârih* adını taşıyan eserinin ilk versiyonunda, XIV. yüzyılda Osmanlı, Karakoyunlu ve diğeri beyliklere ait eklentilerle genişletilmiş bir *Oğuznâme* nüshasına dayanarak, Oğuz oğullarından Gök Alp'in soyundan geldiği öne sürülen Osmanlıların Ertuğrul Gazi ve hemen öncesindeki atalarını "ارطغرل بن سليمان شاه بن قيا الپ بن قيزل بوغا" Er-Tuğrul bin Süleymân Şâh bin Kaya Alp bin Kızıl Boğa" olarak kaydetmiş ve Anadolu'ya geliş zamanını da Cengiz istilâsı zamanı olarak göstermiştir.²² Onun 852/1448'de Karakoyunlu hükümdarı Mîrzâ Cihân-Şâh'a elçiliğe gittiği sırada, Osmanlılar'la Karakoyunluların atalarının aynı atalarda birleştiğini göstermek için "تواريخ خوان" "Tevârih-ĥân (tarihler okuyucu)" مولانا اسمعيل "Mevlânâ İsmâ'îl"e getirmesini emredip kendisine okuttuğunu söylediği, Ahlat civârında yazılmış eski bir *Oğuznâme* nüshasına dayanan bu bilgiyi,²³ eserinin ikinci versiyonunu yazarken metinden tamamen kaldırmış ve atalar rivâyetini bu kez 624/1227'de Cengiz Han'ın ölümü sonrası از اولاد اوغوز "Tülî bin Çingîz Ĥân'ın oğlu Hulâgü Ĥân"ın Bağdad'ı istilâsı zamanına odaklandırıp -daha öncesinden hiç söz etmeksizin- doğrudan اولاد اوغوز "سلیمان شاه" : "Oğuz evlâdından Er-Tuğrul nâm kimse" den başlatmış olması,²⁴ "Süleymân Şâh" adlı önceki atanın varlığına sonradan kuşkuyla yaklaştığına ve bu kurgu-rivâyeti güvenilir bulmadığı için eserinden çıkardığına bir delil kabul edilebilir.

Cem Sultan adına *Câm-ı Cem-Âyîn* adında bir *Silsilenâme* yazmış olan Hasan el-Bayatî ise, arka planda Kaya Alp'in yerine koyduğu efsanevi Süleymân Şâh karakterini Ahlat'ta göstermek için olayların seyrini değiştirmiş ve onu Selçukluların hizmetine gireceği 627/1230 yılından itibaren ölmüş göstererek, Süleymân Şâh'ı bu tahrife bağlı olarak önce Ahlat'a yerleş-tirmiş, sonra da klâsik Osmanlı kaynaklarında yer alan ve aslında Kayır Han'ın ölümünden sonraki ikinci göçle alâkalı olan kavmin Fırat önlerine geliş öyküsüne geçmiştir. Onun Süleymân Şâh adına derlediği buradaki biyografi metninin de, Hamzavî'de ve Oruç Beg'de anlatılan hikâyenin kısa bir özetinden ibaret olduğu dikkat çekmektedir:

- 21 Anonim *Tevârih-i Âl-i 'Oşmân / Zeyl-i Târih-i 'Aşık Paşa* (İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp. 773), 5a, st. 3-15 / 5b, st. 1-15.
- 22 Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-Tevârih* (İstanbul: Nuruosmâniye Ktp., 3059), 158a, st. 21 / 158b, st. 1, 15. Şükrullah'ın eserinin ilk versiyonunda yer alan bu bilgi, Fâtih döneminde Farsça muhtasar bir Selçuklu-Osmanlı tarihi kaleme alan Mehmed bin Hacı Halil el-Konevî tarafından da aynen tekrar edilmiştir: Konevî, *Târih-i Âl-i 'Oşmân ve's-Selçük* (Paris: Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 1394), 10b, st. 6-7.
- 23 Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-Tevârih*, 159a, st. 21 / 158b, st. 11-12.
- 24 Şükrullah Çelebi, *Behcetü't-Tevârih* (Manisa: Manisa İl Halk Ktp. Genel, 6382), 269a, st. 3-4, 8.

“Süleymān Şāh:

Vech-i tesmiyye; Taht-ı Süleymān tekyesinüñ şeyhi konuk iken vücūda geldügidür. Mezbūr dahı Ahlāt'da babası fevt olduqdan-şoñra yarār bahādır olmağın, ol fetrātda il ve ulusıyla Arz-ı Rüm'a gelüp, andan Halep ve Tarsūs 'azmin idüp, nehr-i Furāt'ı geçerken şuya garq olup şühedā derecesine irişdi. Çıkarup Ca'ber kal'ası öninde defn itdiler ki, 'Türk Mezārı' dinilir; istemelü bi-izni'llāh varup üzerinde Fātiha okusa şıhhat bulur. 'Ömri altmış yıla irişüp, hicretüñ altı yüz otuz üçünde bu ahvāl vākı' olmuşdur."²⁵

Osmanlıların atalarının biyografileri konusunda nisbeten daha doğru bir *Oğuznâme* zeylini kullanan Bayatî, Kayılar'ın nesep silsilesini doğru bir şekilde گون خان “Gün Hān” üzerinden yürütürken, قبا آلب “Kaya Alp”in biyografisini yarıda kesip, 627/1230 Yassıçemen savaşından sonraki kısmını efsanevî Süleyman Şah'ın öyküsüne kaydırarak elindeki *Oğuznâme* rivayetini ikinci plana itmeyi tercih etmiştir. O yıllarda artık yavaş yavaş revaç bulmaya başlayan bu rivayeti onun, diğerlerinden daha güvenilir zannetmesinden kaynaklandığına şüphe yoktur. Onun burada diğer kaynaklardan farklı olarak ayrıca, Süleyman Şah'ın ölüm tarihini Kaya Alp/Kayır Han'inkine çok yakın bir tarih olan 633/1236 şeklinde vermiş olduğu dikkat çekmektedir.²⁶

Âşıkpaşazâde ise *Tevārîh-i Âl-i 'Osman'*ında, muhtemelen *Dânişmendnâme*'nin de kaynaklarından olan *Menâkıb-ı Süleymān Şāh*'tan tadil edilerek derlendiği anlaşılan sentez-rivayetinde, aynı Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişinin asıl sebebini ve “en evvel Rüm vilâyetine gelmiş” kişi olduğunu açıkça belirterek, onun Kutalmışoğlu Süleyman'dan başka biri olmadığına ilişkin oldukça önemli ipuçları vermiştir:

“Osman Gāzî'nün dedesi Süleymān Şāh'dur, en evvel bu Rüm vilâyetine gelmişdür. Gelmesine sebeb budur kim; Âl-i Abbās zamânından tā Süleymān Şāh zamânına değın leşker-i 'Arab gālib idi Rüm'uñ üzerine, Rüm dahı mağlūb idi, 'Acem dahı mağlūb idi. Nesl-i Yāfeş oldukları sebebden 'Acem pādışāhları gayretlendiler: 'Bize 'Arab gālib oldı!' didiler. Gayretlendiler, Yāfeş neslinden göçer Türk'i kendülere sened idindiler. Ol sebebden 'Arab'a gālib oldılar. Ve ol sebebden 'Arab kim mağlūb oldı, vilâyet-i kâfir temerrüd itdiler; kâfir Müsülmān'a itā'at itmez oldı. Ve bu göçer-evlū hālkdan 'Acem pādışāhları ihtirāz itdiler, hem tedbir itdiler; ittifaq itdiler kim bu göçer evlū Türk'i kendülereñ üzerinden irāğ ideler. Süleymān-Şāh Gāzî'yi ilerü çekdiler kim, ol göçer evlerün ulularından idi. Elli biñ miqdārı göçer Türkmān ve Tatār evin koşdılar: 'Varuñ Rüm'da gāzā idüñ!' didiler, Süleymān-Şāh dahı kabül itdi. Geldiler, Erzurüm'dan Erzincān'a indiler, Erzincān'dan Rüm vilâyetine girdiler; Rüm vilâyetinde altı yıl miqdārı turdılar. Etrāfları feth itdiler, Süleymān Şāh Gāzî hayli bahādurluqlar itdi. Bu Rüm'uñ tağlarından ve derelerinden incindiler; göçer evlerüñ tavarı dereden-depeden incinür oldı. Gine Türkistān'a 'azm itdiler; geldükleri yola gitmediler, vilâyet-i Haleb'e çıktılar. Andan Ca'ber kal'ası'nuñ önüne vardılar. Ol arada Furāt ırmağınınuñ önlerine geldiler, geçmek istediler. Süleymān-Şāh Gāzî'ye eyitdiler: 'Hān'um, biz bu şuyı nice geçelüm?' didiler. Süleymān-Şāh dahı atın şuya depdi, öñi yār imiş. At sürçdi, Süleymān-Şāh şuya düşdi. Ecel muqadder imiş, Allāh'uñ rahmetine kavuşdı; sudan çıkardılar, Ca'ber kal'ası öninde defn itdiler. Şimdiki demde aña 'Mezār-ı Türk' dirler ve hem ol kal'aya dahı gine o

25 Hasan el-Bayâtî, *Cām-ı Cem-Âyîn* (İstanbul: Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih, 203), 19b, st. 8-13 / 20a, st. 1-3. Aynı bilginin XVII. yüzyılda yazılmış bir silsilenâmede tekrarlanan şekli için, bk. Hieran Camcı, *Osmanlı Klasik Çağında Atalar Tarihine Dönüş: Yahyazâde İbrahim'in Hilye-i Hâkânî'si* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 58-59.

26 İbn Bibî ve diğer çağdaş kaynaklarda açıkça belirtildiği üzere, “Kaya Alp/Kayır Hān”ın vefatı Alâeddin Keykubad'ın ölümünü müteakip Bayatî'nin verdiği tarihten bir yıl sonra, 634/1237 yılı içerisinde gerçekleşmiştir. Krş. İbn Bibî, *el-Evâmîr-ü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye* (İstanbul: Süleymaniye Ktp. Ayasofya, 2985), 234a, st. 20-21 / 234b, st. 1-15.

neslden ‘Döger’ dirler, bir t̄ayife vardur, o kal’aya şimdi dahı anlar hüküm iderler. Eyle olsa, bu göçer halk eṭrafa tağıldı: Ba’zısı Beriyye’ye gıtdiler, şimdiki-hâlde anlara ‘Şam Türkmânı’ dirler; ba’zısı gine Rüm’a döndiler. Kimi Tatâr ve kimi Türkmân’dur, şimdiki-hâlde Rüm’da olan Tatâr ve Türkmân ol t̄ayifedendür. Ba’zısı Süleymân-Şâh’uñ üç oğlına uydılar kim; biri ‘Sunḳür-Tig’in’dür ve birisi dahı ‘Er-Ṭuñrül’dur ve birisi ‘Gün-Ṭoğdı’dur. Furât şuyınuñ başından bu üç kardaş geldükleri yola döndiler; Pasın-ovası’na, Sürmelü-çukûrı’na vardılar. Er-Ṭuñrul anda ḳaldı, ḳardâşları ile gitmedi, bir dört yüz miḳdârı göçer ev ilen ḳaldı. Ol iki kardaşı gıtdiler gine aşıl vaṭanlarına; Er-Ṭuñrul ol aralıkda bir nice müddet ṭurdı, yaylasını yayladı ve ḳışlasını ḳışladı. Bir nice zamân soñra Sulṭân ‘Alâ’e’d-dîn dahı vilâyet-i Rüm’a teveccüh itdi; ḳismet olduğı ḳadar feth itdi, pâdişâh oldı. Bunuñ tafşılı çoḳdur, faḳîr ihtîşâr itdüm. ...Er-Ṭuñrül Ğâzî’nüñ Rüm’a geldüğine bir niçe rivâyet vardur, eṣahḫ ḳavl budur ki, bu faḳîr zıkr itdüğümdür.”²⁷

Âşıkpaşazâde’nin orijinal bir kaynaktan aktardığı; Abbâsilerin otoritesinin zayıflaması, Gazneli Mahmud’un Oğuzlar’ı Mâverâünnehir’den Horasan’a taşıması ve onların Tuğrul Bey, Dânişmend Gazi ve Süleyman Şah gibi Türk beyleri öncülüğünde ilk kez Anadolu’ya ilerleyerek, Doğu, Orta ve Batı Anadolu’nun önemli şehirlerini fethetmeleri sonucu, İslâmın öncülüğünün Araplar’dan Müslüman Oğuzlar’a ulaşması safhalarını özetleyen bu metin, Osmanlıların atası olduğu öne sürülen “Süleyman Şah”ı “en evvel Rüm vilâyetine gelmiş” kişi olarak tanıtmakla, rivayetdeki Süleyman Şah’ın Selçukluların atası Süleyman Şah’tan başka biri olmadığına dair çok net bir tasvirde bulunmuştur. Bu rivayetin tarihî bir gerçeği temsil eden ilk satırlarının *Menâkıb-ı Süleymân Şâh* ya da benzeri başka bir kaynaktan aktarılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Eserinin ilk şeklini bilinenden çok farklı bir formatta, Bayatı’dan birkaç yıl sonra kaleme almış olan Âşıkpaşazâde, yukarıda görüldüğü üzere Yahşi Fakih metnine geçmeden önce aktardığı bu rivayeti, bilgi değeri açısından diğer *Oğuznâme* rivayetlerinden daha güvenilir bulduğunu açıkça belirterek, rivayetin son kısmına: “Er-Ṭuñrül Ğâzî’nüñ Rüm’a geldüğine bir niçe rivâyet vardur, eṣahḫ ḳavl budur ki, bu faḳîr zıkr itdüğümdür.” kaydını düşmüştür. Kroniğinin 898/1493’te yazdığı ilk versiyonunda Osman Gazi’nin nesebini Ahlat’a yerleşen

27 Âşıkpaşazâde, *Tevâriḫ-i Âl-i ‘Osmân’dan ‘Âşık Paşa-zâde Târîḫi*, ‘Âli Beg Neşri (İstanbul: Matba’a-i ‘Âmire, 1332), 3-4; Friedrich Giese, *Die Altosmanische Chronik des ‘Âşık Paşazâde* (Leipzig: Otto Harrasowitz, 1929), 5-8. Âşıkpaşazâde, aslı kaynağı olan *Menâkıb-ı Yahşi Fakih* metninden bağımsız olduğunu ve eserinin başına “bir niçe rivâyet” arasından seçerek kendisinin koyduğunu belirttiği bu rivayetin özgün metnini, *Menâkıb*’dan çıkardığı ilk özet metnin başına orijinaline daha yakın şekliyle aynen şöyle kaydetmiştir: “‘Osmân Ğâzî’nüñ vilâyet-i Rüm’a gelmesine sebep; Süleymân Şâh ki dedesidir, anuñ gelmesi olmuştur. Süleymân Şâh’uñ gelmesine sebep, tavâ’if-i kabâ’il-i ‘Arab’uñ gâlebesi ve hüküm-i hükümeti olmuştur. Tâ’ife-i ‘Acem ḳaşd itdiler ki ‘Arab’a mağlûb olmayalar, re’yleri buña müncer oldı-ki, eṭraf-ı ‘âlemde Etrâk’e ve Ekrâd’a haber gönderdiler ki geleler, bu diyâra ki, maḫall-i tüğdür, mütemekkin olalar ve hüküm-i hükümet ve ‘adl [ü] dâd anlaruñ ola. Çün bu üslûbî mukarrer ḳıldılar, bu menvâl üzre haber gönderüp da’vet idiler, anlar dahı bî’at idüp tevâbi | ve levâhıkiyle göç idiler. Diyâr-ı Rüm’a geldiler, vâhib-i hüküm oldılar. Hulefâ-i ‘Abbâsiyye bir miḳdâr mağlûb oldılar, hattâ huṭbede hulefâ ile bunlardan ba’zınuñ adları añıldı. Soñra lâzım geldi-ki bunlar eṭraf-ı memâlike tağılalar. Süleymân Şâh elli biñ hâneyle taraf-ı Rüm’a müteveccüh oldı, Erzürüm’a ve Erzincân’a geldi-ki, bunlar orada [altı] yıl miḳdârı Ğâzâ itdi. Âḫir: ‘ (nüşhada) ‘ (جانب) الوطن من الإيمان : Vaṭan sevgisi imândandır.)’ muktezâsınca ḳadimî mesken-i me’lûfını arzû idüp, ol tarafa müteveccüh olup vilâyet-i جمير ‘Ca’ber’ (nüşhada: جغت) ’e geldiler, ḳaşd itdiler ḳal’â-i Ca’ber (nüşhada: ‘ (نهر) öñinde Furât şuyını geçse. Su kenârına gelüp atını suya depdi, ittifâkı öni yâr imiş, atıyla bile suya ḳarḳ oldı, meyyitini çıkarup Ca’ber kal’ası öñinde defn idiler. Süleymân Şâh’uñ üç oğlı var-idi: Birinüñ adı Sunḳür, birinüñ adı Tuğrul, birinüñ Gün-Ṭoğdı. Üçü ittifâk idüp girir Rüm’a teveccüh idiler...” Âşıkpaşazâde, *Neseb-i Âl-i ‘Osmân Sulṭân Bâyezîd’e Geline / Neseb-i Şerîf ve Silsele-i Hâmedân-ı Münîf-i Âl-i ‘Osmân* (Paris: Bibliothèque Nationale, Turc, 118), 1, st. 5 / 2, st. 13. İlk *Tevâriḫ-i Âl-i ‘Osmân*’la aşağı-yukarı aynı tarihlerde ortaya çıkmış olması gereken bu rivayetin *Târîḫ-i ‘Osmân ve Dânişmendnâme*’nin de kaynaklarından olduğu anlaşılan kayıp *Menâkıb-ı Süleymân Şâh* metninin yanlış şekilde birleştirilmesinden doğduğu düşünülebilir. Nitekim bunlardan ilk ikisinin yazımı bizzat Orhan’ın son zamanlarına tarihlenir ki, bu -Baba Ahmed örneğine paralel şekilde- rivayetin kroniklere henüz ilk girdiği süreçte, eş zamanlı olarak muhtasar ve mufassal birkaç versiyonunun daha inşa edildiğine ışık tutar.

قیق آلب “Kayık Alp” üzerinden Gündüz Alp ve Er-Tuğrul'a bağlayan eski şecereyi aktaran Neşri de, muhtemelen yine öncelikli kaynağı Âşıkpaşazâde'yi takiben Süleyman Şah rivayetinin herkesçe kabul gördüğünü belirtip, bundan ötürü rivayetdeki “Er-Tuğrul”un başka bir “Er-Tuğrul” olduğunu öne sürerek: “Egerçi bu *Tārîh* bu veçhile meşhûrdur, ammâ 'Osmân Gâzi bu Er-Tuğrul oğlu degüldür; cedd-i 'Osmân Süleymân Şâh' duğı mütevâtirdür” demiştir.²⁸

Osman Gazi'nin babası Tuğrul/Er-Tuğrul Beg'i Selçuklu sultanı Tuğrul Beg'le aynı kişi zanneden müverrihler, onu Süleyman Şah'la birlikte gazâ için Anadolu'ya gelmiş gösteren bu ve benzeri rivayetleri, işte bu gibi menâkıbnâmelerdeki bilgilerle isâbetsiz bir şekilde sentezleyerek inşa etmişlerdir. Osmanlı kroniklerindeki göç ve yerleşim rivayetlerinin bilinen ilk şeklini temsil eden *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* rivayeti ve onu takip eden tüm müverrihler, bundan sonra ortak bir çizgide Er-Tuğrul Gazi'nin Sultan Alâeddin'e oğlu Saru Yatı'yı göndererek bir yurt istemesi ve Sultan'ın da onlara Sögüt ve Ermenibelî'ni kışlak, Domaniç'i yaylak olarak vermesi rivayetine geçiş yaparlar.²⁹

II. Bayezid dönemi müverrihleri tarafından sabit ve yerleşik yegâne ata konumuna yükseltilen “Süleyman Şah rivayeti”, bu dönemde İran tarih geleneğini takiben Farsça mufassal bir kronik kaleme almış olan İdris-i Bitlisi'ye de intikâl etmiş; ancak o, -muhtemelen tarihî bir zemine oturmadığı için- çağdaşı diğer müverrihlerin kendisinden birkaç yıl önce yazdıkları diğer kroniklerdeki gibi ona uzun uzadıya yer vermek yerine, onu gerçek ataların göçü sırasındaki siyasî ortamı doğru olarak betimleyen güvenilir bilgilerin arasına belirsiz birkaç cümle ile sıkıştırılmayı tercih etmiştir:

و در آن اوقات جدّ ابو المجاهدین عثمان بیک غازي سلیمان‌شاه بن قبا آلب که ، سردار سپهسالاران قبیلہ قایبی خانی بود ومدّتی در توابع اخلاط بالتباغ واشتیاع پادشاهان ارمنیہ را امداد وامعاد مینمود واز جانب شاهان ارمن زمین بتعظیم وتمکین منظور می بود تا انکه باقتضاء حکم قضا هنگام انقضاء اجلش رسید واز منزل بی ثبات دنیا رخت بنشیمن ملک بقا کشید ازو چهار فرزند جوان دولت جوانمرد وحمکی مبارزان روز معرک ونبرد باز ماند یکی صنغر تکین وکون طغدی وارطغرل وندار ، بعد از سلیمان شاه هر چند کس ازان قبیلہ یک فرزند را بسررداری خود اختیار کردند ...³⁰

"Ol vaqtı[lar]da Ebu'l-mucâhidin 'Osmân Gâzi Beg'ün cedd-i büzürg-vârı olan Süleymân-Şâh bin Kaya Alp ki, Kayı Hân'ın kabîlesinin sipeh-sâlâr[larının] serdârı idi, bir müddet Ahlat tevâbi'inde, Ermeniyye pâdişâhlarının etbâ'ı ve eşbâ'ına imdâd ve müsâ'adet ile [Şâhân-ı Ermen-zeminden] mazhar-ı ayn-ı in'âm u inâyât ve manzûr-ı nazâr-ı ikrâm u iltifât olup, ecel-i muqadderinün [hükmi iktizâsıyla] vaqtı hulûl ve menzil-i bî-şebât-ı dünyâdan nişîmen-gâh-ı [mülk-i] beğâyâ vuşûl buldı. Ve ol gâzânfer-i pişe-zâr-ı gâzânun dört 'aded ferzend-i ercümendi vü devlet-mend-i [cûvân-merd]i kaldı ki, her biri meydân-ı ma'rekenün dil-âveri ve küh-sâr-ı kâr-ı zârûn şîr-i neri idiler; biri 'Sungür-Tigîn' ve biri 'Gün-Toğdı' ve biri 'Er-Tuğrul' ve biri dağı 'Tündâr'. Ve babaları Süleymân-Şâh'ın vefâtından sonra 'aşâ'ır ü kabâ'ilden her bir cemâ'at anlarun birini serdâr [ihtiâr] eylediler."³¹

28 Mehmed Neşri, *Gihânümâ*, I/22, st. 2-3. Merhum Faruk Sümer'in "Er Tuğrul / Er Toñrul" maddesinde Ertuğrul Gazi'nin Osman Beg'in babası olduğunu belirttikten sonra: "Bir de Gündüz Beg'in oğlu Ertuğrul olduğunu"nu belirterek onu ayrı bir kategoriye dâhil etmesinin (*Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, 2/759) Neşri'nin bu kaydına aldanmasının bir sonucu olduğu şüphesizdir.

29 Krş. *Kütüb-i Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* (Selimiye Yzm. Ktp., 1189/2091), 4b, st. 12 / 5a, st. 7.

30 İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, I. *Ketibe* (İstanbul: Süleymaniye Ktp. Hâlet Efendi Eki, 191/1), 25a, st. 7-12.

31 Abdülbâki Sa'dî Efendi, *Terceme-i Heşt Behişt*, I. *Ketibe* (Süleymaniye Ktp. Hamidiye, 928), 13a, st. 3 vd. Türkçe tercümede atlanan Farsça orijinal metindeki özgün ifadeler, tarafımızdan köşeli parantezler içinde metne ilâve edilerek eksik kısımlar tamamlanmıştır.

İdris-i Bitlisi'nin bu rivayeti, kroniğini ondan kısa bir süre sonra kaleme almış olan Celalzâde Sâlih Çelebi'nin *Hadîkatü's-Selâîn*'inde,³² rivayetlerinde adım adım onu takip eden Behiştî'nin *Vâridât-ı Sübhâni*'sinde³³ ve Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcü'l-Tevârih*'inde de Türkçe olarak hemen aynı ifadelerle yer almış;³⁴ sonraki tüm Osmanlı müverrihleri de Hamzavî-Anonim grubu kroniklere ya da bu ikincil kaynaklara dayanarak klasik "Süleyman Şah" kurgu-rivayetini bir ezber şeklinde tekrar etmişlerdir.

Şu kadar var ki Celalzâde Sâlih, İdris'ten aktardığı metnin ortasına daha önce Bayatî ile Neşrî'nin de kullandığı eski bir rivayeti³⁵ eklemiş ve Osmanlıların atası olarak gösterilen bu Süleyman Şah'ın Gazneli Mahmud tarafından Horasan'a geçirilen ilk Oğuzlar arasında yer aldığına dikkati çekerek, onun aslında Anadolu Selçuklularının atası Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tan başka biri olmadığını tüm açıklığıyla gözler önüne sermiştir:

"Ol vakt ki, Sultân Maḥmūd-ı Ğaznevî '-aleyhi'r-rahmet- zamânında Āl-i Selçûk Türkistân'dan 'asker ile İrân-zemîn üzerine yürüyüp âb-ı Āmû'dan geçdiler, ol 'asker-i bî-kerânûñ öñince konup göçâni ve Āmû şuyından öñ geçâni, ya'nî karâvulî mezkûr Süleymân Şâh kabîle'-i cezilesiydi."³⁶

Dolayısıyla Hamzavî, Âşıkpaşazâde, Oruç Beg ve benzeri diğer müverrihlerin eserlerindeki klasik "Süleyman Şah" rivayetleri, ilk *Tevârih-i Āl-i 'Osman*'da yanlış kurgulanan ve gerçekte hicrî V. ve milâdî XI. asırlara ait olan bu sentez-rivayetten türemiştir. Orada aslı şekli nisbeten korunan "asıl ata"lara ait özgün bilgiler, sonradan benzer noktalara Süleyman Şah'la ilgili yeni bilgilerin de ilâve edilişiyle, zamanla çözümü imkânsız bir kördüğüm haline getirilmiştir. Böylece Selçukluların atası Süleyman Şah'la Osmanlıların gerçek atalarının hikâyelerinin benzer birkaç noktada birleştirilip iç içe geçirildiği, gerçek tarihî düzleme bir türlü oturtulamayan, aslında hiç var olmamış kimliği belirsiz bir "sentez-ata" hikâyesi zuhur etmiştir.

3. Semerkandî Rivayetindeki "Süleymân bin Ğazân" ve "Mîr Süleymân Alp"le Kimlere İştâret Edilmiştir?

XIV.-XV. yüzyıllarda yaşamış olan ve Timur'la birlikte Anadolu'ya gelip yerleşen sûfi müellif Semerkandî'nin, Fâtih devrinde Enverî ve Ebû'l-Hayr³⁷ tarafından manzum olarak

- 32 Celalzâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâîn* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, 430), 13b, st. 7 / 16b, st. 2; Hasan Yüksel - H. İbrahim Delice nşr. (Ankara: TTK Yayınları, 2013), 17-21.
- 33 Behiştî *Vâridât-ı Sübhâni*'sinin ilk cildinde bu kıssayı İdris'i takiben süslü ve ağdalı bir üslûpla şöyle aktarır: "Kayı HĶn neslinden Süleymân-Şâh bin Kaya Alp dañı kendü kabilesiyle gelüp Aĥlât'a nüzül idüp, Şâh-ı Aĥlât'ıla ziyâde ihtilâl idüp aralarında irtibat oldu. 'Aldı. çün muktezâ-yı ecel, ĥükm-i kazâ vü kader muktezâsınca divân-ı ezelde sebt itdügi: اذا جاء لهم لايسئتمون ساعة ولايستأخرون (= 'Onların ecelleri gelince ne bir saat geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.' Kur'ân-ı Kerim, Yûnus 10/49)' pervânesin ol şem'-i devlet Süleymân Şâh-ı şâhib-sa'âdete şunup, sem'-i şerifine: ارجى الي ريك (= 'Dön Rabb'ine!' Kur'ân-ı Kerim, Fecc 89/28)' ĥitâbı irişüp... Erkân-ı 'anâşır-ı erba' dört oğlı kaldı ki, her biri dâr-ı devlete cidâr-ı muĥkem ve ĥişâr-ı ĥ-lâfete rûkn-ı müstahkem idi: Biri Sune r-Tiĝin ve biri Gün-biĝdi ve biri Er-stĝrul ve biri r-stâr. Çün merĥûm u maĝfûr Süleymân Şâh-ı maleymi r-stahkem idi: Biri bir saat âb-ı fenâ garfeâb idüp eymi r-stahkem idi: Biri bir saat geri kâdına ve ecnâdına olducn r-stahkem idi: Birâl ü irtiuâl lâzım geldi." Behiştî Ahmed Çelebi, *Vâridât-ı Sübhâni ve Fütûĥât-ı 'Osmânî, es-Sifri'l-Evvel* (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Şevket Rado, 293/1), 22a, st. 3-9 / 22b, st. 1-6. Rivayetin ilk kısmında İdris'i takiben Süleyman Şah'ın ölümü hakkında herhangi sebep zikretmeyen müellif, devamında diğer kroniklerden ilhamla klasik boğulma vak'asına küçük bir gönderme yaparak kaynağından daha farklı bir yol izlemiştir.
- 34 Bk. Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü'l-Tevârih* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Ktp. TY, 5970), 7a, st. 1-18. Bundan sonraki müverrihler, rivayeti -kâhir ekseriyeti Hoca Sâdeddin Efendi'den naklen olmak üzere- hemen aynı ifadelerle tekrar etmişlerdir.
- 35 Mehmed Neşrî, *Ğihânnimâ*, 1/19.
- 36 Celalzâde Sâlih, *Hadîkatü's-Selâîn* (İstanbul Üniversitesi Ktp., TY, 430), 14a, st. 7-11; Hasan Yüksel - H. İbrahim Delice nşr., 17.
- 37 Kim olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan; yegâne nüshası Paris Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc,

özetlenen rivayetinde, çoğunun XI.-XIII. yüzyıllar arasında Harzem bölgesinde hüküm sürdüğünü tespit ettiğimiz isimler arasında, شهملك “Şah-Melik (Melik Şāh)”la روحا “Rūḥā” (Urfa)’da “‘iyān” olan غازان بن سليمان “Süleymān bin Gazān” ile modern araştırmacılar tarafından diğer kroniklerdeki Süleyman Şah’la aynı şahıs olduğu tahmin edilen مير سليمان النپ “Mīr Süleymān Alp” adlı iki Süleyman’ın daha varlığı dikkati çeker. Müellifin gerçekte Selçuklu tarihinin kısa bir özetini sunduğu ve mahiyeti şimdiye dek tam olarak anlaşılamayan bu örüntü içinde ilk sırada andığı Süleyman’ı قتلمش “Kutalmış”tan biraz sonra zikretmesi,³⁸ bu iki Süleyman’dan ilkinin Kutalmışoğlu Süleyman Şah’tan başka biri olmadığını kesin olarak netleştirir.

Salur Kazan’ın oğlu olması imkân dâhilinde bulunmayan bu Süleyman’ın gerçekte hangi şahsiyet olduğu meselesine gelince; Enverî tarafından Melikşah’ın çağdaşı Kutalmışoğlu Süleyman Şah’la isâbetsiz bir şekilde birleştirilmeye çalışılan Süleyman’ın babasına atfedilen غازان “Gazān” ismi ile نعمان “Nu’mān” isminin yazılışlarındaki benzerlik dikkate alınır; burada geçen kişinin, *Dânişmendnâme*’de Dânişmend Gazi ile birlikte Anadolu’yu fethetmiş ilk Oğuz önderlerinden biri olarak gösterilen سليمان بن نعمان “Süleymān bin Nu’mān”la³⁹ aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir.⁴⁰ Bu şahsın Van Gölü Havzası (Vasपुरagan)’ı fethedip Cengiz istilâsına kadar “yüz yitmiş yıl” burada kalan, Kayılar’dan كوك الپ خان “Gök Alp Hān” a mensup گوكلى ايلي “Gök’li-İli” Oğuz taifesi⁴¹ ile ilgisi ihtimâl dâhilindedir. Nitekim Süleyman Şah’ı “Tuğrul”la birlikte Anadolu’ya getiren Evliya Çelebi’nin, onu Dânişmendliler’le “yek-dil ü yek-cihet” gösteren rivayetleri bu hipotezi destekleyecek önemli bir ipucu sunmaktadır. Süleyman Şah istisnâ edildiğinde, bu dönemde Dânişmend Gazi ve maiyetindeki Türkmen beyleri arasında öne çıkan tek bir “Süleyman” vardır; o da Anadolu’nun ilk fâtilhlerinden olduğu belirtilen “Süleyman bin Nu’mān”dır.

Bu durum, Âşıkpaşazâde’nin kroniğinde adına hutbe okutmak için Sultan’dan izin alması gerektiğini söyleyen Tursun Fakih’e Osman Gazi’nin söylediği rivayet edilen şu cümleler ışığında daha da belirginlik kazanır: “Eger ol: ‘Ben Âl-i Selçûk’un!’ dirse: ‘Ben hōd Gök Alp oğluyın!’ dirin, v’eger: ‘Bu vilâyete ben anlardan öndin geldüm!’ dirse Süleyman Şah dedem hōd anlardan evvel geldi...”⁴² Burada Büyük Selçuklu atalarından “Tuğrul-Beg”

117’de kayıtlı manzum bir *Fetihnâme* yazmış olan Ebû’l-Hayr, yaşadığı döneme ve eserindeki açık ipuçlarına bakılırsa *Şaltuknâme* yazarı Ebû’l-Hayr-ı Rûmî’den başkası değildir.

38 Enverî, *Düstür-nâme* (Paris: Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, 250), 97a - 97b; M. Halil Ymanç neşri (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 6, 78; Enverî, *Düstür-nâme* (İzmir: İzmir Milli Ktp., 22/401), 116b.

39 Onun hakkında, bk. ‘Arif ‘Alî, *Dânişmend-nâme / Hikâyet-i Melik Gâzi* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, K-441), 3a-10b, 40a-49a, 60a, 80a-82b, 86b, 95a, 95a, 97b-99b, 103a, 120a-122b, 132a-133b, 192b, 204a, 222a, 228b-229b, 247a-251b, 255b-259a, vd.

40 II. Bayezid döneminde kaleme alınmış bir kronikte Osman Gazi’nin dedesinin “‘Acem ikliminde, Tebrîz havâfîlerinde” yaşayan “Ahmed Beg” adında biri olduğu, oralardeki fitmeden dolayı Rûm diyarına geldiği, bu yolculuk sırasında doğan torunu “‘orunu” in ise “‘sahrâ ortasında bir taşğ üzerinde kal’â-i Kudret’den bir kayacuk çevrilmiş” yerde dünyâya geldiği ve bu yüzden oraya “‘Osmâncuk diyü ism tesmiyye olundu”ğu yönünde verilen bilgiler ekseninde; *Dânişmendnâme*’nin baş kahramanı “Ahmed Gâzi” ve nökerlerinden Çorum/Osmancık’ı fetheden “‘Osmân bin Abiyye”nin, özellikle ابي “‘Abiyye”sinin احمد “Ahmed”e yazım benzerliği nedeniyle kolayca Osman Gazi ve atasına dönüştürülmesi (Bk. *Anonim* Tevârih-i Âl-i ‘Osmân (İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Yz. K.84), 1b, st. 2-4; 2b, st. 17-20), eserde Anadolu’daki fetihleriyle anılan سليمان بن نعمان “Süleymān bin Nu’mān”ın da aynı yolla Osmanlı kaynaklarına girerek, basit bir mantıkla Süleyman Şah’a dönüştürülmüş olabileceğinin mümküniyetini ortaya koymakta ve yukarıdaki tezimizi kabule yakın literatürle bir çerçeve içine oturtmaktadır. Krş. ‘Arif ‘Alî, *Dânişmendnâme* (Muallim Cevdet, K-441), 223a, st. 7-12.

41 Ebû’l-Gâzi Bahâdir Hân, *Şecere*’-i *Terâkime* (Moskova: Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmalar Enstitüsü, A-895), 54b, st. 10.

42 Âşıkpaşazâde, ‘Âşık Paşa-zâde *Târîhi*, ‘Âli Beg nşr., 18; F. Giese, *Chronik des ‘Âşik Paşazâde*, 20. Bu “Gök Alp”in günümüz

ve adaşı “Sâlâr-ı H̱orasân Tuğrul Beg-Tigîn”le (ö. 1066) birlikte Doğu Anadolu’ya gelerek Ahlat’ı fetheden, Gök Alp Kayıları ile Anadolu Selçuklularının atası Süleyman Şah’tan önce Anadolu’ya gelmiş başka bir Süleyman’a gönderme yapılmış olması çok büyük bir olasılıktır.⁴³ *Dânişmendnâme*’de vak’aların tarihî kronolojik bir seyir halinde yer almadığı ve Süleyman Şah’ı “Osman’ın atası” yapan tahrife uğramış rivayet, asıl torunu Sultan Alâeddin’i kendisinden daha sonra diyar-ı Rûm’a getirip “Sultân” yaptığı için; Kutalmışoğlu Süleyman Şah’ı bu noktada Süleyman bin Nu’man’la birleştiren Âşıkpaşazâde sentez-rivayeti, atasını ondan daha önce Anadolu’ya getiren yanlış kurgusuyla yukarıdaki ifadelerle Osman Gazi’ye de onaylatmıştır.

Demek oluyor ki; Osmanlı sultanlarının hâfizalarında iki buçuk asır boyunca canlılığını koruyan bu an’anevî göç ve yerleşim hikâyeleri, zamanla sonraki müverrihlerin dikkatsizlikleri, yanlış sentezlemeleri ve rivayetlerin üst üste yapılan bu gibi tahriflerle tamamen belirsiz bir hâle getirilişi nedeniyle, zamanla aslî tarihî zemininden kaymış ve arkasındaki gerçek tarihî perspektif tamamen karıştırılarak bu bilgiler büsbütün içinden çıkılmaz anlamsız hikâyeler halini almıştır.

4. “Süleyman Şah” Rivayetinin Dayandığı Aslı Kaynaklar ve İçindeki Bilgilerin Müverrihler Tarafından Sentezleniş Şekli

Osmanlılar’ın atalarının uzun yıllar bağlı kaldıkları Anadolu Selçuklu hânedanının atası olarak bilinen ve daha çok Doğu Anadolu-Suriye bölgesinde faaliyet göstermesine rağmen ilginç bir fetih rotası izleyen, Bizans ucuna kadar gelerek Ortodoks Rumlar’ın kutsal şehri İznik’i fethedip, burada kısa süreli de olsa bir Türk hâkimiyeti meydana getiren Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve oğlu Kılıcarşan’ın ölümlerinden sonra, hâtıralarının Anadolu, Suriye, Irak ve Harzem bölgesindeki Türkmenlerin zihinlerinde ve gönüllerinde sağlam bir şekilde yer ettiğini; bu hâtıraların efsanevî birer vecheye büründürülerek, sözlü ve yazılı kaynaklar aracılığıyla asırlar boyu dile getirilip yaşatılmaya devam ettirildiğini XIII-XV. yüzyıllar arasında yazılmış çağdaş kaynaklardan tespit etmek mümkündür.

Yukarıda aktardığımız Osmanlı kroniklerindeki “Süleyman Şah” rivayetinin bilinen en eski şeklinin kurgulayıcısı ya da râvisi olan ilk *Tevârih-i Âl-i ‘Osmân* müellifinin Kutalmışoğlu’ndan devşirildiği aşikâr olan bu karakteri kurguladığı sırada, oğlu Kılıcarşan gibi, hatta ondan daha da fazla miktarda, bu tarihlere kadar Süleyman Şah’ın kıssasını da destansı bir şekilde anlatan yazılı kaynakların mevcut bulunuyor olması ihtimâl dâhilindedir. Nitekim XIII. yüzyılda yaşamış olan ünlü Arap tarihçi İbnü’l-Esîr, Süleyman Şah’ın oğlu Kılıcarşan’ın ölümü hadisesinin bu sırada Türkmenler tarafından destan haline getirildiğini bir görgü şahidi olarak haber vermiştir.⁴⁴ Osman Turan bundan hareketle, II. Kılıcarşan’ın

araştırmacılarından bazılarının düşündüğü gibi Oğuz Han’ın oğullarından “Gök Alp” değil, Gündüz Alp’in kardeşi “Gök Alp” olma ihtimâlini daha makul gören bir derleyici, derkenara eklediği *şahh* kaydında onun adını “Kaya Alp”le “Süleymân Şâh” isimleri arasına özenle yerleştirerek, şecereyi: *عثمان غازی بن ارطغرل بن سليمان شاه بن قوك الب بن قيا الب* “*Osmân Gâzî bin Er-Tuğrul bin Süleymân Şâh bin Gök Alp bin Kaya Alp*” şeklinde tamamlar: *Anonim Tevârih-i Âl-i ‘Osmân* (İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, 250), 2a, st. 3-4. Bununla birlikte tarihî ve kronolojik verilere nazaran bu Gök Alp’in, Ahlat ve çevresini fetheden Gök-Taş Alp’ten başka biri olmadığı izahtan vârestedir.

43 Bu konuda, bk. Vedat Turgut, “Osman Gazi’nin Kimliği Meselesi ve Cihanşümûl Bir Devlete İsminin Verilmesinin Sebepleri Üzerine”, *Sakarya Üniversitesi AİD* 2/1 (2016), 85.

44 İbnü’l-Esîr, *Histoire des Atabegs de Mosul*, ed. Casimir Adrien Barbier de Meynard (*RHC, Or.*, 2/2), 28.

Habur Irmağı'nda boğulma vak'asına işaret ederek: "Bu hadisenin Osmanlı hânedanının mensûp olduğu Kayı boyunun hâfızasında bir takım akisler bıraktığı ve menkıbevi cedleri Süleyman Şah'ın Fırat'ta boğulması hikâyesine bazı unsurların buradan girdiği tahmin edilebilir." şeklinde isâbetli bir tespitte bulunmuştur.⁴⁵

İşte bu tespiti tarihî açıdan tamamen netleştirecek ve II. Kılıcarşan'inkine benzer bir menâkıbın vaktiyle babası Süleyman Şah adına da kaleme alındığını kesinleştirecek şekilde, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin kütüphanesinden kurtarılan kitapların adlarının kaydedildiği Yavuz Sultan Selim döneminde düzenlenmiş bir kütüphane listesinde, kuruluş devrinde yazılmış ilginç *Osman* tarih ve menâkıbları ile birlikte مناقب سليمان شاه "Menâkıb-ı Süleymân Şâh" adında özel bir monografinin de yer aldığı dikkat çeker.⁴⁶ Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın menkıbelerini destansı bir üslûpla anlatan bu müstakil kaynağın varlığı, kroniklerdeki Süleyman Şah anlatısına ilham olan böylesi bir eserin Osmanlı tarihî-edebî literatüründe öteden beri mevcut olup, Türkmenler arasında asırlar boyunca okunageldiğine dair oldukça sağlam bir kanıt teşkil etmektedir.

Osmanlıların Mâhân'dan göç hikâyelerini konu olan Süleyman Şah karakterinin, "Kaya Alp" in gerçek hikâyesine alternatif olarak ortaya çıktığı Kuruluş devrinde ve bilâhare genişletilip daha da zengin ve ayrıntılı bir hâle getirildiği II. Bayezid döneminde kaleme alınan muhtasar ve mufassal tüm Osmanlı kroniklerinin ana malzemesi, ilk planda hiç kuşkusuz bu *Menâkıb-ı Süleymân Şâh* adlı kadîm monografi ve onun sentez kaynağı niteliğindeki *Menâkıb-ı Kılıç Arslân*'dan başka bir şey değildi. "Kutalmışoğlu Süleyman Şah" ve "Kılıcarşan" rivayetleri temelinde ortaya çıkıp şekillenen efsanevi Süleyman Şah karakterinin, özellikle Fırat'tan geçiş ve boğulma vak'aları ile ilgili kısmının, ilk planda muhtasar Selçuknâmelerde karmaşık ve bütünleşik bir şekilde aktarılmış olması, müverrihlere bu iki hikâyeyi tek bir biyografi içinde sentezlemenin kapısını aralamış olmalıdır. Birazdan anonim bir *Selçuknâme* nüshasından aktaracağımız Süleyman Şah ve oğlu Kılıcarşan'ın Fırat'tan geçiş ve ölüm hikâyelerini peş peşe, bütünleşik bir hâlde işleyen ilginç satırlar bunun böyle olduğunu bizlere daha net ve güvenilir bir biçimde tespit imkânı verecektir.

Yukarıdaki tespitlerimiz ışığında, ilk Osmanlı kroniğinden II. Bayezid dönemine kadar uzanan diğer Osmanlı kroniklerinin yazım sürecinde, Süleyman Şah'ın yaşam hikâyesinin ve Doğu Anadolu-Suriye'deki fütûhâtına yönelik bilgilerin, adına yazılmış menâkıbnâmeler aracılığıyla sürekli zihinlerde canlı tutulduğunu ve aradan asırlar geçmesine rağmen halk nezdinde etkisinin korunduğunu, Osmanlı literatüründeki efsanevi ata Süleyman Şah'ın da bu ilk kronikler kaleme alındığı sıradaki meşhur eserlerden alınan ilham neticesinde doğduğunu söylemek mümkündür.

Şimdi "Süleyman Şah" rivayeti, içindeki ortak bilgilerin sıralamasına ve ne şekilde Osmanlıların atasına dönüştürülecek bir çizgide kurgulandığına odaklı olarak mercek altına alınacaktır.

45 Osman Turan, "Kılıcarşan I", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1952), 6/687.

46 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter (TSM.A.d), 9291/1, s. 2.

4.1. Süleyman Şah'ı "Osman'ın 'Acem Diyarının Şahı Olan Dedesi" Yapan Bilginin Kökeni ve Kroniklere İntikâl Ediş Şekli

Süleyman Şah'ın Osmanlı kaynaklarına girmesine neden olan ilk Osmanlı rivayetleri, kroniklerde tekrarlanıp duran bu efsanevi ata ile ilgili bilgilerin aslı menşeyini aydınlatacak bir nitelik taşımasına rağmen, bu rivayetlerin çıkarıldığı orijinal kaynaklar bugüne kadar tespit edilebilmiş değildir. Anadolu Selçuklularının atası سليمان شاه "Süleyman Şah"ın, Osman Gazi'nin "Acem diyârını fethedip diyâr-ı Rûm'a göç eden atası"na dönüşmesine sebebiyet veren ilk rivayet, tespitlerimize göre 720-721/1320-1321 civârında yazılıp 744/1344'te ihtisar edilmiş ilk monografilerden *Târîh-i Mir 'Osmân*'ın başında yer alan kısa bir ön bilgiden ibarettir.

Bu kroniğin ilk yazarı, eserini Oğuz kavminin meşhurları olan Korkut Ata, Bayındır Han ve Salur Kazan'ın ölümünden sonra Oğuz cemaatinin dağılması ve Süleyman Şah'ın "Acem diyârına hükmetmesi" rivayetiyle başlatarak, bir takdim-te'hirle Osmanlılardan öncesi hakkında kısaca şu bilgileri vermişti:

"Ol vaqt-ki, Oğüz pâdişâhı Bayındur Hân ve begler-begisi Kazân Hân ve Kor[k]ut | Ata fevt olıcaq, Oğüz cema'ati tefrika bulıcaq taht u saltanat Âl-i Selçuk'dan Sultân Süleymân Şâh Gâzi Hâzreti'ne degdi; diyâr-ı 'Acem'i külliyyen kendüye muqarrer ü musahhar eyledi ve dahı 'asker çeküp Rûm mülkine geldi..."⁴⁷

Târîh-i 'Osmân'ın Osman Gazi'ye has bir monografi oluşuna aldanan sonraki müverrihler, eserin başındaki bu bilgiyi tamamen yanlış anlamışlar ve metnin orijinalinde "Âl-i Selçuk'dan" olup "diyâr-ı 'Acem'in Sultânı" olduğu belirtilen Süleyman Şah'ı, esere konu olan Osman Gazi'nin "dip-atası" zannedip, yaptıkları yeni eklentilerle daha sonraki müverrihlerin bir ezber şeklinde tekrarlayacakları "Osmân Gâzi'nün dedesi, 'Acem diyârının pâdişâhı Süleymân Şâh" rivayetini ortaya çıkarmışlardır.

Sultan III. Murad zamanında, kuruluş devrinden kalma eski bir *Oğuznâme*, Yıldırım Bayezid dönemi Türkmen babalarından Şeyh Sinan oğlu Baba Ahmed tarafından yazılmış bir silsilenâme ve ilk Osmanlı kroniklerinden olan *Târîh-i 'Osmân*'dan yararlanarak, bu dönem vak'aları hakkında oldukça ilginç sentez-bilgiler aktaran Bayburtlu Za'im Osmân, *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*'da verdiği şu bilgiyi doğrudan *Târîh-i 'Osmân*'dan özetlemiş, orada metnin başında geçmişe dair ön bilgi vermek amacıyla kıssaları *Oğuznâme*'den özetlenen meşhur "Şalur Kazân"la "Bayındur Hân"ı Osman Gazi'nin çağdaşı hükümdarlar zannetmiş ve devamına da kroniğin en son kısmından "Osman'ın nevbet vurulurken ayakta durması" rivayetini⁴⁸ ekleyerek şu kısa sentez-bilgiyi inşa etmiştir:

47 "Târîh-i 'Osmân (Otmân)", Mûsâ b. 'Alî'nin *Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* (Ankara: Milli Kütüphane, Yzm. A.8597), 144b, st. 1-4.

48 Sonraları Osmanlı kroniklerinde bir ezber halinde tekrarlanacak olan bu rivayetin, *Târîh-i 'Osmân*'ın özet metnine yansıyan ilk şekli şöyledir: "Meger-kim ol vaqt 'Osmân Beg bâr-gâhında karar itmişidi, nâ-gâh kulağına taht-ı âsâyiş şadâsı gelüp yirinden turı-geldi, ol-demde bir şahş gelüp eyitdi: 'Sultân'um müjde olsun, huzürnüza sancâk geliyor!' didi. 'Osmân Beg dahı şâd u ferah-nâk olup haymeden taşra çıkdı, hattâ Taht-lhâne tamâm olunca ayâğ üzere turdi. Şimdi Âl-i 'Osmân katında ol 'âdet oldı kaldı.'" Mûsâ bin 'Alî, *Vilâyet-nâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* (İstanbul: Millet Ktp. Ali Emîri, Şer'iyye, 1076), 125b, st. 4-9.

“Bu devirde Kazân Hân 'Acem'de pâdişâh idi. Bayandur Hân'dan sonra pâdişâh olup Tebrîz'de olurdu. Âl-i 'Osmân'da bār-gâh öñinde naqqâre ve nevbet dögdürmek 'Osmân Ğâzî'den kaldı.”⁴⁹

Halbuki biz, *Târîh-i 'Osmân*'ın aslı metninin başında bu bilginin böyle olmadığını az önce görmüştük. Bayburtlu Osman'ın bu hataya düşmesi aşırı saflık ya da bilgisizlikten ziyade, burada bahsi geçen meşhur “Salur” قازان خان “Kazân Hân”ı, Osman Gazi'nin çağdaşı İlhanlı hükümdarı غازان خان “Ğazân Hân”la aynı kişi sanmasından kaynaklanmıştır⁵⁰. Kroniğin aslı nüshasını gören Bayburtlu Za'im Osman, Osman Gazi dönemi ile ilgili kısmı özetlerken muhtemelen onu başından sonuna kadar dikkatsiz ve hızlı bir şekilde gözden geçirmiş ve incelediği eserin *Târîh-i 'Osmân* adında özel bir monografi olmasına aldanarak, giriş kısmında rastladığı tüm isimleri doğrudan Osman Gazi ve zamaniyla ilişkilendirme çabasına girişmiş; bu arada -tıpkı Baba Ahmed gibi- eserin başında çok belirgin bir şekilde ön plana çıkan Acem diyarının padişahı Süleyman Şah'ın da Osman Gazi'nin “en evvel diyâr-ı Rûm'a gelen dedesi” olduğunu zannetmiştir.

Müverrih Osman'ın metninde açıkça gördüğümüz bu tahrifat, kadim ilk kroniklerdeki yanlışlık ve karışıklıkların bilgi sapmalarına nedeni sebebiyet verdiğini göstermesi bakımından kayda değerdir. Zira yukarıda gösterdiğimiz üzere, *Târîh-i 'Osmân*'da “Âl-i Selçuk'dan” olduğu açıkça belirtilen “Acem mülkünün pâdişâhı Süleymân Şâh”ın zamanla: “'Osmân Ğâzî'nin dedesi Süleymân Şâh”a dönüşmesi de böylesi vahim bir kurgu hatasının eseridir. Osman bu yanlışlığı nedeniyle Salur “Kazân”la Osman Gazi'nin çağdaşı İlhanlı hükümdarı “Ğazân” arasında nasıl kendince bir bağ kurarak onu o devrin hükümdarı yapmışsa; daha önce ilk *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* yazarı ve silsilenâme müellifi Baba Ahmed de, metnin devamında Osman'ın atası “Er-Tuğrul Alp”e kadar uzanacak ana hikâyenin en başında rastladıkları, Anadolu'ya ilk kez gelen ve onlar gibi Oğuzlardan olan Süleyman Şah'ı bu iki atadan önceki ilk ata zannederek, onu Osmanlı soy şeceresinin en başına eklemekte tereddüt etmemiştir. Bu yanlış kurgu sonraki müverrihler tarafından da kökeni iyice araştırılmadan hemen benim-

49 Bayburtlu Za'im 'Osmân, *Tevârîh-i Cedîd*, H. N. Atsız neşri, 40-41. *Şaltuqnâme* yazarı Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'nin Osmanlıların soyunu Korkut Ata'ya bağlama çabasının ve yine Bayburtlu 'Osmân'ın başka bir yerde onları Bayındur Han'la birleştirmeye çalışmasının da (krş. Bayburtlu 'Osmân, *Tevârîh-i Cedîd*, Atsız neşri, 14-15) aynı yanlış anlayıştan kaynaklandığı aşikârdır. Rûmî, *Şaltuqnâme*'nin son cildinde Oğuzlar'dan Ertuğrul ve oğlu Osman Alp'in 'İys aşlından, Korkut Ata ve Ebû Müslim soyundan geldiklerini iddia ederek şöyle der: “Begler ittifağ idüp Er-Tuğrullı'yı añdılar ve oğlu Alp 'Osmân'uñ Ğazâların... ve nesbebe daħı hem-aşlı idügin: 'İşhâk Peyğamber oğlu 'İys aşlındandır ve Korķud Atâ'nuñ oğlanlarıdır. Şalb İ' tükâdlu Oğuzlar'dur, Türk-i şâdik bunlardır. Ebû'l-Müslim-i Mervî zamânında ceddî nisbet-i hânedân idüp havârici ortadan götürdiler!” Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, *Şaltuqnâme* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Hazine, 1612), 3/528a, st. 4-8. 'İys bin İşhâk -'aleyhi's-selâm- rivayetinin Rûhî Çelebi, Behiştî, İdris-i Bitlisî ve ondan naklen Celâlzâde Sâlih'te de yer aldığını; bilhâssa Oğuzlar'ın sağlam i'tikâdılığın ve Ebû Müslim ile ilgili son ifadelerin Hamzavî-Oruc grubu kroniklerdeki “Süleymân Şâh” rivayetinin başında da tıpatıp aynı ifadelerle tekrarlandığını görürüz ki; bu, *Târîh-i 'Osmân*'da “Korķud Ata” ile ilişkilendirilen bu örüntünün ortak aslı kaynaklarını, aralarındaki bağlantıyı ve birleşme-sapma noktalarını görürün kılmaları bakımından çok önemlidir.

50 Nitekim o Salur Kazan, Bayındur Han ve Dede Korkud'u neden Osman Gazi devrinin “Acem pâdişâhları” olarak gösterdiğini açıklayacak şekilde, Oğuznâme rivayetinden yola çıkarak şu metni inşa eder: “Çün-ki Kazân Hân bu beglerle Ka'be'ye gelüp Resül'e buluşdılar. ...Demür-kaşu'ya gelüp anlara imân ü İslâm ve şalât u şavm ta'lim itdi, Dede Korkud'ı içlerinde şeyh diki. Şoñra Bayandur Hân'uñ evlâdından Uzun Hasan memâlik-i 'Acem'e pâdişâh olduğında İslâm dîni 'Acem'de üstüvâr oldı. Tebrîz'de 'Şâm-ı Kazân' ki dirler, Kazân Hân'uñ oğlu Hudâbende'nüñ mezârıdır. Tebrîz'de Câmî'-i şerif'leri vardır.” (Bayburtlu 'Osmân, *Tevârîh-i Cedîd*, Atsız neşri, 26-27) Bu sentez-rivayette Oğuz hanı Salur Kazan'ın Müslüman oluşu ile Ğazân/Kazân Han'ın ilk Müslüman Moğol hükümdarı oluşu, her ikisinin de aynı ismi taşıması ve 'Acem diyârını yurt tutuşu... gibi ortak noktalara aldanan derleyici, iki alakasız şahsı tek bir noktada birleştirmiş; İlhanlı sultanı *Ğazân Han*'ın غازان “Şenb-i Ğazân” adını taşıyan Tebriz'deki türbe ve külliyesini de yanlış bir hükümle hem doğrudan Salur Kazan'a nasbetmiş, hem de ardından tekrar *Ğazân*'ın oğlu Hudâbende Olcayto'ya nisbet etmiştir. Asrın yazılı kaynaklarında ve sikke örneklerinde غازان “Ğazân”ın adının kimi zaman قازان “Kazân” şeklinde de imlâ edildiği öteden beri bilinmektedir.

senmiş; böylece Anadolu Selçuklularının ilk atası Süleyman Şah, Osman Gazi'nin "Diyâr-ı Rûm'a gelen ilk atası"na dönüşürken, göçe öncülük eden asıl büyük ataları Kızıl Boğa Han, Kaya Alp ve dedesi Gündüz Alp'in varlığı ile göç anlatıları büyük ölçüde unutulmuş meçhûliyet karanlığına itilmiştir.⁵¹

4.2. Süleyman Şah Kavminin Göç Zamanı, Sayısı ve Göç Yolları ile İlgili Metinlerin İnşası:

Süleyman Şah ve kavminin göç zamanı, göç yolları ve sayıları ile ilgili verilerin tamamı, Osmanlıların gerçek atalarına ait göçle ilgili orijinal bilgilerin, yüz elli yıl önce aynı coğrafyaya fetih için gelen Süleyman Şah'ın biyografisindeki ortak coğrafi yerlerle eşleştirilmesi sûretiyle inşa edilmiştir. Osmanlıların ataları ile ilgili bilgilerin Anadolu'nun ilk fâtilhlerinden Süleyman Şah'a bağlanmasının bir eseri olarak da, -kendisiyle ilgili küçük birkaç orijinal bilgi kalıntısı dışında- yalnızca isminin ön planda tutulduğu, ancak hikâyesi ondan tamamen farklı olan kimliği meçhul bir "ata" rivayeti meydana gelmiştir.

Hikâye tümüyle tek bir ortak isim "Süleyman Şah" altında toplanmasına rağmen, göç rivayetlerinde göç ve yerleşimin; Anadolu'nun ilk fethi, Cengiz Han istilâsı ve Hulâğu'nun Bağdat kuşatması olmak üzere üç farklı zaman dilimine odaklandırıldığı dikkati çeker. Bu kronolojik verilerden ilki, gerçekten rivayette adı geçen asıl Süleyman Şah'la ilgili olup Osmanlıların göçüyle tamamen alakasız olduğundan, bu ilk versiyonu göçe öncülük eden gerçek ataya odaklı diğer iki rivayetten peşinen ayırmamız gerekir.

Baba Ahmed'in Yıldırım Bayezid döneminde *Silsilenâme*'sine derc ettiği rivayette, Süleyman Şah'a odaklandırılan Mâhân'dan göç vak'asının XIII. yüzyılda, Cengiz Han'ın hurûcundan hemen sonra gerçekleştiğine işaret edilerek şöyle denilmiştir:

"Osmân Gâzi'nün babası Er-Tuğrul ve dedesi Süleymân Şâh'dur ki, Cengiz Hân fetretinden sonra diyâr-ı Türkistân'dan hurûc idüp, gelüp Hôrasân'ı, İrâk diyârını alup, kendülere musahhar idüp, andan Ahlat'a, 'Âdil-cevâz'a gelüp kendülere mesken idinüp, bu fetâretten anda karar itmeyüp dört yüz ev ve elli biñ 'askerle kalkup Rûm diyârına 'azîmet itdi. Erzincân'a, Kemâh'a, Malâtiyye'ye uğrayup gâret iderek; Haleb'e varup, Haleb'i ve eţrafında olan kaşabâti ve kurrâyı yağma ve talân idüp, geri dönüp Tebrîz'e 'azîmet eylediklerinde Süleymân Şâh, Murâd şuyından geçerken atı sürçüp şuda boğuldı."⁵²

I. Murad zamanında Sultan Orhan vak'alarına kadar yazılan ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*'daki rivayetin, Baba Ahmed'in de kaynağı olan bu rivayetin aslından derlendiğine şüphe yoktur. Görüldüğü üzere, Baba Ahmed'in bu sentez-rivayetinde kurgu-ata Süleyman Şah'ın "Cengiz Hân fetretinden sonra" Anadolu'ya "dört yüz ev ve elli biñ 'asker"le geldiği; Ahlat'ı mesken

51 Bu karışıklığı daha da körükleyen ve derleyicilerin hata yaptıklarını fark etmelerine geçit dahi vermeyen en önemli noktalardan birisi de, *Tarih-i 'Osmân*'ın içinde yer alan önemli bir bilgi karışıklığıdır ki; bu Ertuğrul'un babası olduğu kesin olan Gündüz Alp'in "Kaya Beg oğlanlarından" olmasına aldanan ilk derleyicinin, bunun bir aile ismi olduğunu fark etmeyip, Kaya Beg'in Gündüz gibi Ertuğrul'un da babası olduğunu zannetmesi ve bu yüzden Gündüz'ü Ertuğrul'un "karındaşı" olarak göstermesidir. Gündüz Alp'in Kayır Han ailesi içindeki konumuna ilişkin erken monografilerde yer alan bu ve benzeri karışıklıklar hakkında, şimdilik bk. Hakan Yılmaz, "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları/8: Bizans Uçlarında Savaşçı Beylik Alan İlk Ata: Kayır Han-oğlu 'Emir Gündüz Alp (Alpi)' / I", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 70/416 (Eylül 2021), 32-39. Dolayısıyla Ertuğrul'un babası ve Osman'ın dedesi olan Gündüz Alp'in aslı rivayetten bir sapma sonucu bir çok koldan belirsizliğe itilmesi de, kroniğin başındaki Süleyman Şah'ı onun yerine ata yapan derleyicileri yanlışlığa düşüren yan sebeplerden birini teşkil etmiştir.

52 Bayburtlu Osman, *Tevârih-i Cedid*, Atsız neşri, 32-35.

tutup Erzincan ve Malatya'yı yakıp-yıkarak Halep'e doğru ilerlediği ve buradan dönmek istediği sırada Murad suyunda boğulup şehid olduğu bilgisi işlenmiştir. Buradaki "elli biñ" rakamı Hamzavî, Âşıkpaşazâde ve Oruç geleneğinde aynen tekrar edilirken; Âşıkpaşazâde bu topluluğun etnik kimliği hakkında daha fazla ayrıntı vererek, bunların "kimisi Tatâr, kimisi Türkmen" yörükler olduklarını ve bakiyyelerinden bir kısmının Fırat'tan geçiş sonrası Ca'ber Kalesi etrafına yerleşmiş دوگر "Döger" boyuna mensup Türkmenler olduklarını ifade etmiştir.⁵³

Evliya Çelebi ise, *Seyâhatnâme*'sinde Süleyman Şah'ı Dânişmend-oğlu Mehmed Beg'le Anadolu'ya getiren çok eski bir rivayetten naklen, Osmanlıların atalarının Fırat'ı geçtikten sonra Halep'e giderken yakıp-yıktıkları bu beldelere Surûç, Rakka, Urfa ve Birecik gibi yerleri de ekleyerek, onların Malatya'dan sonra buraları da yağma ve talan ettiklerini haber vermiştir:

"İbtidâ diyâr-ı Rûm'a kâdem başup nehr-i Furât'da ğasl iderken mezkûr Süleymân Beg ğark-âb-ı Murâd olup, murâd [u] merâmına vâşıl olup, oğlu Er-Tuğrûl babası Süleymân Şâh'ı nehr-i Murâd kenârında, Ca'ber kal'ası dibinde defn itdiler. ... Ba'de-hü cem'î (tüm) 'aşret merhûm Süleymân Şâh begliğini oğlu Er-Düğrûl'a doğrudup: 'Bu yurd bize uğursuzdur, begimiz bunda ğark oldu!' diyü Er-Düğrûl ile doğru Âl-i Selçûkiyân'dan Sulţân 'Alâ'd-dîn'e gelüp boy begi oldu. ...Ez-în cânib bu Malâtiyye'-i binâ iden Muĥammed-i Dânişmend daĥı üç biñ nefer tevâbi'yle Mâverâ'ü'n-nehr'de Mâhân diyârından... 'Oşmâncuk ecdâdî Süleymân Şâh ile Rûm'a kâdem başmış idi. Süleymân Şâh ğark olup oğlu Er-Tuğrûl diyâr-ı Rûm'a doğru gitdükde, bu Muĥammed bin Dânişmend Murâd nehri sâhillerinde tavaţţun idüp, ... Bunlaruñ bu diyârda refâhiyyet-i ĥâtırların Mâhân diyârında sayır kabâyilleri istimâ' idüp, niçe biñ âdem Mâhân'dan gelüp, bu Ca'ber kal'ası ve 'Ane (عنه) ve Süleme (سُلْمَه) ve Bâlis (بَالِيس) ve Bömboç (بومبوج = سورج) "Surûç") ve Rakka (رَقَّة) ve 'Urfa (عُرْفَه) ve Beyrecik (بیره جبك) kal'alari etrâflarında sâkin olup, tenâsül bulup, Mâl-ı Kârûn'a mâlik olarak cânib [ü] etrâflarında diyâr-ı Ermen'den niçe yüz yirleri alan u talân ve küffârlarını nâlân itmege başladılar."⁵⁴

Âşıkpaşazâde rivayetine eşdeğer şekilde, burada da Süleyman Şah'ın "İbtidâ diyâr-ı Rûm'a kâdem başup" Dânişmendliler'le aynı zamanda geldiği belirtilerek, bu Süleyman Şah'ın gerçekte Anadolu Selçuklularının büyük atası olduğuna zımnen işaret edilmiş; ayrıca araya Ertuğrul Gazi ve gerçek atanın Suriye'deki göç güzergâhı ile ilgili farklı yeni bilgiler eklenerek bu orijinal bilgiler de ona atfedilmiş ve Süleyman Şah böylece "sentez" bir rivayet olarak Osmanlıların sabit atası haline getirilmiştir.

Süleyman Şah'ın *Târîh-i 'Oşmân*'da "diyâr-ı 'Acem'i külliyyen kendüye muĥarrer ü musahĥar eyle"mesi ve "andan leşker çeküp Rûm mülkine gel"mesi hakkında verdiği kısa bilginin, birbirinden bağımsız kaynaklardaki genişletilmiş farklı varyantlarını temsil eden bu metinler, göç izleği konusunda da küçük farklarla aşağı yukarı aynı sırayı izlemektedir. Her iki özgün rivayet metni birbiriyle karşılaştırılarak, Hamzavî, Oruç ve Âşıkpaşazâde'deki genişletilmiş son versiyonla birleştirildiğinde, Süleyman Şah'a nisbet edilen rivayetin arka planında göçü anlatılan Osmanlıların gerçek atalarının; Mâhân-Horasan diyârından Anadolu'ya göçtükten sonra ilkin Ahlat'a yerleştikleri, daha sonra altı yıllık bir zaman zarfında sırayla Erzurum, Erzincan ve Amasya'da ikâmet ettikleri, ancak daha sonra diyâr-ı Rûm'da tutuna-

53 I. Murad'ın ilk şehzadelik zamanlarında ortaya çıktığı anlaşılan bu rivayetin o sırada pek çok farklı şeklinin daha inşa edildiği, bu rivayetlerin eldeki muhtelif versiyonlarının varlığından net olarak anlaşılmaktadır.

54 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Bağdat Köşkü, 305), 4/193b, st. 17-31.

mayıp Malatya, Suruç, Rakka, Urfa ve Birecik'i yakıp-yıkarak, uğradıkları şehirleri yağma ve talan edip Halep şehrine kadar ilerledikleri net olarak çözümlenebilmektedir.

Rivayetlerde gerçek Süleyman Şah'tan arta kalan kronolojik verilere ve bilgi kalıntılarına gelince; Evliya Çelebi yukarıdaki kronikleri takiben Ertuğrul'un babası olduğunu iddia ettiği Süleyman Şah'ın Anadolu'ya göçüş vak'asını hikâye ederken, aslı kaynaktan bu göçün 476/1083 yılında gerçekleştiği yönünde önemli bir bilgi naklederek, bu Süleyman Şah'ın Anadolu Selçuklularının atası Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tan başka biri olmadığını kronolojik bağlamda da açıkça gözler önüne sermiştir:

“Diyâr-ı Mâhân'dan Âl-i Dânişmendiyeye ile hicret idüp, bu şehri-ı Ahlâd'a gelüp, ol-ı-kadar evlâd-ı evlâdları tenâsül bulup, Kayşer-zemîn diyârların fethi iderek bây olup Rûm'a, 'Arab u 'Acem'e velleve şaldılar. Ba'de-hû bunlaruñ üzerine yine Tatâr 'askeri istilâ itdüklerinden şermende olup, âhir sene 476 târihinde Âl-i Dânişmend ile Er-Tügrül pederi Süleymân Şâh diyâr-ı Yunânîyân'da, taht-ı Konya'da Âl-i Selçükiyân'dan Sultân 'Alâ'd-dîn'e gelüp boy begi oldılar.”⁵⁵

Ünlü seyyahın bu metinde “Er-Tügrül pederi” olarak gösterdiği Süleyman Şah'ın Anadolu uçlarında ilerleyişi hakkında, rutin rivayetlerden farklı bir ayrıntı vererek doğrudan 476/1083 tarihini zikretmesi, aslında Anadolu'ya Ertuğrul'dan iki buçuk asra yakın bir süre önce, hicrî V. asırda gelip yaşadığına işaret ettiği bu şahsın Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın bizâtihi kendisi olduğunu, zikrettiği tarihin de aslında onun Güney Anadolu uçlarında Tarsus havasını fethi ile ilgili olduğunu ortaya koyar.

Ârif Alî tarafından 762/1361'de *Menâkıb-ı Süleymân Şâh'tan Dânişmendnâme*'nin sonuna eklendiği anlaşılan şu satırlar da, Âşıkpaşazâde'de geçen “Süleymân Şâh'ı ilerü çekdi” kleri ve: “Varuñ Rûm'da gazâ idüñ!” didi” kleri rivayetle ortak bir çizgide buluşarak iki bağımsız geleneği aynı noktada birleştirmekte; burada hikâyesi anlatılan Süleyman Şah'ın aslında meşhur Kutalmışoğlu Süleyman Şah'tan başka biri olmadığını bir başka açıdan daha sarâhatle te'vid etmektedir:

“Horasân sultânlığı Melik Tuğrul elinde idi; Sultân Melik Tuğrul Hâlifé nâmesin okuyup bildi kim, Hâlifé Rûm'a da'vet kılmış ki: 'Gelüp Rûm'ı fethi ideler!' Hemân yarâk kılup evi-barkıyla göçdiler. ... Hâlifé Süleymân Şâh'a istimâletler verdi, dağı eyitdi kim: 'Rûm'a varıcağ er gibi olup pehlevânluğ gösteresiz, ola kim ol il yine müsülmanluğ olup karar tuta!' didi. ... Hâlifé bunları uğur-esenlügile Rûm'a gönderdi. Pes, Süleymân Şâh dağı Türk çerîsiyle, Hâlifé destüriyle Rûm'dan yaña revâne oldılar.”⁵⁶

Nitekim Evliya Çelebi *Seyâhatnâme*'sinin başka bir yerinde, bu metinlerdeki Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın nasıl olup da Osmanlıların atasına dönüştüğünü bütünüyle çözümleyip anlamamızı sağlayacak daha önemli ayrıntılara yer vermiştir. Müellif yukarıda özetlediği bilgiyi aynı kaynaktan bu kez aslına sadık kalıp daha geniş bir şekilde aktararak, Selçukluların ataları ile Osmanlıların atalarının birbirleriyle akraba olduğunu, Anadolu'ya Mâhân'dan gelip ilk kez 446/1054'te yerleştiklerini, Dânişmendliler'le birlikte 476/1083'te Anadolu'nun önemli yerlerini fethettiklerini ve nihâyet Sultan Alâeddin devrine gelindiğinde Ertuğrul'un Ahlat'tan çıkıp Anadolu'da boy beyi olduğunu aslı kaynağından doğru olarak nakletmiş; Ertuğrul'u Anadolu'nun ilk fetih zamanına hiç dâhil etmemekle de, onu Süleyman Şah'la

55 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme* (Bağdat Köşkü, 305), 4/239a, st. 7-11.

56 'Ârif 'Alî, *Dânişmendnâme* (Muallim Cevdet, K-441), 256a, st. 9-12 / 256b, st. 1-3 / 257a, st. 2-4.

birleştirip “ata-oğul” yapan rivayetin Selçukluların ilk fetih zamanını anlatan özgün metne sonradan yapılmış işâetsiz bir eklenti olduğunu açıkça göstermiştir:

“Ba'de'l-Hicreti'n-Nebeviyye, sene 446 târîhinde bu bâlâda tahrîr olınan şehri-i Ahlâ't'da medfûn olan biş fırka mülûkuñ cümlesi diyâr-ı Mâhân'dan gelmişlerdür. ...Bu selâfînler ecdâd-ı Âl-i 'Osmân ile akrabâlardır. ...İbtidâ İslâm ile Rûm'a kadem başan Âl-i Selçûkiyân'dur kim, sene 476 târîhinde ümerâ-yı Âl-i Dânişmendiyîye ile yek-dil ü yek-cihet olup Niksâr'ı ve Malâtiyye ve Kayşeriyye ve Konya ve Antâkiyye şehirlerini istilâ eyleyüp, Âl-i Selçûkiyân'dan Sultân 'Alâ'e'd-dîn taht-ı Yunân olan Konya'da müstakîl pâdişâh oldu. Ba'de Hicreti'n-Nebeviyye, sene 699: 'Evvelâ 'Osmân' lafzı târîhinde Er- Tuğrul, oğlu 'Osmâncuk ile şehri-i Ahlâ't'dan | Konya'da Sultân 'Alâ'e'd-dîn'e gelüp Er- Tuğrul boy begi oldu.”⁵⁷

Osman Gazi'nin çağdaşı İlhanlı tarihçisi Reşidüddin'in *Câmi'ü't-Tevârih*'inin “Oğuz Târîhi” faslındaki rivayetinden ilhamla Bayatı ve Neşri gibi Osmanlı müverrihlerinin de nakletmiş oldukları; 420/1028'de Oğuzlar'ın Gazneli Mahmud tarafından Horasan'a geçirilmeleri, 446/1054'te Selçuklu “Tuğrul-Beg” öncülüğünde Ahlat'ın da içine dâhil olduğu Doğu Anadolu iklimini (Vasपुरagan) feth etmeleri, bilâhare Süleyman Şah'ın 476/1083'e kadar Anadolu'nun önemli beldelerini feth edip Tarsus'a kadar ilerlemesi ve nihâyetinde akrabaları olan Osmanlıların Mâhân'da kalan atalarının da “yüz yitmiş yıl” sonra Ahlat'taki akrabalarının yanına yerleşmesi vak'alarını tarihî ve kronolojik gerçekliğe uygun olarak özetleyen bu metinde, Süleyman Şah nasıl olmuş da Ertuğrul ile birleştirilmiş ve birdenbire onunla aynı zamanda Anadolu'ya gelmiş olarak gösterilmiştir?

Kroniklerdeki karmaşık rivayetler yığınının dışarıdan bakıldığında ilk planda çözülmesi imkânsız bir muamma gibi gözükün bu problemin çözümü aslında çok basittir:

Osmanlıların büyük atası Ertuğrul Gazi'nin adı, XV. yüzyıl ve öncesine dayanan resmî belgeler ve nâdir kronik metinlerinin bazılarında doğrudan طغرل “Tuğrul” şeklinde kaydedilmiş; bu yüzyılın sonlarına doğru ise sadece ارطغرل “Er-Tuğrul” ismi literatüre sabit ve yaygın kullanım şekli olarak yerleşmiştir. Nitekim onun Söğüt'teki vakıflarının, II. Bayezid devrinden sonra *Hüdâvendigâr Livâsı Tahrîr Defterleri*'nde ارطغرل جانچیون “Er-Tuğrul cânıyçün...” bağışlandığı belirtilirken⁵⁸, Mevlânâ Yûsuf Kirmastî tarafından bizzat Fâtih döneminde tutulan 859/1455 tarihli bir önceki *Defter*'de⁵⁹ طوگرول جانچیون “Tûnrül cânıyçün...” şeklinde verilmiş olduğu dikkati çeker.⁶⁰ 937/1530 tarihli *Muḥâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*'nde ise Tomalıç (Domanıç) kazasına bağlı köyler içinde, yine adını Ertuğrul'dan almış bir köy ve bir mezraanın قرية طوگرل “Tûnrül karyesi” ve مزرعة طوگرل “Tûnrül mezra'ası” şeklinde imlâ edilmesi;⁶¹ ayrıca onun burada yaptırdığı zâviyeye ait vakfın وقف زاوية طوگرول “Vaḳf-ı zâviye'-i

57 Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme* (Bağdat Köşkü, 305), 4/241b-242a.

58 Ömer Lütfi Barkan - Enver Meriçli, *Hüdâvendigâr Livâsı Tahrîr Defterleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 283.

59 Bu *Defter* İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, O.117 ve Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), 16016'da iki parça halinde kayıtlı olup, sekiz yıl önce Raif Kaplanoğlu, Niyazi Topçu ve Hüseyin Delil tarafından *Kirmastî Defteri* adıyla yayımlanmıştır: *1455 Tarihli Kirmastî Defteri'ne Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları* (Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2014).

60 “Karye'-i Söğüt'de mezkûr Söğüt kâdisi iki çiftlik yiri vardır, vaḳf. Biri Orḫân Beg'den ve biri Murâd Beg'den. Ve üç ellici, gâvür elliciler: Tûnrül cânıyçün. Ve bir pâre bağ vardır ve Reşîd oğlu çiftliğünün yarusını bile yir.” BOA, Tahrîr Defteri (TD), 16016, s. 17, st. 1-4; Kaplanoğlu vd., *Kirmastî Defteri*, 197.

61 BOA, TD, 166, s. 38.

Tūñrül Beg” adıyla kaydedilmesi,⁶² onun yerleştiği ilk iki bölgeden biri olan Domaniç’te de başlangıçta adının “Tūñrül” olarak anıldığına resmî nitelikte birer kanıt teşkil eder.

İşte “Er-Tuğrul” isminin Fâtih dönemine kadar daha yaygın olan “Tuğrul” ibtidâî kullanım şekli, ilk Osmanlı müverrihlerinin Kutalmışoğlu Süleyman Şah’la aynı dönemde Anadolu’ya gelen ve Dânişmendliler’le 446/1054’te Doğu Anadolu ve Ahlat çevresini fetheden Selçuklu sultanı طغرل “Tuğrul”u, isim aynıyetinden dolayı Osman Gazi’nin babası ارطغرل / طغرل / “Tuğrul / Er-Tuğrul” sanmalarına zemin teşkil etmiş; Selçuklular’la Osmanlıların atalarının aynı yerden geldikleri bilgisi ise, onu aralarında yüz yetmiş yıl fark bulunmasına rağmen kolayca Selçukluların atası Süleyman Şah’ı Dânişmendliler’le birlikte Mâhân’dan Ahlat’a getirmelerine sebebiyet vermiştir. İki Tuğrul’u aynı kişi zanneden müverrihler, gerçek Ertuğrul’un Sultan Alâeddin zamanında Cengiz istilâsı nedeniyle Anadolu’ya geliş vak’asını bu ilk gelişle birleştirmeye çalışarak, daha önce Tuğrul’la Anadolu’ya çoktan gelmiş olan Süleyman Şah’ı torunu Alâeddin zamanında Ertuğrul’la birlikte yeniden Anadolu’ya getirtmiştir.

Evliya’nın naklettiği ikinci versiyonun derleyicisi bu yanlışlığı fark etmiş olmalı ki, bu büyük çelişkiyi -tek bir Alâeddin zamanında Anadolu’ya gelmiş yine tek bir baba-oğul olması gerektiği mantığıyla- Süleyman Şah’ı aradan çıkarıp, Ertuğrul’un yanına Sultan Alâeddin’li rivayetlere konu olan oğlu “Osmân”ı da ekleyerek gidermek istemiştir.⁶³ Bu arada özgün metinde Süleyman Şah’ın Osmanlıların değil, aslında Anadolu Selçuklularının’ın cediti olduğuna delâlet eden tüm kronolojik veriler, -bir buçuk asrı aşkın bir zaman farkına yol açtığından-, onun Osmanlıların cediti olduğu inancına sıkı sıkıya bağlı olan müverrihler tarafından titizlikle izâle edilmiş ve yerine asıl atalara ait tarihler yerleştirilerek, rivayetin aslına tespite yarayacak tüm ipuçları literatürden tamamen temizlenmiştir.

4.3. Rivayetin Kronolojisini Hülâgû İstilâsı ve Abbâsî Hilâfetinin İnhitâtı Zamanına Erteleyen İkincil Versiyon

I. Murad (Hudâvendigâr) zamanında kaleme alınan ilk *Tevârih-i Âl-i ‘Osmân*’da, Hamzavî’nin *Târîh*’inde ve Şükrullah Çelebi’de gördüğümüz; Süleyman Şah’ı Cengiz fitnesinden beri Celâleddin Harzemşah’la bağlantılı olan, Hülâgû’nun 656/1258’de Bağdad’ı işgâli zamanında son Abbâsî halifesi el-Mu’tasım Billâh’la aynı çağda yaşamış ve bu dönemde Moğolların baskısı nedeniyle vatanından uzaklaşmış bir Türkmen taifesinin lideri olarak gösteren rivayet, Kutalmışoğlu Süleyman Şah’tan daha farklı bir döneme işaret eder ki; tespitlerimize göre bu isâbetsiz birleştirme iki Moğol işgâlinin zamanını karıştırmaktan çok, mevcut sentez-rivayete üçüncü bir Süleyman Şah’ın daha devreye sokulup eklenmesinden ileri gelmiştir.

62 BOA, TD, 166, s. 156.

63 Göç ve yerleşim rivayetlerindeki belirsizlikler, uç diyarına yerleşen ataların fetih ve gazâ faaliyetleri, onlara kuruluş alanını veren Sultan Alâeddin’in kimliği, Karacahisar’ın fethi, Bizans uç akınları sırasında zuhur eden Tatar akımına kimin/kimlerin müdâhale ettiği, bir Fâkih’in evinde konukken uyku-uyanıklık arasında saltanat müjdesini kimin işittiği ve saltanat müjdesini içeren rüyâyı gerçekte kimin gördüğü gibi konularda Ertuğrul’la Osman arasında dâimi bir karışıklığa sebebiyet vermiştir. Bu rivayetlerdeki düğümler daha sonraki çalışmalarımızda, sapma ve karıştırma noktalarını aydınlatan yeni bulgular ışığında çözülmeye çalışılacaktır.

Gibbons'un çağdaş kaynaklarda Celâleddin Harzemşah'la çağdaş ve Mâhân bölgesiyle irtibatlı olan, Türkmenler'e öncülük etmiş Süleyman Şah adında birini "katiyyen bulamadığı" iddiasını kökünden çürütecek şekilde, bu dönemde son Halife Mu'tasım'ın büyük emirleri arasında, Celâleddin Harzemşah'a kızını verip onunla akrabalık bağı bile kurmuş olan⁶⁴ Süleyman Şah adında bir Türkmen emiri gerçekten mevcut bulunuyordu. Cengiz Han istilâsı zamanından beri Moğollar'la çok defalar savaşmak zorunda kalmış ve onları her defasında yenilgiye uğratmış olan bu büyük emir, زعيم الإيوانيه "Yivâ Türkmenleri'nin lideri" ve son Abbâsî halifesi el-Mu'tasım Billâh'ın müşaviri olan أمير شهاب الدين سليمان شاه بن برجم "Emîr Şihâbü'd-dîn Süleymân Şâh bin Bercem" den başkası değildi.⁶⁵

Rivayetin, Celâleddin Harzemşah devrinde Hülâgû'nun Bağdad'ı istilâsı ve Abbâsî halifesini katli yönünde inşasında büyük ölçüde etkili olduğu aşikâr olan bu Türkmen lideri Süleyman Şah'ın, 642/1244'te Moğollar'la işbirliği yapan Kalenderî görünüşlü, ancak İbâhiyye mensubu bir fitneyle mücadelesi vesilesiyle, siyasi ve askerî faaliyet alanının Ahlat'a kadar uzandığını ve Horasan Oğuzları'yla nisbî ve askerî yönden bağlantısını ortaya koyan kanıtlar,⁶⁶ derleyicinin neden olayları sabit kronolojik çizgisinden kaydırarak bu zamana doğru ertelediğine açıklık getirmektedir. Bu yanılsamanın da diğerine benzer şekilde isim ayniyeti ve coğrafi faaliyet alanlarının ortaklığı nedeniyle, ilk سليمان شاه "Süleymân Şâh"ın öyküsünün برجم شهاب الدين سليمان شاه بن برجم "Şihâbü'd-dîn Süleymân Şâh bin Bercem"inkiyle birleştirilmesinden doğduğunu göstermektedir.

Bağdat kuşatması sırasında Moğollar'a karşı uzun süre direnen, ancak şehrin 656/1258'de istilâsından hemen sonra Hülâgû'nun emriyle diğer ümerâ ile birlikte katledilen شهاب الدين شهاب الموصلي فحملت وعلقت ظاهر سور البلاد "Şihâbü'd-dîn Süleymân Şâh'ın cesedinin buradan taşınıp Müşul'a nakledilmesi ve şehrin sür duvarının dış tarafına defnedilmesi";⁶⁷ derleyicinin bu bilgiyi diğer rivayetlerdeki Süleyman Şah'ın cesedinin de Ca'ber Kalesi önüne defni vak'ası ile kolaylıkla sentezlemesine imkân vermiş; böylece hem gerçek ata "Kızıl Boğa" ile oğlu "Kayır Hân"ın göçüne neden olan Cengiz Han istilâsı, hem de Hülâgû'nun Bağdad muhasarasını görmüş olan Süleyman Şah, kendi içinde mantıklı bir başka yanlışlığın daha devreye girmesi sonucu, bu kez olaylara çağdaş ve ismi dahi aynı olan bir başka karakterin etrafında birleşmiştir.

Tüm bu tespitlerimizden çıkan sonuca göre; Osmanlı kroniklerinde gördüğümüz "Mâhân pâdişâhı Süleymân Şâh" rivayeti, aslında Dânişmend Gazi'nin emirlerinden Süleyman bin Nu'mân, Anadolu Selçuklularının atası Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve Abbâsî halifesi Mu'tasım'ın emiri Süleyman Şah bin Bercem'in yaşam öykülerinin sentezinden meydana getirilmiş, gerçekte hiç yaşamamış bir karaktere hasredilmiş bir yanlışlık ve karışıklıklar örüntüsünden başka bir şey değildir. *Târîh-i 'Osmân*'ın giriş kısmı ve ilk kronikle Baba Ahmed'in rivayetindeki sapmalar sonucu daha XIV. yüzyıl sonlarında Osmanlıların atasına

64 Bk. 'Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihân-güşâ*, nşr. Mirzâ M. Kazvîni (Leiden/London: 1912), 2/153; Muhammed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultân Celâlî'd-dîn Mengübertî*, Texte Arabe, par: O. Houdas (Paris: 1891), 186; a.mlf., *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirtî*, Traduit de l'Arabe, par: O. Houdas (Paris: 1895), 308.

65 Onun hakkında bk. Faruk Sümer, "Yıva Oğuz Boyuna Dair", *Türkiyat Mecmûası* 9/1946-51 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Osman Yalçın Matbaası, 1951), 157-159

66 Kemâleddin Ebî'l-Fazl, 'Abdü'l-Rezzâk İbnü'l-Fuvâtî, *el-Havâdisü'l-Câmi'ati ve'l-Tecâribü'n-Nâfi'ati fi'l-Mi'eti's-Sâbi'a*, thk. Mehdi en-Necm (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 148 vd.

67 İbnü'l-Fuvâtî, *el-Havâdisü'l-Câmi'a*, 235.

dönüştürülen “Süleyman Şah” rivayetini geliştirmek isteyen her bir derleyici, Moğol istilâsı, Mâhân-Horasan menşei, Türkmen liderliği, Ahlat'ta yollarının keşişmesi ve ölüm kıssalarındaki ortak veya benzer noktalarda birleşen, çağdaş kroniklerde ve menâkıbnâmelerde gördüğü her Süleyman ya da Süleyman Şah adlı kişiyi aynı şahıstan söz edildiğini zannederek yanlış bir biçimde birbirine eklemiş; böylece farklı zamanlarda yaşamış tüm Süleyman'lardan derleme tek bir “Süleyman Şah” biyografisi meydana getirerek, ismiyle aslî çizgisinden zaten sapmış olan bu kurgu ata rivayetini, içeriği itibarıyla de müphem ve kimliği belirsiz bir karakter pozisyonuna sürüklemiştir.

4.4. Rivayete “Fırat'tan Geçiş” ve “Ölüm” Sahnelerinin Eklenişi

XV.-XVI. yüzyıl müverrihlerinin Süleyman Şah'ı Osman Gazi'nin dedesi zannetmelerine yol açan *Tārīh-i 'Osman* rivayetinin, bu yüzyılda kaleme alınan ikincil kaynaklara Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve oğlu Kılıcarslan'a ait yeni bilgi ilâveleriyle daha geniş bir biçimde aktarıldığını yukarıda belirtmiştik. Bu Süleyman Şah'ın “Anadolu Selçukluları'nın atası” olduğu daha önce de öne sürülmüşse de rivayetin ortaya çıkış sebebi gibi son kısımlarına yapılan bu eklentilerin de hangi kaynaklara dayandığı bugüne kadar tespit edilememiştir.

'Osman Tārīhi'ndeki rivayeti yanlış anlayıp Süleyman Şah'ı Osman Gazi'nin dedesi zanneden müverrihlerin, ileride ne derece büyük bir jenealojik karışıklığa ve bilgi hatasına neden olacaklarını farketmeden, kendi zihinlerinde Osman Gazi'nin atası olarak sabitledikleri Süleyman Şah'la ilgili çağdaş kaynakları ölümü konusunda da devreye sokarak, rivayeti genişletmek için bizzat XIII. ve XIV. yüzyıl kaynaklarından yeni bilgi ilâveleri yapma yoluna gittikleri anlaşılmaktadır.

741/1340 yılı civarında kaleme alınıp, 763/1362'den önce Selçuklu soyundan gelen Alâeddin bin Süleyman-Şah'a sunulan ve bugün yegâne nüshası Paris'te bulunan *Anonim Selçuknâme*'de, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Antakya seferi sırasında gerçekten de maiyetiyle birlikte Fırat nehrinden geçtiğini gösteren benzer bir kayıt yer alır. Sularının geçilmezliğiyle meşhur olan Fırat'ı Süleyman Şah ve askerlerinin başarıyla geçtiğini vurgulamak için, bu kayıta “boğulma” teması belirgin bir biçimde ön plana çıkarılmış; aralarından tek bir kişi bile boğulmadan Fırat'tan geçişleri kronikte düşmanı hayrete düşüren büyük bir olay gibi yansıtılarak, şehrin fethi neredeyse tamamen bu “Fırat'ı geçme” vak'asına bağlandırılmıştır.

İçerdiği zengin ayrıntı ile dikkati çeken bu rivayet *Anonim Selçuknâme*'de aynen şu ifadelerle yer alır:

باز کشت سلیمان‌شاه لشکر را از فرات بپی کشتی چنان کز زانید که یک کس خسارت نشد آن دم دید که در بندها را گذشته برسد انطاقیه شد کافران بعجب ماندند گفتند مگر از آسمان فرود امده باشد چار نا چار شهر را سپردند ...

"Süleymân-şâh, leşkriyle Furât'dan herhangi bir gemiye ihtiyaç duymaksızın geçti .Öyle bir geçişle ki, tek bir kişi bile boğulup zarar görmedi. O an görüldü ki, onun(Fırat'ın) derbendini aşıp Anşâkiyye sınırından geçmiş, kâfirler ta'accübe düşüp hayretler içinde kaldılar': Meger gökten düşmüş olsa gerek!' deyip, çâr nâ-çâr şehri teslim ettiler"⁶⁸

68 *Tevārīh-i Selāçika bi'r-Rûm* (Paris: Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 1553), 17a, st. 15-17 / 17b, st. 1.

İlk kronik ve Baba Ahmed'de yer alan "Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçmesi "rivayetinin bu ve benzeri kronik metinlerine dayandığında şüphe yoktur .Birazdan görüleceği üzere, metnin devamında tıpkı babası gibi Fırat'tan geçtiği ve hemen sonra Habûr nehrine düşerek boğulduğu bildirilen Kılıcarslan'ın hikâyesi de Süleyman Şah'ın buradaki" Fırat'tan geçiş" hikâyesiyle birleştirilerek ,bu ilk iki kaynağın yanlış sentezi sonucu Osmanlı kaynaklarına girmiş gözükmektedir. Nitekim bu kronik metninde Süleyman Şah'ın oğlu Kılıcarslan'ın ölümü anlatılırken kullanılan üslûp ve ifadelerin ,Osmanlı kaynaklarında Süleyman Şah'ın boğulma hikâyesinde kullanılan üslûp ve ifadelerle tıpatıp aynı oluşu dikkat çekmekte ;bu sûrette her iki kaynak grubunun yalnız içerikleri yönünden değil ,şekli yönden de birbiriyle sıkı bir bağlantı içinde olduğu rivayetlerdeki ortak ifadelerden tespit edilebilmektedir.

Rivayetın devamındaki satırlarda *Anonim Selçüknâme* müellifi, Kılıcarslan'ın biyografisine ayırdığı metnin daha ilk satırlarında babası Süleyman Şah gibi onun da Fırat ırmağından geçtiğini: قصد شام کرد، از فرات گذشت ، تفلیس راستد ، "Tiflis'i zapt etti, Furât'tan geçti, Şâm'a kaşdı etti." cümlesiyle açıkça belirtmiş,⁶⁹ böylece Süleyman Şah ve Kılıcarslan biyografileri arasında "Fırat'tan geçme" noktasında bir ortaklık ve apaçık bir benzerlik meydana gelmiştir.

Birbirini izleyen bu benzer satırlara, bu kısa metin üzerinden dikkatsiz bir biçimde göz gezdiren ve devamında Kılıcarslan'ın biyografisine geçildiğini farketmeyip, Süleyman Şah'ın biyografisinin hâlâ devam ettiğini zanneden bir müverrihin, yukarıdaki bilgiyi müteakip kaydın devamındaki şu bilgiyi de ona mal etmiş olması şaşılacak bir şey değildir:

اتفاق ، روزی سلطان در شکار است تاخت از قضای آسمانی باب شط افتاد امیران یمین و یسار می دیدند
و فریادها می کردند قادر بودند که برهانند

"İttifāk, bir gün Sulţān av üzerinde iken każā-yı āsumānī, Şaţ (Habûr) suyuna düştü. Emīrlar sağdan ve soldan koşuştular, feryād ettiler, ancak onu kurtarmaya kâdir olamadılar."⁷⁰

İlkin 760/1359 yılı civarında yazılan ilk *Tevārîh-i Âl-i 'Osmân* müellifi ve Baba Ahmed bin Şeyh Sinan tarafından kullanılan, daha sonra Hamzavî, Âşıkpaşazâde ve onu takip eden müellifler tarafından kısmen eksik ya da fazla bilgilerle tekrarlanan "Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçerken boğulma" hikâyesi, ilk kroniğin mufassal bir nüshasını takip eden kroniklerden birine daha geniş bir şekilde, bilgilerin aslı kaynağının bu *Anonim Selçüknâme* olduğunu gösterecek bir biçimde şu ifadelerle yansımıştır:

"Süleymān Şāh at depdi, Furāt ırmağına uğradı, geçmek istedi; każā-yı āsumānī, hükmi-Rabbānī, ecele karşı gelmek olmaz; Furāt ırmağı geçit vire diyü Süleymān Şāh Furāt ırmağına boğuldu, şehīd oldu."⁷¹

Buradaki *آسمانی* "قضای آسمانی" ifadesinin *Selçüknâme*'den Osmanlı rivayetine de aynen geçmiş olması kayda değerdir. Farsça *Selçüknâme*'de vak'anın tasvirinde kullanılan bu ibâae, bu Osmanlı kroniğinde de değiştirilmeden tekrar edilmiştir ki; bu bizim Süleyman Şah rivayetindeki "Fırat'ta boğulma" vak'asının *Anonim Selçüknâme*'deki bu rivayetten kurulduğu tezimizi güvenilir bir biçimde te'yid etmektedir.

69 *Tevārîh-i Selâçıka* (Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 1553), 17b, st. 7.

70 *Tevārîh-i Selâçıka* (Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 1553), 17b, st. 10-12.

71 *Kitābu Tevārîh-i Âl-i 'Osmân* (Paris: Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, 1047), 3b, 9-12.

Eserde bundan sonra Kılıcarslan'ın cesedinin sudan çıkarılıp Meyyâfârikîn'de defnedilişi anlatıldıktan sonra, yine "Süleyman Şah" rivayetindekine çok büyük bir benzerlikle, Sultan'ın geriye kaç tane oğlunun kaldığı, adlarının ne olduğu ve babalarının ölümünden sonra neler yaptıkları aktarılır.⁷² Şu kadar var ki, *Anonim Selçüknâme*'de ملك مسعود "Melik Mes'üd" ve ملك عرب "Melik 'Arab" dan ibaret olan oğulların yerini bu kez, Osmanlı kroniklerinde "Sun-kür-Tigîn", "Gün-Toğdı" ve "Tuğrul/Er-Tuğrul" almıştır. XIV. asrın ortalarında yazılan *Anonim Selçüknâme*'deki bu bilgilerin ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osmân* ve onun mufassal birer nüshasını takip eden Âşıkpaşazâde-Oruç rivayetlerinin aslını teşkil ettiği açıktır. Sonuç olarak, çok kısa bir metnin içinde birbirini takip eden benzer bilgi kıyıntıları, bunları birbirine eklerken gereken dikkat ve özeni göstermeyen Osmanlı müverrihleri tarafından iki Selçuklu sultanının hikâyesini ortak noktalarda, tek bir isim altında karmaşık bir biçimde birleştirmiştir.

Dolayısıyla her iki rivayette benzer ifadelerle işlenen bu boğulma vak'ası, yukarıda dellilleriyle gösterdiğimiz ve Wittek'in de daha önce işaret ettiği üzere, aslında Süleyman Şah karakterine ilham kaynağı olan Süleyman Şah'ın oğlu Kılıcarslan'ın ölümü ile ilgilidir. Yani derleyiciler rivayetleri bu noktada da birbirine karıştırmış ve gerçek Süleyman Şah'ın oğlunun âkıbetini de bir yanlış sonuca ona bağlayarak, Osmanlıların atası zannettileri Süleyman Şah'ın yaşam öyküsünün içine dâhil etmişlerdir.

Süleyman Şah'ın beraberindekilerle Fırat suyundan geçişinin, Kılıcarslan'ın Habûr (Şat) ırmağında boğuluş hikâyesiyle birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan ve her iki Selçuklu sultanı adına yazılmış menâkıpla doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılan bu metin, üzerinde durduğumuz efsanevi Süleyman Şah karakterinin ölüm hikâyesinin esâsını teşkil etmektedir.

5. "Süleyman Şah"a Atfedilen Bilgiler Osmanlıların Hangi "Gerçek Ata"larına Aitti?

Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve oğlu Kılıcarslan'ın biyografisine ait eklentileri ayırdıktan sonra, bu bilgilerin dışında kalan ve esasen ne Süleyman Şah, ne de oğlu Kılıcarslan'la hiçbir ilgisi bulunmayan diğer bilgilerin menşei ve hangi "gerçek ata"lardan alınarak bu "kurgu ata"ya bağlandığını tespit etmek, bu noktada rivayetin arka planını çözümlememiz açısından son derece elzemdir. Çağdaş kaynaklarla rivayetlerdeki bilgilerin sıkı ve ayrıntılı bir tenkidi, "Süleyman Şah" karakterinin aslında birbirini takip eden üç farklı atanın biyografileri birbirine eklenerek onların yerine yerleştirildiğini göstermektedir. Nitekim biz, daha önce Osmanlı Ataları ile ilgili farklı çalışmalarımızda dönemin özgün kaynaklarına dayanarak, aslı çizgisinden sapmış olan bu bilgileri kontrol edip bozulan özgün rivayetleri aslına uygun şekilde yeniden inşa etmiştik.

Şu halde Süleyman Şah'a bağlanan, ancak Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın biyografisinde de yer almayan rivayetlerdeki orijinal bilgiler hangi gerçek ata ya da ataların yaşam öyküsünden alınarak "sentez-ata" Süleyman Şah'a atfedilmişti?

72 Bk. *Tevârih-i Selâçika* (Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 1553), 17b, st. 13-17 / 18a, st. 1-14. XIV.-XV. yüzyıl müverrihlerinden Hamzavî, Âşıkpaşazâde ve Oruç Beg "Süleyman Şah" rivayetini, içinde *Menâkıb-ı Süleymân Şâh ve Selçüknâme*'den de parçalar bulunduğu aşıkâr olan, I. Murad'ın saltanat nâibi olduğu 760/1359 yılında yazılan ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osmân* ve Yıldırım Bayezid döneminde Baba Ahmed bin Şeyh Sinan tarafından derlenen rivayet üzerinden takip ederler.

Kuruluş devrinde yazılmış ilk kroniklerle, Selçuklu tarihi metin özetlerinden çıkarılıp Osmanlı ataları arasına dâhil edilen ve zamanla resmî bir bilgi olarak literatüre yerleşen Süleyman Şah hikâyesindeki bilgilerin, gerçekte hangi ata ya da ataların biyografisinden derlendiği konusu, II. Bayezid dönemi kroniklerindeki rutin bilgilerden çok daha erken bir tarihte, eski bir *Oğuznâme* nüshasına dayanılarak yazılmış olan Bayatî'nin *Câm-ı Cem Âyîn*'indeki, bu zaman aralığına tekabül eden ata biyografilerinin kontrolü sayesinde aydınlatılabilir. Müellif bizzat bir *Oğuznâme*'den aktardığı, yukarıdaki diğer rivayetlerden daha eski olan “Kızıl Boğa” biyografisinde; onun Cengiz Han'ın oğlu Tulî Han'ın Horasan'ı istilâsı sırasında oğlu Kaya Alp'le birlikte kaçarak bir süre Azerbaycan'da ikâmet ettiğini, fakat “ol havâlide yerleşmek mümkün olmayup”, buradan ayrılarak “Ermen-şâh semtine çekilüp” gittiğini, ancak henüz Ahlat'a erişmeden kavim ve kabilesiyle birlikte uğradığı “Vân kırbında, Erçek göli kenârında” vefat edip burada defnedildiğini belirtmiş; devamla Süleyman Şah'inkiyle ortak bir zemine yerleşen bu hadisenin de aynı yıl içinde, yâni “Hicret'ün altı yüz on yidisinde” gerçekleştiğini haber vermiştir.⁷³ Tulî Han'ın Merv/Mâhân istilâsı sırasında, oradaki “yetmiş bin Türkmen”in gerçek liderinin Alâeddin Harzemşah'ın “kulavuz”larından بوقا “Buķā” (Boğa) adında biri olduğu çağdaş müverrih Cüveynî'nin kayıtlarından ve Evliya Çelebi'nin Ahlat “Kayı Emîri Câmî'i”nin duvarında gördüğü özgün yazıtlardan tespit edilebilmektedir.⁷⁴

Hasan el-Bayatî *Oğuznâme*'si nesep listelerindeki sıralamaya uygun olarak, bundan sonra “Kızıl Boğa”yı takiben oğlu “Kaya Alp”in biyografisine geçer ve onun hakkında da kronolojisi ve tarihî gerçekliği yine devrin kaynaklarından açıkça tespit edilebilen çok önemli ayrıntılardan söz eder. Bayatî'nin burada aktardığı “Kaya Alp” biyografisi, onun başlangıçta Eyyübî hükümdarı Melikü'l-Eşref ve Celâleddin Harzemşah'la yakın bir ilişki içinde olduğuna, Celâleddin'in 627/1230 Ahlat muhasarası sırasında da bizzat Ahlat sınırları içinde bulunduğu dair önemli bilgiler verir.⁷⁵ Onun bu “Kaya Alp” biyografisini Sultan Alâeddin'in hizmetine gireceği 627/1230 yılında kesmesi, yukarıdaki kroniklerde ortak bir çizgide tekrar edilip sürekli Süleyman Şah'a atfedilen 617-627/1220-1230 zaman aralığındaki tüm bilgilerin, gerçekte Buķa/Kızıl Boğa'nın oğlu “Kaya Alp/Kayır Hân”la alâkalı olduğunu kesin olarak ortaya koyar.⁷⁶ Nitekim çağdaş kaynaklarda bu tarihte Harzem'den Ahlat'a göç ettiği bilinen tek bir Oğuz lideri vardır; o da bu özgün kaynakların ifade ettiği şekilde “Sultân Kayır Melik” ya da “Hüsâmü'd-dîn Kayır Hân”dır.⁷⁷

73 Hasan el-Bayatî, *Câm-ı Cem-Âyîn* (Millet Ktp. Ali Emîri, Tarih, 203), 18a, st. 4-13 / 18b, st. 8.

74 Bayatî'nin *Oğuznâme*'den özetleyerek aktardığı bu ilginç bilgilerin epigrafik ve tarihi her iki çağdaş kanıtla ayrıntılı tenkidi için, bk. Hakan Yılmaz, “Yeni Tarihi Bulgularda Osmanlı Ataları/2: Mâhân'da Hüküm Süren Ata: ‘Buka’ veya ‘Kızıl Boğa’ Han”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 68/405 (Ekim 2020), 52-57.

75 Hasan el-Bayatî, *Câm-ı Cem-Âyîn* (Millet Ktp. Ali Emîri, Tarih, 203), 18b, st. 8 / 19b, st. 7.

76 Evliya Çelebi'nin Kaya Alp'le Süleyman Şah'a atfedilen ortak vak'aları aynı zamana sabitlemek isteyen bir derleyicinin eserinden aktardığı şu rivayette, Süleyman Şah mutâd diğer rivayetlerin aksine “Bayındır Hân”la birlikte “Kaya Alp'in oğlu” değil, ilginç bir şekilde doğrudan “karndaşı” olarak gösterilmiştir: “Diyâr-ı Mâhân'dan | Âl-i 'Osman ceddâdı Koya Alp ve karndaşı Bayındır Hân ve Süleymân Şâh ve anuñ oğlu Er-Tuğrul Bâi ile ... diyâr-ı Mâhân'ı terk idüp, diyâr-ı Ahlât'a gelüp tavaştun itdiler.” Evliya Çelebi, *Şeyâhatnâme*, 4 (Bağdat Köşkü, 305), /241a-241b. “Süleymân Şâh” rivayetinin, bilinen klasik şeklinden daha farklı pek çok versiyonunun mevcut olduğuna kanıt teşkil eden bu gibi rivayetler, “Kızıl Boğa” ve “Kaya Alp/Kayır Hân”ın göçüne ait özgün rivayetten bir sapma olan bu uydurma rivayetin sürekli değişken bir çizgiye kaydığını, “Kızıl Boğa-Kayır Hân” biyografilerinin yanlış bir sentezi olup, herhangi bir tarihi esâsa dayanmadığı için derleyiciler tarafından sabit bir zemine oturtulmadığını netleştirir.

77 “Kayır Hân” hakkında çağdaş kaynaklarda yer alan bilgilerle, Osmanlı rivayetlerinde “Kaya Alp” ya da “Kayık Alp” adı altında verilen ve onlarla aynı noktada birleşen tasvirlerin ayrıntılı tenkidine “Yeni Tarihi Bulgularda Osmanlı Ataları” başlıklı yazı diziminin içinde yayımlanan “Osmanlıların Anadolu'ya Ayak Basan İlk Atası: ‘Şah-Melik Kaya Alp’ ya da ‘Kayır Hân”

بچون رفت کیخسرو از دیار شه شد ملکشاه بتکرار
 بنامش سلیمان شه گفتند در دیوار قصر چنین لوح آویختند
 گر هنگامش مدتی شد آسود لیک بعد زمان فتنه سر نمود
 طائفه آمد از شیروان نور صوفی گویند سردار ایشان
 همی مرید الیاس بودند آمدن از سیواس جای خواستند ...

"Çün Keyhüsrev diyârdan sürülmekle Şeh oldu tekrâren Melik-Şâh yine
 Nâmına onun 'Süleymân Şeh' dendi Kaşr dīvârında levhaya işlendi
 Gerçi devri bir müddet âsüdeydi Lâkin bir zamân sonra fitne belirdi
 Şîrvân'dan bir tâ'ife getirmişti Serdârlarına 'Nür Şöfi' denirdi
 Hem [Baba] İlyâs'a müridler idi Sîvâs'tan ikâmetle gelmişlerdi..."⁸²

Sultan Orhan'ın son yıllarında yazılan ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osman* ve Bayburtlu Osman'ın *Silsilenâme*'si başta olmak üzere, XIV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış ilk kronik metinlerinde "Kaya Alp"ın göç hikâyesinin neden Süleymân Şâh "Süleymân Şâh" adı altında işlendiğine ışık tutan bu çok mühim tarihî kayıt, XV. yüzyılın başlarına kadarki ara devrede Anadolu Türkmenleri arasında "Alp Kaya"yı "Süleymân Şâh" lakabıyla benimseyip özümsemiş bir algı ve anlayışın hâkim olduğuna,⁸³ zamanla literatürde kafa karışıklığına yol açacak bu farklı nisbî isimlendirmelerin, bu erken ara devrede aslı gelenekle çelişen bir durum şeklinde algılanmadığına ilginç bir şekilde ışık tutar.⁸⁴

Yukarıdaki klasik rivayetlerde tekrarlanan "Mâhân pâdişâhı" betimlemesinden ilhamla, Süleyman Şah'ı "Merv ü Mâhân'ın şehriyârı" ve "kabâyil-i pür-fezâyil-i Kayı Hânî'nün serdâr-ı sipeh-sâlârı" diye tanıtan Kemalpaşazâde'nin, onun Rûm diyârına girişi tarihini 617/1220 olarak gösterip, "Ermen" (Ahlat) diyârını mesken edindiğini ve daha sonra buradan başka bir yere geçerek "tebdil-i mekân kaşdı" ettiğini söylemesi de;⁸⁵ Bayatî'nin daha eski olan kadîm

82 Ünsî, *Şehnâme*, 8 / nsh.: 28.

83 Ünsî "Alp Kaya"yı kimi çağdaş kaynaklar ve Yâricânî'nin *Karamânâme*'sindeki gibi, sadece kavmin öncülleri arasında sayarak (*Şehnâme*, 8 / nsh.: 28) rivayetin içeriği hakkında tam bir kafa karışıklığı içinde olduğunu yeterince gösterir. Neyse ki "Sultân Kayır Melik" ve "Melik-Şâh Kaya Alp" adı ile anıldığını Nesevî'nin *Sîret-i Celâlî d-dîn Mingburnî* (Farsça tercüme), nşr. Müctebâ Mînovî (Tehrân: 1344/1965), s. 154-155; Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, *Fetihnâme* (Paris: Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, 117), 9a) Kayır Han, büyük olasılıkla Süleyman Şah'tan sonra yüksek kavmi liderlikle ikinci kez Anadolu'yu yurt tutmaya gelen Oğuz önderi olduğu için kavmin içinde olduğu "Süleymân Şâh" lakabı ile anılmıştı. Onun bu lakabı taşıyor oluşu, torunu Ertuğrul'un neden daha önce Süleyman Şah'ın fethettiği coğrafyada gazâ ettiği ve ahfâdından Osman'ın neden vaktiyle onun fethettiği İznik'i kuşatıp fethini gâye edindiği noktalarını da nitelikli bir şekilde aydınlatarak, merhum Turan ve İnalçık'ın uç Türkmenleri'nin "Süleyman Şah"ı bir rol model olarak gördükleri tezini kuşkuyla imkân bırakmayacak bir biçimde doğrular.

84 XIV. yüzyılda kayda geçirilen bu dizeler, eski kavmi hâtıraların hâlâ canlılığını koruduğu Orhan Gazi dönemi gibi çok erken bir devirde, büyük ata "Melik-Şâh Alp Kaya"nın "Süleyman Şah" nisbesiyle hikâye edilışinin neden sessizce kabul görüp geçiştirildiği de akla yatkın bir çizgide çözümlenemizi sağlar. Varlığını kısa bir süre önce tespit ettiğimiz; Sultan Orhan'ın son anlarında, 763/1362 yılının ilk aylarında düzenlenmeye başlanıp ölümünden hemen sonra tamamlandığı anlaşılın Kûfî hatlı Arapça en eski Osmanlı *Şecere*'sinde, Hazret-i Âdem'den zincirin son halkası "غازی السلطان أرخان بن عثمان" "es-Sultân Orhân bin 'Osman-ı Gâzi"ye kadar uzanan ataların sonuncuları "غزال بوغا خان" "Gızâl Boğa Hân", "قیاب خان" "Kayâ Alb Hân", "سلیمان شاه" "Süleyman Şah", "طغرل خان" "ve" السلطان عثمان خان غازی" "es-Sultân 'Osman Hân-ı Gâzi" şeklinde verilmiştir ki; bu sıralama Tarih-i 'Osman'daki ilk rivayetin tahrifiyle, Kaya Alp'ın göç hikâyesinin lakabı olan Süleyman Şah'a bağlanış ve bu nisbeyi devam ettirmiş olması gereken "Gündüz"ün isminin gölgede kalışının daha ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osman*'ın yazıldığı yıllarda başladığı tezimizi tarihi açıdan kesinleştirir. İçinde "Süleyman Şah"ın Fırat'ta boğulma v.s. hikâyelerinden henüz hiçbir ize rastlanmayan 6,5 m. uzunluğundaki bu köhne rulo *Şecere*'yi yakında neşredeceğiz.

85 "Hiçretün altı yüz on yedi senede elli biñ mikdârın geçür ev-ile diyâr-ı Belh'den geçüp geldi, ser-hadd-i Rüm'a indi; Cingiz-i

Oğuznâme'den aktardığı “Kızıl Boğa” ve “Kaya Alp”e ait bilgilerin önemli bir kısmının, Kaya Alp'in “Süleyman Şah” lakabı nedeniyle daha sonra Anadolu Selçuklularının atası “Süleyman Şah” rivayetine bağlandığına açık bir kanıt teşkil eder. Aynı şekilde İdris-i Bitlisî de Heşt Behişt'inin ilk cildinde, Osmanlıların Mâhân'dan Anadolu'ya göç eden atalarını -“Gündüz”ün eksikliği telafi etmek için araya bir بن “bin” (= “oğlu”) ifadesi ekleyerek- “Süleymân Şâh bin Kaya Alp” şeklinde tâdil ettiği rivayetinde, bu atanın “Celâleddin Harzemşâh'la Alâeddin'in fitnesi hengâmında” Ahlat'ta bulduklarına işaret etmiş ve zamanla bu bölgede fitne ateşinin büsbütün harâretlenmesi üzerine kavmiyle birlikte yeniden “tebdil-i mekan”a ihtiyaç duyduklarını hemen aynı ifadelerle dile getirmiştir. Klasik “Süleyman Şah” rivayetlerini takip eden her iki kaynakta da bundan sonra o “Şam-Halep” taraflarına yönelecek ve Ca'ber Kalesi önlerine geldiğinde Fırat ırmağında boğulup burada yer alan “Mezâr-ı Türk”e defnedilecektir.

Kutalmışoğlu'na ait gerçek “Süleyman Şah” rivayetiyle, onun tahrifinden doğan Kaya Alp'e ait “Süleyman Şah” öyküsünü Ahlat ortak noktasında buluşturmaya çalışan bu rivayetin ilk derleyicisi, burada bir yanlış düzelttiğini zannederek Kızıl Boğa'ya ait tüm tafsilâtı da Süleyman Şah'ın biyografisine bağlamıştır. Derleyicinin bu kurguya sapmasında, her iki atanın da kavim ve kabilesiyle göç ettiği sırada bir su kenarına (Erçek Gölü & Fırat Nehri) gelmesi ve orada ölüp defnedilmesi gibi benzerliklerin etkili olduğu açıktır.

Göç ve yerleşim konusunda ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osman'* izleyen Hamzavî, Âşıkpaşazâde ve Oruç derlemesi, göç ve yerleşimi “asıl ata”lardan koparıp neredeyse tümüyle kadim Selçuklu atası Süleyman Şah'a mal eden bu sentez-rivayetin içinde, göçe öncülük eden gerçek “ata” ve kavminin diyar-ı Rûm'a geldikten sonra Anadolu'da yerleştikleri yerler ve burada kalış süreleri hakkında da oldukça önemli ayrıntılara yer vermiş; Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a ait eklentilerle kısmen tahrife uğramış bir şekilde de olsa, en azından aslı tarihî çerçeveyi düzgün bir kronolojik dizilim ekseninde değiştirmeden nakletmişlerdir.

Bu üç müverrih, vaktiyle Süleyman Şah'ın da geçtiği yerler, faaliyet alanları ve fetih bölgeleri ile tamamen aynı olan coğrafi noktaları, Kayır Han ve emîrlerinin asıl hikâyesindeki göç ve yerleşim noktaları ile eşleştirmek ve araya yeni bazı bilgi ilâveleri yapmak süretiyle, ortak bir çerçevede şu ifadelerle özetlemişlerdir:

“Geldiler, Erzurum'dan Erzincân'a indiler, Erzincân'dan Rûm vilâyetine girdiler; Rûm vilâyetinde altı yıl miqdârı tûrdılar⁸⁶. ... ‘Kayseri tarafına yürüyüp’, ... ‘‘Amâsiyye tarafı kim, Rûmîlerdür, ol tarafda çok gâzâlar itdiler.’ ... Bu Rûm'un tağlarından ve derelerinden

bed-nihâduñ âvân-ı tuğyânı idi, bād-ı fitne sükûn bulınca bir zamân kühistân-ı Ermen'de mesken ü me'men idindi. Ol sahrâ-nişinlerüñ mizâclarına havâ-yı kühistân yaramayup, cebebe'-i gâlebe'-i Tatâr'dan dönüp diyârlarına dañı varamayup tebdil-i mekân kaşdın itdiler.” İbn Kemâl (Kemalpaşazâde), *Tevârih-i Âl-i Osman, I. Defter (Tıpkıbasım)*, haz. Şerafettin Turan (Ankara: TTK Basımevi, 1991), 40.

86 Âşıkpaşazâde, *Âşık Paşa-zâde Târîhi*, ‘Âli Beg neşri, 3; F. Giese, *Chronik des 'Âşik Paşazâde*, 6. Âşıkpaşazâde bu cümleden sonra rivayete -muhtemelen *Menâkıb-ı Süleymân Şâh* adlı eserden- Süleyman Şah'ın Ahlat-Halep-Erzurum havzasından yaptığı fetihleri özetleyen şu özgün ilâveyi yapar: “Etrâfları feth itdiler, Süleymân Şâh Gâzî hayli bahâdurluğlar itdi.” (Âşıkpaşazâde, *Âşık Paşa-zâde Târîhi*, ‘Âli Beg neşri, 3; F. Giese, *Chronik des 'Âşik Paşazâde*, 6) Halbuki hadiselerin odağındaki gerçek ata olan Kayır Han buraların fethinden daha sonra bölgeye gelmiş; kaynaklarda belirtildiği üzere önce kendisine, oğullarına ve emîrlere Erzurum iktâ' olarak verilmiş, sonra da bizzat Sultan tarafından Erzincan valiliğine tayin edilmiştir. Müellifin bu bilgiyi ashında Kayır Han ve kavminin Doğu Anadolu'daki fetihleri noktasından birleştirmeye çalıştığı; ancak Baba Ahmed ve Evliya Çelebi'nin özgün rivayetlerinde verdikleri yer adlarını kıssayı özetleme çabasıyla devreden çıkardığı düşünülebilir.

incindiler; göçer evlerüñ tavarı dereden-depeden incinür oldı.⁸⁷ Gine Türkistân'a 'azm idtiler; geldükleri yola gitmediler, vilâyet-i Haleb'e çıktılar. Andan Ca'ber kal'ası'nuñ öñine vardılar. Ol arada Furât Irmağınñ öñlerine geldiler, geçmek istediler."⁸⁸

Özgün kaynak burada Kayır Hanlıların coğrafi seyir izleği kadar, Alâeddin Keykubad'ın himâyesi altında kalış süreleri hakkında da tamamen doğru ve orijinal bilgiler vererek, bu sürecin "altı yıl miqdârı" sürdüğüne dikkat çekmiştir ki; biz gerçekten de Kayır Han'ın Yassıçemen savaşından sonra, 628/1231'de Selçuklu himâyesine girişinden, Sultan'ın ölümü üzerine görevinden azledilip ölüme terk edildiği yıl olan 634/1237'ye kadar aradan altı yıllık bir süre geçtiğini ve ilk olarak Erzurum, Erzincan ve Kayseri taraflarına dağılıp yerleştiklerini çağdaş Selçuklu tarihçisi İbn-i Bibî'nin kayıtlarından bilmekteyiz.⁸⁹ Bithynia akınlarına katılıp fetihlerde bulunmaları ve Söğüt ve çevresini yurtluk edinmeleri gibi daha önceki faaliyetleri istisnâ edilirse, Kayır Han yönetimindeki Oğuzların Osmanlı kroniklerinde övgüyle anlatılan Sultan Alâeddin'le ilişkilerinin tümü gerçekten de bu altı yıllık zaman dilimi içinde gerçekleşmişti.

Çağdaş görgü tanıklarından İbn Bibî, Cüveynî ve İbn Vâsıl gibi müverrihlerin eserlerinde verdikleri bilgiler, belirtilen tarihlerde birebir aynı göç yollarını izleyerek Ahlat'a gelen, Anadolu'da belirtilen bölgelerde "altı yıl" süreyle ikâmet eden ve daha sonra Selçuklu yönetiminin el değiştirmesi ve hanlarının haksız yere ölümünü müteakip göç eden tek bir kavme işaret eder ki, onlar da Harzemli Kayır Han ve onunla birlikte göç eden kalabalık Türkmen kitlesidir.

Yukarıdaki Osmanlı rivayetlerinde çizilen göç haritası ve verilen kronolojik çerçeve ile tam bir uyum içinde bulunan bu çağdaş kayıtlar, bir başka çağdaş kaynağın şahadetiyle, göç eden kitlenin toplam nüfusunu gösterme noktasında da Osmanlı kroniklerine tam bir paralellik arz eder. Nitekim Cengiz Han'ın yanında bulunan Ata Melik Cüveynî, Cengiz'in oğlu Tulî Han Merv/Mâhân ve Horasan bölgesine saldırdığı sırada, buradaki Cendliler ile birlikte, sayıları *هفتاد هزار بود* "yetmiş bini bulan" bir Türkmen-Kıpçak kitlesinin varlığından söz eder ki⁹⁰, bu toplam sayıdan yirmi bin Cendlinin çıkarılması, Osmanlı rivayetindeki "elli

87 Müellif burada büyük bir ihtimâlle aslı kaynakta Kayır Hanlıların yerleştikleri bu yerden "incindikleri için" ayrıldıkları bilgisini görmüş ve sebebini açıklayacak herhangi bir kayda rastlayamadığı için de bunu, yerleştikleri yeni vatani beğenmemeleri şekline çevirerek, bu "incinme"nin sebebini iklim şartlarının zorluğuna ve coğrafi koşulların elverişsizliğine yormuştur. Halbuki yukarıda görüldüğü üzere, onları inciten ve göçe sevkeden asıl şey, liderleri "Kayır Han"ın haksız yere öldürülmesi ve yeni Sultan Gıyâseddin'in Sa'deddin Köpek'in tahrikiyle kötü niyet güdüp onlara karşı tasfiye faaliyetine girişmesiydi. Aşıkpaşazâde tam "Kayır Han"ın ölümüne geçilmesi gereken bu noktada kronolojiyi kaydırarak, rivayete yeni bilgiler eklediği diğer kaynaktan onun ölüm kassası yerine "Süleyman Şah"ın ölüm hikâyesini koymuş, bunu da aslı rivayetsi teki "Fırat'tan geçiş" vak'asıyla eğreti bir biçimde birleştirerek mevcut kombine hikâyeyi oluşturmuştur.

88 Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*, 'Âlî Beg neşri, 3; F. Giese, *Chronik des 'Âşik Paşazâde*, 6; *Anonim Tevârih-i Âl-i 'Osmân* (İstanbul: İBB Atatürk Ktp., Muallim Cevdet, Yz. K.255), 3b, st. 1; *Kitâbu Tevârih-i Âl-i 'Osmân* (Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, 1047), 5a, st. 15.

89 Yukarıdaki Osmanlı rivayetleriyle bu çağdaş kaynaktaki bilgilerin tenkidi için, bk. Hakan Yılmaz, "Yeni Tarihi Bulgularda Osmanlı Ataları / 4: "Anadolu'ya Yerleşen İlk Ata: 'Şeh-Melik Kaya Alp' ya da "Kayır Han" (II)", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 69/408 (Ocak 2021), 49-53.

90 'Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihân-güşâ* (Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 205), 1/34a, st. 24 / 34b, st. 9; Kazvîni nşr., 1/120-121. Nitekim istilâ dönemi boyunca ana yurt Harzem diyarındaki gelişmeleri yakından takip etmiş olan Celâeddin Harzemşâh'ın veziri ve tarihçisi Muhammed Nesevî de, Moğol istilâsından on yıl sonra (627/1230 yılı civarı) Mâhân'la Arrân (Albania) arasında *مکان النمل محسور والجراد مشهور* "karınca ve çekirge sürüsü gibi her yanı sarmış olan Türkmenler" in yerleşik bulunduğu ve daha sonra bir araya toplanıp Arrân'a geçerek Celâeddin'in ordusuna katılan bu *الخانات والأمراء وخیل التركمان* "Türkmen gruplarının hânları, emirleri ve atlıları"nın Moğollar'ı büyük bir bozguna uğratarak, onları Ucân'a çekilmek zorunda bıraktıklarına açıkça işaret eder (Nesevî, *Siretü's-Sultân Celâlü'd-dîn Mengüberti*, Texte Arabe, 225, 229-230; a.m.f., *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirti*, Traduit de l'Arabe, 374, 382-383). Şirvân-Arrân

bin kişilik Türkmen ve Tatar” nüfusun miktarını bize verir. Şu kadar var ki Horasan’ın baş şehri Mâhân’dan yola çıkan bu topluluğun tamamı Anadolu’ya intikâl etmemiş, bazıları yol üzerinde emniyetli buldukları başkaca noktalara yerleşmişlerdir.

Şu halde Osmanlı kroniklerinde belirtildiği üzere, Mâhân’dan gerçek ata Buka/Kızıl Boğa öncülüğünde “elli bin Türkmen”in göç ettiği gerçekten doğru olmakla birlikte bunların hepsi toptan Anadolu topraklarına yerleşmemişlerdi. Çağdaş Eyyübî müverrih İbn Vâsıl, yukarıdaki hiyerarşik tertibe uygun şekilde; Boğa’nın oğlu Kaya Alp/Kayır Han nökerleriyle Selçuklu Sultanı Alâeddin’in emrine girdiği sırada, yanında عشر ألف فارس “On iki binden ziyâde atlı asker” bulunduğu açıkça işaret eder⁹¹. Bu tarihî veriler, Mâhân-Horasan Oğuzları 617/1220’de ana yurtlarını terk ettikten sonra, Anadolu’ya erişinceye dek Osmanlıların atası Kayır Han’ın yanında toplam nüfusun ancak yarısı kadarının kaldığını, kalan kısmın büyük çoğunluğunun ana yurtla Anadolu arasındaki farklı bölgelere dağıldıklarını netleştirerek, kroniklerde efsanevî Süleyman Şah’a hasredilen “Türkmân” ve “Tatâr” topluluğunun sayıları hakkındaki bilginin de tarihî açıdan tamamen doğru ve gerçekçi olduğunu gözler önüne serer⁹².

6. “Ca’ber Kalesi” Önündeki Mezar Gerçekten Süleyman Şah’a mı Aittir?

Osmanlı rivayetlerinde belirtildiği gibi, Çağdaş İslâm ve Selçuklu kaynaklarına göre de; ölümünden önce Halep’e doğru ilerleyen gerçek Süleyman-Şah, kendisi gibi şehri ele geçirmek amacıyla Halep önlerine gelen Melik Tutuş-Artuk Bey müttefik kuvvetleriyle çarpışmış; hayatındaki ilk yenilgiyi burada tatmış ve Tutuş’un askerlerinden birinin attığı bir okla şehitlik mertebesine ulaşmıştı. Çağdaş İslâm tarihçisi İbnü’l-‘Adîm, bundan sonra Tutuş’un Süleyman Şah’ın cesedini bularak, onu Halep Kapısı’nda Müslim’in de mezarının bulunduğu bir yere defnettirdiğini açıkça belirtir.⁹³ Yukarıda ortaya koyduğumuz tarihî sentez, kroniklerde Osmanlıların atası olarak gösterilen Süleyman Şah’ın aslında Anadolu Selçuklularının atası Süleyman Şah’tan başka biri olmadığını kesinleştirdiğine ve bunu lakap olarak kullanan Kaya Alp/Kayır Han’ın da Ahlat’ta bir türbeye defnedildiği malûm olduğuna göre; şu halde aynı kroniklerde bu efsanevî ataya atfedilen “Ca’ber Kalesi” önündeki mezar da ona ait değildir.⁹⁴

aralığına çekilen bu topluluğun kâhîr ekseriyetini meydana getiren boyların isimleri ve Karamanoğulları’nın dip-atasının da bu topluluğun liderleri arasında bulunduğu hakkında, bk. Yılmaz, “...Mâhân’da Hüküm Süren Son Ata: ‘Buka’ veya ‘Kızıl Boğa’ Han”, 57-59.

91 İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürüb fi Ahbâri Beni Eyyüb* (İstanbul: Süleymaniye Ktp. Molla Çelebi, 119), 198b, st. 3-4.

92 Yıldırım Bayezid devrinde yazılmış eski bir kroniği kullanan Hvândîmîr, III. Alâeddin Keykubad’ın Osman Gazi’ye verdiği sancağın hâl-i hazırda “elli bin kişi”nin liderliğini temsil eden bir sancak olduğunu belirterek, bu tayinin “Süleyman Şah” lakaplı Alp Kaya’nın torunu olarak, aslında onun umum Oğuz liderliğine seçilişini temsil ettiğine işaret ederek şöyle der: دلالت بر علو همت او می کند آنگاه سنجی که ، در آن وقت صاحب آن بعرف رومیان خداوند پنجاه هزار کس بود ’uluvv-i himmete bir delil olarak, o zaman kendisine öyle bir sancak verdi ki, Anadolu’lular’ın geleneğine göre ona şâhib olan tam elli bin kişiye hükmederdi.” Gıyâseddin Hvândîmîr, *Târîh-i Hâbibü’l-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî, 3/3, (Tehrân: Kitâb-fürûş-ı Hayyâm, 1362/1983), 488.

93 İbnü’l-‘Adîm, *Buğyetü’l-‘Taleb fi Târîh-i Haleb: Selçuklular’la İlgili Hâl Tercümeleri*, nşr. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976), 203, 267.

94 Nitekim bu konudaki yaygın görüşleri özetleyen Ali Sevim, Kutalmışoğlu Süleyman Şah hakkında kaleme aldığı monografi-de bunu açıkça ifade ederek şöyle der: “Süleymanşah’ın bugün hâlâ Türk mezarı (Mezar-ı Türk) adıyla anılan Câber’deki mezarda yatmakta olduğu rivayeti, ilgili güvenilir kaynaklardaki bilgilere göre, kesinlik kazanmamaktadır.” Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah* (Ankara: TTK Yayınları, 1990), 38-39.

M. Hartmann'ın İslâm Ansiklopedisi için yazdığı, Mükrimin Halil Yınanç tarafından genişletilen “Câber” maddesinde, “Türk Mezarı” adıyla anılan kaledeki bu mezar Musul ve Halep emîri Atabeg İmâdüddin Zengî'ye nisbet edilerek “Âşıkpaşazâde (İstanbul, 1332, s. 3) başta olmak üzere, eski Osmanlı vak'ânüvislerinin bir kısmı tarafından ‘Türk Mezarı’ diye tesmiye edilen mezar, emîr Zengî'nin buradaki meşhedinin Türkmenler arasında bırakmış olduğu hâtıra ile Anadolu Türk devletinin kurucusu Süleyman Şah b. Kutulmuş'un 5 Haziran 1086 tarihinde Halep civarındaki şehâdetinin hâtırasının karıştırılmış olmasından teşekkül eden bir rivayete zemin olmuştur.” denilir.⁹⁵ “Ertuğrul Gazi” maddesinin son kısmında “Süleyman Şah” rivayetinin menşeiini analiz eden Yınanç, burada aynı fikri bu kez oldukça şüpheli bir yaklaşımla tekrar ederek “Ca'ber'deki Türk Mezarı diye anılan ve Süleyman Şah mezarı olmak üzere gösterilen türbeyi meşhur emîr Zengî'nin meşhedinden kinaye olarak kabul ve daha bunun gibi pek çok meseleler ortaya atarak, uzun münakaşalar çıkarmak mümkündür. Fakat bunlar ancak faraziye olmaktan daha ileri geçemez.” der.⁹⁶ Gerçekten de İmâdüddin Zengî 541/1146 yılında Ca'ber Kalesi'ni muhasara altına almış, ancak Eylül ayı ortalarında “Yarınkuş” adlı Frenk bir köle tarafından hançerlenerek ortadan kaldırılmıştır. Ne var ki çağdaş kaynaklara göre onun defnedildiği yer de Ca'ber Kalesi'nin önü değil, Rakka'nın doğusunda, Sıffin'da yer alan Hazret-i Ali ve ashâba ait mezarlıktır. Dolayısıyla burada medfun olan kişi Atabeg İmâdüddin Zengî de değildir.

Öyleyse kroniklerde bir ezber şeklinde tekrarlanan ve daha sonra üzerine bir türbe dahi yaptırılan, zamanla مزار ترك “Mezâr-ı Türk” diye adlandırılan Ca'ber önündeki kabir gerçekten Süleyman Şah'a mı aittir?

Süleyman Şah türbesinde medfun olan ve tarihte iz bırakmış önemli bir kimse olduğundan şüphe duyulmayan bu şahsiyetin, bu ismi taşıyan biri olup olmadığını tespit edebilmek için, öncelikle Osmanlı rivayetinde Urfa, Harran, Suruç, Rakka ve Bâlis'ten geçtiği bildirilen Harzemlilerin, bu havaliden geçtikleri sırada başlarında gerçekte kimin bulunduğu sorunuunu çözümlemek gerekir. Çağdaş kaynaklardan artık biliyoruz ki, Kayır Han'ın ölümünden sonra Selçuklu iklimini yakıp yıkararak Anadolu'yu terk eden Harzemli Türkmen-Kıpçak kitlesinin başında bizzat, Kimekler'in Yimek boyuna mensup olan “Berke” yahut “Bereket” Han bulunuyordu; Baba Ahmed ve Evliya Çelebi rivayetlerinde yazılanlara eşdeğer şekilde, bu sırada o gerçekten de adı geçen bu menzilleri yakıp yıkararak Halep'in yolunu tutmuştu. Nitekim çağdaş Selçuklu müverrihi İbn Bibi, Bereket Han'ı öncü edinen Harzemli Kayır Han kavminin Şam ve Halep taraflarına göçünden söz ederken: *ساختند بي توفيق باي در ره نهانند و بديار شام عزيمت ساختند: وملك حران ورها ورقه وسروج وديگر مواضع را در دست گرفتند* “Bî-tevaḳḳuf yola girüp, Furât'ın Diyârbekir tarafından Şâm'a ‘azîmet itdiler ve varup kuvve’-i istilâ-birle Ḥarrân ve Ruhâ ve Raḳqa [ve Suruç] ve ḳalan mevâzi’ ü ḳilâ’ı tıtdılar.” diyerek,⁹⁷ bu rivayetlerde Anadolu'dan çıkıp kavmi Suriye'ye götüren, bu sırada Fırat nehrinden geçen ve sonradan Süleyman Şah'a dönüşen şahsın aslında “Bereket Han”dan başka biri olmadığına açıkça işaret eder.

Efsanevi “Süleyman Şah” kıssasında Kayır Hanlıları “Erzincân ve Amâsiyye tarafına” yerleşmiş gösteren coğrafi izleğe uygun şekilde, Kaya Alp / Kayır Han'a Erzincan valiliği

95 M. Hartmann - M. Halil Yınanç, “Câber”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 3/1-2.

96 M. Halil Yınanç, “Ertuğrul Gazi”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988), 4/335.

97 İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye* (Ayasofya, 2985), 226a, st. 17-19; Yazıcızâde 'Ali, *Selçük-nâme* (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan, 1391), 297a, st. 7-9; Hakan Yılmaz, “Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları / 6: Anadolu'ya Yerleşen İlk Ata: ‘Şah-Melik Kaya Alp’ ya da ‘Kayır Hân (IV)’”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 69/410 (Mart 2021), 44-46.

verildiği sırada Amasya valiliğine atanmış olan برکه “Berke” veya بركت “Bereket” Han,⁹⁸ onun Zamantı Kalesi’nde ölümü üzerine emrine giren tüm Harzemliler’le bu yollardan geçip el-Melikü’s-Sâlih’in hizmetine girerek, 635-644/1238-1246 yılları arasında bölgede çok önemli faaliyetlerde bulunmuştu. O bu süreçte kızını Melikü’z-Zâhir Rükneddîn Baybars’a vererek onunla akrabalık bağı kurmuş,⁹⁹ 642/1244’te Kudüs’ü Haçlılar’dan geri alarak onlara ağır bir darbe vurmuş ve bu beklenmedik gelişme Avrupa hıristiyanlarını derin bir yasa boğmuştu. Eyyübîler’in hâkimiyetine girdikten sonra bölge yerel yöneticileri ile de sık sık çatışan Bereket Han öncülüğündeki Harzemliler, Suriye’nin çeşitli noktalarındaki siyasî gelişmelerde etkili olurken, 638 Safer/1240 Ağustos’unda kavim -Osmanlı rivayetine tam bir paralellikle- Ca’ber Kalesi çevresine yerleşip konmuş; Ca’ber hâkimi Melikü’l-Hâfız kalenin yönetimini Halep hâkimi kardeşi Dayfe Hatun’a bırakmaya çalışınca Bereket Han kuvvetleri buna müdahale ederek, Osmanlı geleneğinde de talan edildikleri açıkça belirtilen جعبر “Ca’ber” ve بالس “Bâlis” bölgelerini sıkı bir yağma ve talana tâbi tutmuştu.¹⁰⁰ Ne var ki 644/1246 yılı başında, bölge emîrlerinin Frenkler’le ittifak yaptıkları kalabalık haçlı ordusu karşısında bu kez Kayır Hanlılar yenik düşmüş ve öncülerini Bereket Han savaş meydanında başı kesilerek öldürülmüştür.¹⁰¹ Han’ın kesik başı şehrin giriş kapısına asılmak üzere Halep’e götürülmüş;¹⁰² onun beklenmedik ölümü üzerine Kayır Hanlılardan biri kısmı Şam tarafına yönelirken, önemli bir kısmı da geldikleri yol üzerinden tekrar Anadolu’ya dönmüştür.

Osmanlı geleneğinde de -ortak bir çizgide- kavmin aynı yerlerden geçerek Ca’ber Kalesi’ne uğraması, kurgu “Süleyman Şah”ın ölümüyle Ca’ber önüne defni vak’asının da Suriye’den dönüş vaktine odaklandırılması ve ilginç bir şekilde, Türkmen-Tatar taifesinin bir kısmının Rûm diyarına azmedip, diğer bir kısmının Şam tarafına yöneldiğine vurgu yapılmış olması kayda değerdir. Çağdaş kaynaklara göre Bereket Han Harzemliler’le Ca’ber’i vurduğunda, buradan kaçan yerli halk Halep ve Menbiç’in yolunu tutmuş ve burası zamanla Döğer boyuna mensup Türkmenler’in gelip yerleştikleri bir bölge olmuştu.¹⁰³

Bir Osmanlı müverrihi olan Âşıkpaşazâde işte tam bu noktada, Bereket Han öncülüğündeki Kayır Hanlıların bölgede yaşadıkları olayların gerçekleşme şekline ve topografik, toponimik ve etnolojik içeriğine uygun bir perspektif çizerek aynen şöyle der:

“Ca’ber kal’ası önünde defn itdiler, şimdiki demde aña ‘Mezâr-ı Türk’ dirler ve hem ol kal’aya dağı gine o neslden ‘Döğer’ dirler, bir tâyife vardur, o kal’aya şimdi dağı anlar

98 İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye* (Ayasofya, 2985), 218a, st. 13-15; Yazıcızâde ‘Alî, *Selçük-nâme* (Revan, 1391), 281b, st. 9-10.

99 Krş. İbn Şeddâd, *Baypars Târihi: al-Malik al-Zâhir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya (İstanbul: Maarif Matbaası, 1941), 116. Melik Baybars, Berke Han’ın kızından doğan oğluna bizzat kayımpederi “Berke”nin adını vermiş ve bu oğlu ölümünden sonra “el-Melikü’s-Sa’id Nasirüddîn Muhammed Berke Han” adıyla tahta geçmişti (ö. 1279).

100 İbnü'l-‘Adîm, *Zübde'tü'l-Haleb min Târih-i Haleb*, thk. Sâmî ed-Dehhân (Dımaşk: el-Ma’hedü'l-Frensi bi-Dımaşk, 1968), 3/249.

101 Ramazan Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyübîler-Memlûklar (1193-1260)* (İstanbul: İSAR Yayınları, 2007), 188.

102 “Bereket Hân’ın başı Halep’e taşınıp götürüldü ve şehrin kalesinin kapısına asıldı.” (İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb fi Ahbâri Benî Eyyüb*. (1-5), nşr. Haseneyn Muhammed Rebi’ (Kahire: Vizâratu’s-Sakâfe, 1977), 5/359.

103 Hayır-Hasenât sâhibi biri olduğu anlaşılan Bereket Han, Şam’da جامع البركة “Câmi’i’l-Berke” adıyla anılan bir ibâdethane yapıtırıp ona vakıflar tahsis etmiş (BOA, TD, 401, s. 297); ayrıca محلة تعديل “Ta’ dil Mahallesi” ya da محلة خان السلطان “Sultân-Hânı Mahallesi”nde yer alan bir sokağa da yine onun adı verilmişti (BOA, TD, 263, s. 60; BOA, TD, 474, s. 122). Halep Livâsı’na bağlı Antâkiyye Nâhiyyesi sınırları içinde yer alan مزرعة عين البركة “Aynü’l-Berke Mezra ‘ası” için, ayrıca bk. BOA, TD, 397 (943/1536), s. 337.

hüküm iderler. Eyle olsa, bu göçer halk etrâfa tağıldı: Ba'zısı Beriyye'ye gıtdiler, şimdi ki-hâlde anlara 'Şâm Türkmanı' dirler; ba'zısı gine Rüm'a döndiler."¹⁰⁴

Nitekim Ca'ber'in Bereket Han'ın yoğun faaliyet alanı oluşu ve XVI. yüzyıl *Tabrîr Defterleri*'nde Anadolu'da خان بركت "Bereket Hân"a bağlı Türkmen topluluklarının kâhîr ekseriyetinin دوگر "Döger" boyuna mensup olduğunu gösteren resmî kayıtlar; Âşıkpaşazâde'nin Ca'ber çevresine yerleştiklerine işaret ettiği, "Süleymân Şâh"a dönüştürülen "Döger" taifesinin meçhul liderinin gerçekte "Bereket Han" olduğunu gösterir. Nitekim bu kayıtlardan bazılarında "Kayır" ya da "Bereket"-Hanlı Türkmen bakıyyelerinin yoğun faaliyet alanlarından Suriye'ye mücâvir Niğde ve Adana merkez sancakları ile bu coğrafyaya bağlı nahiyelerden Özer (Uzeyr)-ili, Hacılu ve Şam-ardı taraflarında yaşayan جماعت بركتو "Bereketlü Cemâ'ati"nin Oğuzların دوگر "Döger" boyuna mensup oldukları açıkça belirtilir.¹⁰⁵ Dolayısıyla Âşıkpaşazâde'nin bölgedeki olayları yer, konum ve etnolojik veriler açısından çağdaş kaynaklarla birebir aynı çizgide tekrarlayan yukarıdaki rivayeti, Ca'ber'de yattığı öne sürülüp Süleyman Şah'a dönüştürülen gerçek önderin aslında bizzat Bereket Han, etrafına yerleşenlerin de Oğuzların Döger boyuna mensup Kayır Hanlılar olduğunu tarihî açıdan kesinleştirir.

Bu noktada gerçek Süleyman Şah'ın 479/1086'da öldürülmesi üzerine cesedinin Halep kapısına nakledilmesi gibi, kavmin bu sıradaki gerçek öncüsü Bereket Han'ın kesilen başının da aynı şekilde Halep kapısına götürülmesi çok mânîdardır ve bize iki tarihî şahsiyetin hangi noktalarda karıştırılıp birbirinin yerine konulduğuna ışık tutacak önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca Hamzavî-Oruç rivayetinde devreye girdiğini gösterdiğimiz Şehâbeddin Süleyman Şah'ın naaşının katlinden sonra Bağdat'tan çıkarılıp Musul surlarının dış tarafına taşınması gibi; Bereket Han'ın cesedinin de katlini müteakip savaş meydanından alınıp Kudüs'teki türbesine defnedildikten sonra, Anadolu'ya dönen Döger boyuna mensup bir topluluğun yol güzergâhı üzerindeki Ca'ber Kalesi çevresini yurt tutmuş olmaları çok mânîdardır. Evliya

104 Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, 'Âli Beg neşri, 3; F. Giese, *Chronik des 'Âşik Paşazâde*, 6.

105 Krş. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü / Tapu Arşivleri Daire Başkanlığı (TKGMA/TADB), TD, 114, 8b; BOA, TD, 69, s. 259; TD, 177, s. 21; TD, 110, s. 24; TD 228, s. 82; TD, 450, s. 287 ve 451; TD, 969, s. 359; TD, 1023, s. 40, vb. بركتو "Bereketlü" Türkmen taifesinin "Bilâd-i Şâm" kapsamındaki Çukurova çevresini yurt tuttıklarını gösteren bu resmî atflar, Ünsî'nin Şehnâme'sinde "Melik-Şâh Alp Kaya" kavminden olup, Atabeg neslinden Özbek'le bağlantılı bir topluluğun bilâhâre Sûs (Tarsus) çevresini mekân tuttuğuna işaret eden:

ملکشاه سوس را بايشان داد آن گروه را آنجا فرستاد
آننگه از شعیه اوزبک بودند هم از نسل اتابک بودند
"بگفتار آورده زحام کردند در سوس باخیم آرام کردند"

"Melik-Şâh bunları Sûs'a iletti / Bir gürûhunu oraya gönderdi

O ki bir dem Özbek'e mensup idi / Atabeg neslinden olanla birdi

Sûs'ta çadırlar kurup oturmuştu / Küffâr'a ağır bir darbe vurmıştu..."

dizeleriyle (*Şeh-nâme*, 24, nsh. 18) aynı ortak noktada birleşir ve çağdaş kaynaklarda onun küçük yaşta Moğollar'dan kaçıp bir ara Tebriz'de Atabeg Özbek'e tâbi olduğuna dair verilen önemli ayrıntı (F. Sümer, *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları* (İstanbul: TDAV Yayınları, 1999), 1/406-407), bizim "Süleyman Şah"a nisbet olunan bu kıssadaki gerçek önderin "Bereket Han" olduğu yönündeki tezimizi kesin tarihi bir bilgi olma seviyesine yükseltir. Nitekim mufassal *Âşık Paşa Zeyli-Oruç* grubu kroniklerde onu اطنه "Atana", ترسوس "Tarsūs", مسین "Sīs", میسین "Mīsīn" ve "Özer (Uzeyr)" vilâyetlerine yerleşen bu kavmin başında bulunup, "Süleyman Şah"ın "kendüyle bile gelân konar-göçer evler" ve "Tatâr begleri..." ifadeleriyle sunan ortak rivayet de, bu meçhul liderin aslında "Hüsâme'd-dîn Bereket Hân" olduğunu bir başka açıdan te'yid eder. Rivâyet için, bk. Oruç bin 'Âdil, *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* (Manisa İl Halk Ktp. Genel, 5506/2), 148a, st. 1 / 150a, st. 9; *Kitâbu Tevârîh-i Âl-i 'Osmân* (Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, 1047), 3b, st. 11 / 5a, st. 7.

Çelebi Ahlat'ta "Kayır'Apa Alp" adıyla andığı Kaya Alp/Kayır Han'ın türbesini ziyareti sırasında, onun haziresinde gördüğü ve daha sonra Bereket Han'a katıldığı bilinen tüm emirlerinin isimlerini bozuk birer imlâ ile tek tek okuyup aktardığı halde, bunlar arasında yalnız Bereket Han ile Saru Han'ın adlarını zikretmez.¹⁰⁶ Kavme öncülük eden ve savaş meydanında şehid edilen "Bereket Han"ın cesedinin, Muharrem 644/Mayıs 1246'da Kudüs'te kendi adına inşa edilen türbeye defnolunduğu; olayları müteakip Rûm'a yönelen isimler arasında bulunan "Saru Han"ın ise Manisa çevresini yurt tuttuğu bilindiğine göre; bu türbenin kroniklerde anlatılan asıl öncü "Bereket Han" ve Kayır Han'ın diğer emir ve nökerleriyle hiçbir ilgisi yoktur.

SONUÇ

Ünsî'nin *Şehnâme*'sinde gördüğümüz "Melik Şah" lakaplı Kaya Alp'in, aynı zamanda "Süleyman Şah" lakabı ile de anıldığını gösteren rivayetin aslından esinlenilerek, 760/1359'da yazılan ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osman* ve Baba Ahmed'in *Silsilenâme*'sinde yanlış bir kurgu sonucu Kutalmışoğlu ile birleştirilip Osmanlı silsilesine eklenen Süleyman Şah'ın Mâhân'dan göç edip Anadolu'ya yerleşmesi rivayeti, bilâhare çağdaş yardımcı kaynaklarla genişletilerek kısmen tahrif ve ilâveler yapılmak sûretiyle, Hamzavî'nin 814/1416 yılı içinde kaleme aldığı *Anonim Tevârih-i Âl-i 'Osman* adıyla meşhur kroniğe de girmiş ve daha sonra Fâtihi ve II. Bayezid dönemlerinde kaleme alınanlar Aşıkpaşazâde ve Oruç Beg gibi müverrihlerin eserlerine de intikal ederek, geç kaynaklardaki klasik "Süleyman Şah" rivayetinin esasını teşkil etmiştir.

Yukarıda gösterdiğimiz üzere, *Târîh-i 'Osman*'daki "Acem diyârının pâdişâhi Süleymân Şâh" rivayetini *Anonim Selçuknâme* ve benzeri eski kaynaklara dayanarak genişleten derleyiciler, Osmanlıların bu sırada Mâhân'dan göçe öncülük eden gerçek ataları "Kızıl Boğa" ile oğlu "Kaya Alp/Kayır Hân" hakkında rastladıkları hemen her bilgiyi de, -bunlardan ikincisinin zaten lakabı olduğu güvencesiyle- doğruluğundan şüphe etmedikleri bu "Süleyman Şah" karakterine bağlamakta tereddüt etmemişlerdir. Böylece Selçukluların atası Kutalmışoğlu Süleyman Şah'la, Fırat'ın Habûr kolunda boğulan oğlu I. Kılıcarıslan'ın biyografilerinin gölgesinde kalan, içinde Yuvalıların lideri "Süleymân Şâh bin Bercem"le ilgili de öğeler bulunan, Osmanlıların asıl ataları "Kızıl Boğa" ile "Kaya Alp/Kayır Hân"ın hayat hikâyelerinin sentezi sonucu ortaya çıkıp gerçek ata "Gündüz Alp"i tamamen literatürden dışlayan, kim olduğu belirsiz ve hikâyesi olukça karmaşık hayalî bir "ata" hikâyesi zuhur etmiştir.

Dolayısıyla bu çağdaş kaynaklardan yapılan eklentiler birer bilgi öbeği şeklinde ayrıştırıldığında, kroniklere bir Osmanlı atası olarak dâhil edilen "Süleyman Şah" rivayetinin, aynı ortak ismi taşıyan Anadolu Selçuklularının atası "Kutalmışoğlu Süleymân Şâh", Dânişmend

106 Bu isimler ve çağdaş verilere göre çözümlenmeleri için, bk. Hakan Yılmaz, "Anadolu'ya Yerleşen İlk Ata: 'Şah-Melik Kaya Alp' ya da 'Kayır Hân' (III)", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 69/409 (Şubat 2021), 40-43. Bereket Han'ın oğulları Bedreddin Muhammed ve Hüsameddin Kara Beg'lerin de içinde yer aldığı türbesindeki iki kitâbeden birinde: هذه تربة العبد نور الله رحمه الله وغفر الله وبركتخان - نور الله ضريحه - توفي يوم الجمعة مستمداً المحرم سنة أربع وأربعين وستماية ماغفريتة كافي، altı yüz kırk dört yılı Muharrem'inin bir Cum'a günü vefât eden fakîr kul Bereket-Hân'a aitdir -Allah onun mezarını nurlandırın!-" ifâdeleri okunur ki (A. G. Walls, "The Turbat Barakat Khân or Khalidi Library", *Levant* 6/1 (1974), 25-50), bu epigrafik kanıt onun çağdaş kaynaklara paralel şekilde 644 hicri yılının hemen başında, 1246 milâdî yılı baharında şehid edildiği bilgisini de doğrular. Türbe binası mevcut şekliyle yirminci yüzyılın başlarında Şeyh Râgıb el-Hâlidî tarafından kütüphaneye dönüştürülmüştür.

Gazi'nin nökerlerinden "Süleymān bin Nu'mān" ve son Abbāsi halifesi Mu'tasım'ın vezir ve emirlerinden Türkmen beyi "Şihābū'd-dīn Süleymān Şah"ın hikāyelerinin sentezinden doğduğu kesin olarak söylenilebilir. Modern araştırmacılar bu meşhur rivayetin içinde Kutalmışoğlu'na dair bazı küçük ipuçları yakalamışlarsa da, hikāyenin bütününe hangi aslı kaynaklara ve gerçekte hangi tarihî olaylara dayandığını bir türlü tespit edememişler; bu nedenle şimdiye kadar hikāyenin aslı mahiyetini ve ana karakterinin çeşitli biyografilerden derlenip tek bir öykü haline getirilmiş sentez bir kişilik olduğunu da -bekleneceği üzere- çözümlenememişlerdir.

Âşıkpaşazâde rivayetinde yakın zamana kadar Ca'ber Kalesi önünde yer aldığı bilinen ve bir zamanlar "Mezâr-ı Türk" diye isimlendirilen Süleyman Şah'ın mezarının çevresine zamanla onun emrindeki "Döger Tā'ifesi"nin gelip yerleştiğine dair verilen ilginç ayrıntı, bu göçte Oğuzlar'a öncülük eden asıl liderin "Berke" yahut "Bereket Han" olduğunu ve ona tâbi olan "Bereketlü" Oğuzlarının gerçekten de Döger boyuna mensup bulunduğunu gösteren çağdaş orijinal kayıtlar ve XVI. yüzyıl *Tabrir Defterleri*'ndeki resmî atıflarla birleştirildiğinde; bu şahsın aslında Hüsâmeddin Bereket Han'dan başka biri olmadığı, ancak Ca'ber'deki mezarın ne onunla, ne de yaşanan olay ve şahıslarla herhangi bir ilgi ve alâkasının bulunmadığı tarihî açıdan kesinlik kazanmaktadır.

Çağdaş kaynaklar, arşiv kayıtları ve Osmanlı rivayetlerinin tenkidine dayanan bu yeni ve özgün bilgilerden hareketle, Osmanlı soy zincirinin son halkaları arasında Süleyman Şah adında müstakil bir atanın hiçbir zaman yer almadığı, bunun sadece Melik Şah Kaya Alp/Kayır Han'ın lakabından ibaret kaldığı; ona atfedilen Ca'ber önündeki mezarın ise Osmanlıların atalarıyla hiçbir ilgisi olmayıp, bu kurgu rivayetin yaygınlaşması sonucu Süleyman Şah'a bağlandığı dikkate alınarak bu yanlış bilginin bir an önce düzeltilmesi; Ertuğrul Gazi'nin gerçek babasının "Gündüz Alp", mezarının ise Kızılsaray'daki kabir yeri olduğunu gösteren topografik, nümizmatik ve tarihî verilerin literatüre artık kesin bir bilgi olarak işlenmesi gerekmektedir.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin yazarı çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Libre açık erişimli bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: Two or more blind peers reviewed this article, and an *iThenticate* scan generated a report for potential plagiarism and similarity. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The author of this article declares no conflict of interest, and the article follows scientific and ethical principles and cites all the sources appropriately.

This is an Libre open-access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Tabrir Defteri (TD), nr. 69; nr. 110; nr. 166; nr. 177; nr. 228; nr. 263; nr. 397; nr. 401; nr. 474; nr. 969; nr. 1023; nr. 16016.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defter (TSMA).

TSMAd., 9291/1.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Arşivi.

Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, O.117.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA).

Tabrir Defteri (TD), nr. 114.

2. Birincil Kaynaklar:

Abdülbâkî Sa'dî Efendi. *Terceme'-i Heşt Behişt. I. Ketibe*. İstanbul: Süleymaniye Ktp. Hamîdiye, 928.

Ahî Evrân Hâce Nâsirüddîn Mahmûd el-Höyî. *Kitâbu'l-Menâbicü's-Seyfiyye (Menâhic-i Seyfî)*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Eki, 92/1.

Âl-i 'Osman İbtidâsı -Türkidür-. Dresden: Dresden Saaatsbibliothek, MS Ea.111.

'Alâeddîn Ata Melik Cüveynî. *Târîh-i Cihân-güşâ*. Paris: Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 205.

'Alâeddîn Ata Melik Cüveynî. *Târîh-i Cihân-güşâ*. nşr. Mîrzâ M. Kazvîni. Leiden/London 1912.

Anonim Tevârih-i Âl-i 'Osman. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Yz. K.84.

Anonim Tevârih-i Âl-i 'Osman. İBB Atatürk Kitaplığı. Muallim Cevdet, Yz. K.255.

Anonim Tevârih-i Âl-i 'Osman. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado Yazmaları, 250.

'Ârif 'Alî. *Dânişmendnâme (Hikâyet-i Melik Gâzi)*. İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, Yz. K-441.

'Âşıkpaşazâde. *Neseb-i Âl-i 'Osman Sultân Bâyezîd'e Gelince / Neseb-i Şerîf ve Silsile'-i Hânedân-i Münîf-i Âl-i 'Osman (= Muhtasar Menâkıb-ı Yahşî Fakîh ve Zeyli)*. Bibliothèque Nationale, Turc, 118.

'Âşıkpaşazâde. *Tevârih-i Âl-i 'Osman'dan 'Âşık Paşa-zâde Târîhi*. nşr. 'Âlî Beg. İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1332.

'Âşıkpaşazâde. *Die Altosmanische Chronik des 'Âşık Paşazâde*. ed. Friedrich Giese. Leipzig: Otto Harrasowitz, 1929.

- Bayburtlu Osman (Osman). *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*. nşr. H. Nihal Atsız. İstanbul: Küçükaydın Matbaası, 1961.
- Bayburtlu Za'ım Osman. *Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fotokopi Arşivi, 88.
- Behiştî Ahmed Çelebi. *Vâridât-ı Sübhânî ve Fütühât-ı 'Osmânî. es-Sifrü'l-Evvel*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Şevket Rado, 293/1.
- Celâlzâde Sâlih Çelebi. *Hadiqatü's-Selâtin*. İstanbul Üniversitesi (İÜ) Ktp., TY, 430.
- Celâlzâde Sâlih Çelebi. *Hadiqatü's-Selâtin*. haz. Hasan Yüksel - H. İbrahim Delice, Ankara: TTK Yayınları, 2013.
- Ebü'l-Gâzî Bahâdır Hân. Şecere'-i Terâkime. Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları Enstitüsü, A-895.
- Ebü'l-Hayr-ı Rûmî. *Fetihnâme*. Paris: Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, 117.
- Ebü'l-Hayr-ı Rûmî. *Şaltuknâme*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. (TSMK), Hazîne, 1612.
- Enverî. *Düstürnâme*. Paris: Bibliothèque Nationale, Ancien Fonds Turc, 250.
- Enverî. *Düstürnâme*. İzmir: İzmir Millî Kütüphanesi, 22/401.
- Evliya Çelebi. *Seyâhatnâme*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Köşkü, 305.
- Hasan el-Bayatî. *Câm-ı Cem-Âyîn*. Millet Kütüphanesi. Ali Emîrî, Târih, 203.
- Hoca Sa'deddin Efendi. *Tâcü'l-Tevârih*. İÜ Ktp., TY, 5970.
- Hvândmîr, Gıyâseddin. *Târih-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*. nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî. Tehrân: Kitâb-fürûş-ı Hayyâm, 1362/1983.
- İbn Bibî. *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*. SüleymaniyeKtp., Ayasofya, 2985.
- İbn Bibî. *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*. (Tıpkıbasım). nşr. S. Adnan Erzi. Ankara: TTK Yayınları, 1956.
- İbn Kemâl (Kemalpaşazâde). *Tevârih-i Âl-i Osman*. (I-X. Defter), I. Defter. haz. Şerafettin Turan. Ankara: TTK Basımevi, 2. Baskı, 1991.
- İbn Şeddâd. *Baypars Târihi: al-Malik al-Zâbir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*. çev. M. Şerefüddin Yalçınkaya. İstanbul: Maarif Matbaası, 1941.
- İbn Vâsıl. *Müferricü'l-Kürüb fî Ahbâri Beni Eyyüb*. Süleymaniye Ktp. Molla Çelebi, 119.
- İbn Vâsıl. *Müferricü'l-Kürüb fî Ahbâri Beni Eyyüb*. nşr. Haseneyn Muhammed Rebî'. Kahire: Vizâratu's-Sakâfe, 1977.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb min Târih-i Haleb*. thk. Sâmî ed-Dehhân. Dımaşk: el-Ma'hedü'l-Frensî bi-Dımaşk, 1968.
- İbnü'l-Adîm. *Buğyetü'l-Taleb fî Târih-i Haleb: Selçuklular'la İlgili Hâl Tercümelere*. nşr. Ali Sevim. Ankara: TTK Yayınları, 1976.
- İbnü'l-Esrî. *Histoire des Atabegs de Mosul*. ed. Casimir Adrien Barbier de Meynard. RHC, Or., 2/2, 28-31.

- İbnü'l-Fuvâtî, Kemâleddin Ebî'l-Fazl 'Abdü'r-Rezzâk. *el-Havâdisü'l-Câmi'atü ve't-Tecârü-bi'n-Nâfi'ati fî'l-Mî'eti's-Sâbi'a*. thk. Mehdî en-Necm, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İdrîs-i Bitlisî. *Heşt Bibişt. 1. Ketibe*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Eki, 191/1.
- İlk Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (Edirne Nüshası)*. haz. Hasan Yüksel vd. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Kitâbu Târîh-i Âl-i 'Osmân*. Paris: Bibliothèque Nationale, Turc, 98.
- Kitâbu Tevârih-i Âl-i 'Osmân*. Edirne: Selimiye Yazmalar Kütüphanesi, 1189/2091.
- Kitâbu Tevârih-i Âl-i 'Osmân*. Paris: Bibliothèque Nationale, Supp. Turc, 1047.
- Mehmed bin Hacı Halil el-Konevî. *Târîh-i Âl-i 'Osmân ve's-Selçuk*. Paris: Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 1394.
- Nesevî, Muhammed. *Sîretü's-Sultân Celâlü'd-dîn Mengübertî*. Texte Arabe, Par: O. Houdas. Paris: 1891.
- Nesevî, Muhammed. *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirti*. Traduit de l'Arabe, par. O. Houdas. Paris: 1895.
- Nesevî, Muhammed. *Sîret-i Celâlü'd-dîn Mingburnî*. nşr. Müctebâ Mînovî. Tehrân: 1344/1965.
- Neşrî, Mehmed. *Ğihânnümâ: Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehemmed Neschrî*. nşr. Franz Taeschner. Leipzig: 1951.
- Oruç bin 'Âdil. *Tevârih-i Âl-i 'Osmân*. Manisa: Manisa İl Halk Ktp. Genel, 5506/2.
- Şehrîzâde Mehmed Said Efendi. *Târîh-i Nev-Peydâ*. İÜ Ktp., TY, 3291.
- Şükrullah Çelebi. *Behcetü't-Tevârih*. İstanbul: Nûruosmâniye Kütüphanesi, 3059.
- Şükrullah Çelebi. *Behcetü't-Tevârih*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi. Genel, 6382.
- "Târîh-i 'Osmân (Otmân)". *Vilâyetnâme*. İstanbul: Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'iyye, 1076.
- "Târîh-i 'Osmân". *Vilâyet-nâme'-i Hacı Bektâş-ı Velî*. Ankara: Millî Kütüphane. Yzm. A.8597.
- Tevârih-i Âl-i 'Osmân (Zeyl-i Târîh-i 'Aşık Paşa)*. İstanbul: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp., 773.
- Tevârih-i Selâçıka bi'r-Rûm*. Paris: Bibliothèque Nationale, Supp. Persian, 1553
- Tayyâr-zâde 'Atâ Beg. *Târîh-i 'Atâ' / Enderûn Târîhi*. İstanbul: Matba'a-i 'Âmire, 1293/1876.
- Ünsî. *Şeh-nâme'-i Selçuk*. nşr. Mesud Koman. Konya: Ülkü Basımevi, 1942.
- Yazıcızâde 'Alî. *Selçuknâme*. TSMK, Revan, 1391.

3. Kitap, Tez ve Makaleler:

- Barkan, Ömer Lütfi - Meriçli, Enver. *Hüdâvendigâr Livâsı Tabrir Defterleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

- Camcı, Hicran. *Osmanlı Klasik Çağında Atalar Tarihine Dönüş: Yahyazâde İbrahim'in Hilye-i Hâkânî'si*. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- De Frémery, Charles François. "Recherches sur Quatre Princes d'Hamadan". *Journal Asiatiques* (1847), 177-185.
- Gibbons, Herbert Adams. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. çev. Ragıp Hulusi Özden. Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.
- Hartmann, M.- Yınanç, M. Halil. "Câber". *İslam Ansiklopedisi*. 3/1-2. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1988.
- İğci, Alper. *Anonim Tevarih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Emecen, Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 3. Basım, 2005.
- Emecen, Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Timaş Yayınları, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş yeni baskı, 2012.
- Emecen, Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, İlâveli yeni baskı, 2021.
- İnalcık, Halil. "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi". *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*. ed. Elizabeth A. Zachariadou. 78-195. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- İnalcık, Halil. "Osman I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/443-453. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Kaplanoğlu, Raif vd. *1455 Tarihli Kırmastî Defteri'ne Göre Osmanlı Kuruluş Devri Vakıfları*. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2014.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara: Akçağ Yayınları, 5. Basım, 2009.
- Sevim, Ali. *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*. Ankara: TTK Yayınları, 1990.
- Sümer, Faruk. "Yıva Oğuz Boyuna Dair". *Türkiyat Mecmûası* 9 (1951), 151-166.
- Sümer, Faruk. *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*. 2 Cilt. İstanbul: TDAV Yayınları, 1999.
- Şeşen, Ramazan. *Salahaddin'den Baybars'a Eyyübiler-Memlûklar (1193-1260)*. İstanbul: İSAR Yayınları, 2007.
- Turan, Osman. "Kılıç Arslan I". *İslam Ansiklopedisi*. 6/681-688. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1952.
- Turan, Osman. "Süleyman-Şah I. (b. Kutalmış)". *İslam Ansiklopedisi*. 11/201-219. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1993.
- Turgut, Vedat. "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)* 2/3 (Bahar 2016), 55-89.
- Turgut, Vedat. "Osman Gazi'nin Kimliği Meselesi ve Cihanşümül Bir Devlete İsminin Verilmesinin Sebepleri Üzerine". *Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi* 2/1 (2016), 83-120.

- Turgut, Vedat. "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-i Velî ile Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat). *Vakanüvis* 5/2 (Güz 2020), 1029-1073.
- Turgut, Vedat. "Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyası'na Prosopografik Bir Yaklaşım". *Osmanlı Araştırmaları* 57 (2021), 35-80.
- Uzunçarşılı, İsmâil Hakkı. *Osmanlı Tarihi 1. Cilt*. Ankara: TTK Yayınları, 8. baskı, 2003.
- Walls, A. G. "The Turbat Barakat Khân or Khalidi Library". *Levant* 6/1 (1974), 25-50.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*. Türkçeye çeviren ve Oğuz Boyları ve Osman Oğulları Şeceresi'ni ekleyen: Fahriye Arık. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Basımevi, 1947.
- Yılmaz, Hakan. "Kuruluş Devri Osmanlı Tarih Yazıcılığında 'Oğuz-nâme'lerin Etkisi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunu Anlatan En Eski Osmanlı Kroniği/1-2". *Hakikat Aylık İslâm Dergisi* 20/230-231 (Kasım-Aralık 2012), 43-45; 44-46.
- Yılmaz, Hakan. "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları/2: Mâhân'da Hüküm Süren Son Ata: 'Buka' veya 'Kızıl Boğa' Hân", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 68/405 (Ekim 2020), 52-59.
- Yılmaz, Hakan. "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları / 4: 'Anadolu'ya Yerleşen İlk Ata: 'Şeh-Melik Kaya Alp' ya da 'Kayır Hân' (II)". *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 69/408 (Ocak 2021), 44-53.
- Yılmaz, Hakan. "Anadolu'ya Yerleşen İlk Ata: 'Şah-Melik Kaya Alp' ya da 'Kayır Hân' (III)". *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 69/409 (Şubat 2021), 36-43.
- Yılmaz, Hakan. "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları / 6: Anadolu'ya Yerleşen İlk Ata: 'Şah-Melik Kaya Alp' ya da 'Kayır Hân' (IV)". *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 69/410 (Mart 2021), 44-49.
- Yılmaz, Hakan. "Osmanlı Tarih Yazımında Çelebi Sultan Mehmed Devri". *Bursa Günlüğü* 13 (Haziran-Temmuz-Ağustos 2021), 8-19.
- Yılmaz, Hakan. "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları/8: Bizans Uçlarında Savaşıp Beylik Alan İlk Ata: Kayır Hân-oğlu 'Emîr Gündüz Alp (Alpî)' / I". *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi* 70/416 (Eylül 2021), 32-39.
- Yılmaz, Hakan. "Göç, Fetih ve Yerleşim Yollarının Kesiştiği En Stratejik Nokta: 'Sultan-önü'". *Fetih ve Medeniyet Dergisi* 1/4 (Ekim 2021), 204-235.
- Yılmaz, Hakan. "Babaîler, İsyân ve Kuruluş", *Aktüel Tarih* 1 (Ocak-Şubat 2022), 36-48.
- Yinanç, M. Halil. "Ertuğrul Gazi". *İslam Ansiklopedisi*. 4/328-337. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1988.

EKLER

Ek 1:

Resim 1-2. Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Süleyman bin Nu'mân ve Şehâbeddin Süleyman Şah'ın biyografilerinden derlenip, Kızıl Boğa ve Kaya Alp (Kayır Han)'ın hikâyeleriyle sentezlenerek ortaya çıkarılan Osmanlıların efsanevi atası Süleyman Şah'ı temsilen çizilmiş iki minyatür. (Derviş Mehmed, *Subhatu'l-Ahbâr* (Österreichische Nationalbibliothek, A.F.50), 12a; *Kitâb-ı Silsilenaâme* (VGM KTDBA, D. 1872), 17b.)

Ek 2:

Resim 3-4. Musavvir Hüseyin Gilânî'nin *Silsilenâme*'sinin iki farklı nüshasında kurgu-ata Süleyman Şah'a atfen yapılmış olan tasvirler. (*Gilânî, Silsilenâme* (Österreichische Nationalbibliothek, A.F. 17/141), 29a; (Varşova Bibliothek Narodowa, BOZ, 183), 28a.)

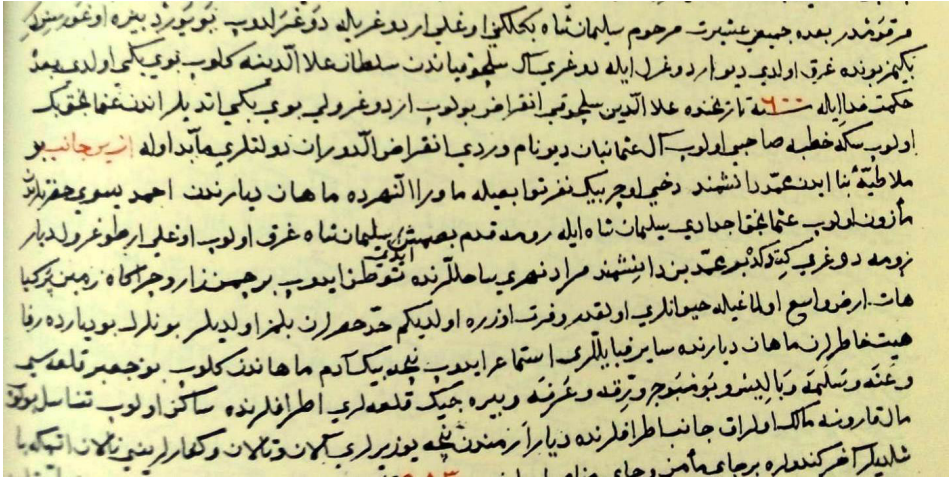
Ek 3:

Resim 5. İlk şekli 760/1359'da kaleme alınan literatürdeki ilk *Tevârih-i Âl-i 'Osman*'da, Süleyman Şah'ı Osmanlıların Mâhân'dan göçüp diyar-ı Rûm'a ayak basmış ilk ataları olarak gösteren sentez-rivayet.

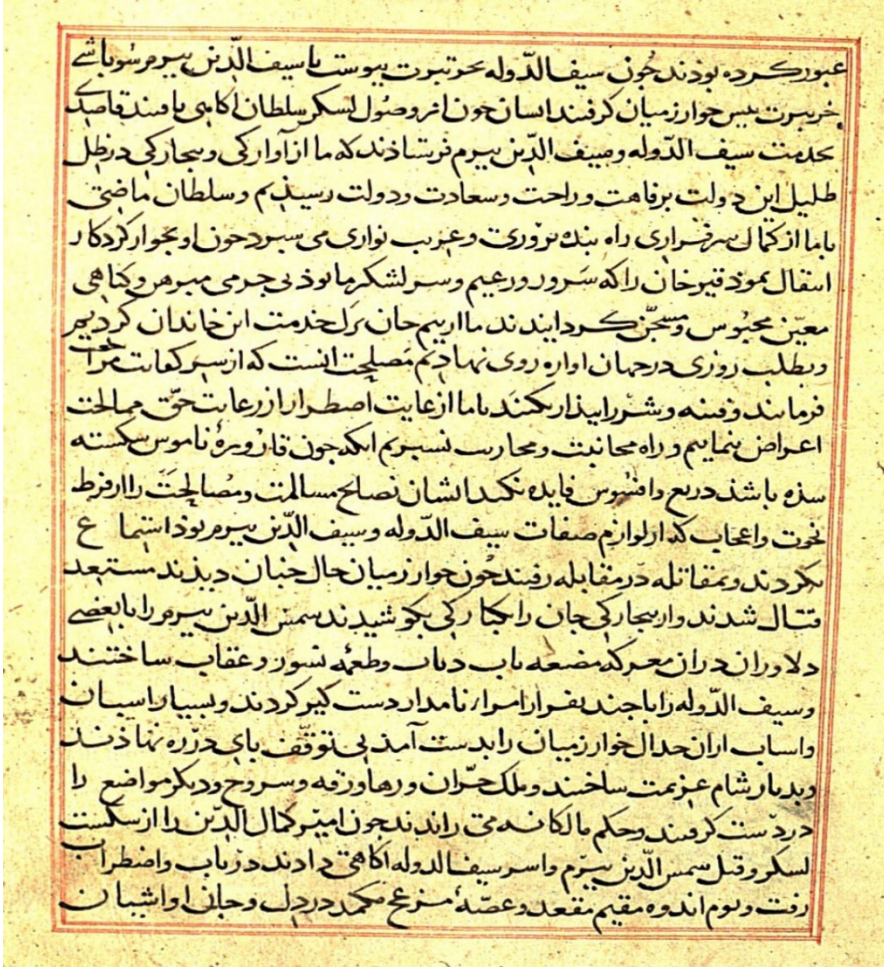
(*Kitâb-ı Tevârih-i Âl-i 'Osman* (Edirne Selimiye Ktp., 1189/2091), 3b-4a.)

Ek 4:

Resim 6. Evliya Çelebi'nin *Seyâhatnâme*'sinde eski bir kronikten naklen, sentez-ata Süleyman Şah'ın ölümünü müteakip kavmin Şam'a giderken yakıp yıkarak geçtiklerini belirttiği, yol üzerindeki Urfa, Harran, Rakka, Suruç, Bâlis, Ca'ber... gibi menzillerin isimlerini açıkça zikrettiği satırlar. (*Seyâhatnâme*, 4 (TSMK, Bağdat Köşkü, 305), 193b, st. 20-31.)

Ek 5:

Resim 7. İlk Osmanlı kronikleri ve Evliya Çelebi rivayetinde Süleyman Şah'ın ölümü sonrası kavmin fethederek ilerlediği beldeler olarak gösterilen yerlerin, Kayır Han'ın ölümü sonrası Bereket Han öncülüğündeki Harzemlilerin ele geçirdikleri göç menzilleri olduğunu kanıtlayan çağdaş Selçuklu tarihçisi İbn Bibî'nin özgün kayıtları.

(*el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye fî'l-Umûri'l-Âlâ'iyye* (Süleymaniye Ktp. Ayasofya, 2985), 234b-235a.)

Ek 6:

Resim 8. Fırat Irmağı kıyısında Süleyman Şah türbesinin yanında yer alan, Osmanlıların atası Kayır Han'ın halefi Bereket Han'ın önünden geçtiği Ca'ber Kalesi'nin genel görünümü. Ca'ber-Rakka.

Ek 7:

Resim 9. Süleyman Şah'a atfedilen türbe içindeki sandukanın eski bir fotoğrafı.

Ek 8:

Resim 10-11. Göç sırasındaki gerçek lider Bereket Han'ın Kudüs'teki türbesinin kütüphaneye dönüştürüldükten sonra çekilmiş fotoğrafları. (A. G. Walls, "The Turbat Barakat Khān or Khalidi Library", *Levant* 6/1 (1974).)